

Світлана Свінтковська
Олександра Гашибаязова
Олександра Пасат

УКРАЇНСЬКА МОВА

підручник для 6 класу
з навчанням молдовською мовою
закладів загальної середньої освіти

Творче об'єднання
 СОНЯШНИК

Харків
2019

УДК 81=161.2

Авторський колектив:
С.А. Свінтковська, О.В. Гашибаязова, О.О. Пасат

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 12.04.2019 № 472)
Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

УКРАЇНСЬКА МОВА: підручник для 6 класу з навчанням молдовською мовою закладів загальної середньої освіти / С.А. Свінтковська, О.В. Гашибаязова, О.О. Пасат – Харків: Соняшник, 2019. – 000 с.: іл.

ISBN 978-617-7673-09-4

У підручнику вміщено різноманітні види роботи, що спрямовані на формування особистості, яка вільно володіє державною мовою в усіх сферах суспільного життя. Рубрики «Прочитайте! Це цікаво!», «Навчаюся! Тренуюся!», «Інтернет-мандрівка!», «Робота в парі», «Робота в групі», «Презентація», «Лінгвістична гімнастика», «Завдання підвищеної складності», «Пригадайте!» дають змогу комплексно реалізувати завдання шкільної мовної освіти, а також сприяють урізноманітненню форм і методів роботи, зацікавленню й підвищенню інтересу до вивчення української мови. Умовні позначки допоможуть зорієтуватися в підручнику.

УДК 81=161.2

© С.А. Свінтковська,
О.В. Гашибаязова, О.О. Пасат
© ТО «Соняшник», оригінал-макет,
художнє оформлення, 2019

ISBN 978-617-7673-09-4

Юні друзі!

Ви продовжуєте мандрівку підручником української мови. Нехай він допоможе вам поглибити знання з державної мови й навчить глибше розуміти дивовижний світ усного й писемного мовлення.

Сторінки цього підручника відкриють красу української мови, ви пізнаєте душу народу, невід'ємною частинкою якого є. Щодня завдяки йому ви будете відкривати для себе бездонні глибини океану української мови, тому не бійтеся здобувати нові знання, адже з ними вам легко буде спілкуватися з носіями української мови й бути гідними громадянами Держави, у якій живете!

ВСТУП

§ 1. Краса і багатство української мови

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Мова – душа кожної національності,
її святості, її найцінніший скарб.*

І. Огієнко

Українська мова – мова Держави, у якій ти живеш. Знання державної мови – обов’язкове для всіх її громадян. А проте багато людей у світі вивчають українську мову не з обов’язку, а тому що це одна з найбагатших і наймилозвучніших мов світу. Мова, якою створена велика література, мова, у якій зафіксовані культурні надбання українського народу.

Ти, очевидно, не раз чув про багатство української мови, про її красу й милозвучність: її навіть називають часто як не «солов’їною», то «барвінковою» чи «калиновою»... Але далеко не кожен може пояснити: а в чому ж конкретно виражається її краса й багатство?

Спробуйте-но вимовити слово *ландскнехт* (це так називався давньо-германський найманий воїн) або *абстракція* чи й зовсім цікаве *Ганс-вурдт*, що в перекладі на нашу мову означає Ганс-ковбаса – комічний персонаж німецького народного театру. Важко...

А в українських словах, як тільки збігається десь три приголосних звуки, одразу відбувається **спрощення**: *область – обласний, честь – чесний, радість – радісний*. Спрощення в групах приголосних робить українську мову плавною, ніжною.

Або промовте таку фразу: *Олена і Остап спритно кинулись в хвіртку*. Звернули увагу, скільки в одному цьому реченні немилозвучних моментів? По-перше, ужиті поруч аж три голосні звуки звучать різко й грубо. А чи легко й милозвучно вимовляється звукосполучення П СПР або СЬ В ХВ?! По-українськи так не говорять! Українською слід сказати: *Остап і Олена спритно кинулись у хвіртку*.

Форм збереження від сивої давнини і втрачених багатьма іншими, навіть слов’янськими мовами, в українській мові дуже багато.

Це й два закінчення іменників чоловічого роду в давальному відмінку: кому? – **батьку і батькові, коню і коневі**.

Це й кличний відмінок, якого вже немає ні в романських мовах, окрім молдовської та румунської, хоч у латинській він був, ні в багатьох слов’янських мовах.

Це й чергування звуків **Е, О** з **І** у закритому складі, це й багато морфологічних та фонетичних рис, що збереглися від сивої давнини.

Багатство ж і краса (милослівність, гнучкість) мови – поняття, які можна обрахувати, показати на конкретних прикладах, що свідчать і про давність мови, і про історію та характер народу – її носія (Г. Могильницька).

1 *Випишіть із тексту докази багатства української мови та риси, що зумовлюють її красу.*

2 *Знайдіть та виправте недоліки в уживанні сполучників **І** та **Й**, **У** та **В**, часток **Ж-ЖЕ** та **Б-БИ**.*

1. Іван й Марічка пішли би в похід, якби не дощ. 2. Учителька же пояснювала завдання! 3. Ми шануємо наших вчителів. 4. Хотіла би я поїхати у Умань до сестри. 5. Ми не упіймали жодної рибини. 6. Василь впіймав чималеньку щуку. 7. Степанко і Оля сьогодні чергують в класі.

3.1 *Прочитайте уривок із вірша Г. Могильницької «Слово про слово» та уривок із передмови до книжки О. Різникова «Спадщина тисячоліть». Яка спільна думка об'єднує ці уривки?*

Плекаймо мову трепетно й недремно,
Не забуваймо й на коротку мить,
Що кожне слово – золотаве зерно,
Народом зрочене у борознах століть.
Г. Могильницька

Наша мова є спадщиною тисячоліть, бо наші предки мешкали на цій землі споконвіку. Вони створили нашу мову й пронесли її через тисячоліття, зберігши силу-силенну унікальних її особливостей, що складають наше мовне багатство (О. Різників).

3.2 *Подумайте, чому авторка вірша порівнює слово із зерном, а не, приміром, із яблуком чи іншим, корисним і красивим плодом?*

4.1 *Дайте письмові відповіді на запитання.*

1. Чому українська мова вважається однією із наймилозвучніших мов у світі?
2. Що таке багатство мови? Наведіть кілька прикладів багатства української мови.
4. Чому кожен громадянин будь-якої країни повинен знати державну мову?

4.2 Напишіть твір-роздум «Чому я хочу знати українську мову?»

Недарёмно – nu înzadar, nu degeaba.

Спис – ist., suliță, lance.

Милозвучність – melodicitate, armonie, eufonie.

Гнучкість – suplețe, elasticitate, mlădiere, mobilitate.

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

§ 2. Словосполучення і речення

*Прогортайте!
Це цікаво!*

*Борімося за красу мови,
за правильність мови,
за доступність мови,
за багатство мови.*

М. Рильський

Давно колись жили три брати. І от якось, полюючи, вони потрапили у володіння злого чарівника. Той жорстоко повівся з ними: одного осліпив, другого зробив глухим, а третьому відібрав мову. Але чари його мали діяти доти, доки брати не дістануться додому. Отак познущався чарівник з братів і відпустив їх порізно. Першим додому прийшов сліпий брат і знову став зрячим, другим дістався глухий і почав чути, а третій, німий, так і не повернувся.

- 5 Дайте письмову відповідь на запитання «Чому третій брат не зміг дістатися додому, а два інші змогли?»

6 Розберіть словосполучення.

Зразок. Рідний край – іменне

який? |x

Українська мова. Розповів про товариша. Навчається добре.

7 Прочитайте, правильно інтонуючи, речення. Визначте вид кожного речення за метою висловлювання. Розберіть їх за членами речення.

1. Яка ж ти гарна й пишна, земле наша!
2. Посадимо, друзі, в школі сад!
3. Чи готовий ти відповідати за свої вчинки?
4. Біля криниці коні напувати спинились ми.

М. Рильський

8 Поясніть, чому в четвертому реченні слово **коні** не є підметом? У якому відмінку стоїть це слово?

Хвилинка для відпочинку

Кмітливий онук

- Бабусю, почитай мені газету, – просить хлопчик.
- Як же я тобі, ріднесенький, читатиму, коли я вже літер не бачу?
- То давай я на літери буду дивитись, а ти читай.

9 Запишіть речення та поясніть уживання розділових знаків при однорідних членах речення. Виконайте синтаксичний розбір виділеного речення.

Про красу і багатство української мови можна розповідати дуже багато. Вона мелодійна і м'яка, дивна і чарівна, милозвучна й лагідна. У мові – чари барвінкові, печаль і радість в ріднім слові (Д. Білоус). І мелодійна ніжна мова, і веселковий цвіт душі, і Україна калинова дзвенить у пісні і вірші (Н. Красоткіна).

10 Перепишіть текст, поясніть уживання розділових знаків. Визначте тип речень за будовою (просте, складне). Підкресліть однорідні члени речення. Виконайте синтаксичний розбір другого речення.

Українська мова вважається однією із наймилозвучніших у світі. Вона дивує й захоплює багатством словника, безмежністю форм, плинністю. Цією мовою були написані неперевершені твори Шевченка, Франка, Лесі Українки, Коцюбинського. Українське слово живе в піснях мого народу, чаруючи світ поетичністю, мінливістю настроїв. Воно вводить нас у чарівний світ народних вірувань, у народну творчість, учить любити рідний край, велику Батьківщину.

11.1 Дайте письмові відповіді на один із блоків запитань (за вибором).

I. Яку роль відіграє мова в суспільстві? Які ще засоби спілкування використовують люди? Які мови ви ще вивчаєте? Яка роль кожної з них у вашому житті?

II. Що вивчається на уроках мови і що – на уроках мовлення? Яка різниця між мовою і мовленням? З якою метою вивчаються мова і мовлення?

11.2 Створіть презентацію (4-5 слайдів) «Українська мова – одна з наймилозвучніших мов світу».

Розтулити – a deschide, a descleṣta.

Шіршати – a se lărgi.

Осиротіти – a deveni orfan.

Наполягати – a stăruī, a insista; a se sili, a se apuca serios de ceva.

Співрозмовник – interlocutor.

§ 3. Пряма мова. Діалог. Розділові знаки в них

Є у мене товариші
вірні – книжки добрії.
М. Грушевський

12 Розгляньте таблицю й пригадайте все, що знаєте про вживання розділових знаків при прямій мові.

Розділові знаки в реченнях з прямою мовою	
А: «П!»	Мати каже: «Не плач!» (Д. Павличко).
А: «П?»	Питає мати: «Коли ж додому, сину?» (Р. Чилачава).
А: «П».	Я прийду і вимовлю: «Спасибі» (А. Малишко).
«П», – а.	«Та й коса ж у тебе», – хвалила Марина (П. Мирний).
«П?» – а.	«Хто там?» – чути з хати (Д. Павличко).
«П!» – а.	«Доню! Доню!» – кличе мати (Б. Списаренко).
А/а – слова автора. П/п – пряма мова.	

13 *Перетворіть висловлювання видатних людей про значення книги на речення з прямою мовою.*

1. Література – це совість людства (письменник і філософ Ф. Геббель).
2. Читання книг відкриває нам самих себе і світ (філософ і письменник Й. В. Гете).
3. Книги – це маяки в океані часу (філософ А. Шопенгауер).

14 *Пригадайте, що називається діалогом? Як пишуться в діалозі слова кожної особи? Які розділові знаки ставляться в діалозі, якщо репліка супроводжується словами автора?*

15 *Складіть разом з другом (подругою) по парті усне висловлювання у формі діалогу, уживаючи форми ввічливості. Розіграйте діалог перед класом.*

- Скажіть, будь ласка, чи є в бібліотеці...
- Порадьте, будь ласка, де можна дістати книгу...
- Вибачте, чи не змогли б Ви допомогти мені розшукати в каталозі (на стелажі)...
- Будьте ласкаві (добрі), допоможіть знайти книгу (статтю в журналі, газеті)...; дібрати до уроку історії (природознавства, мови тощо) на тему...
- Дякую (дуже вдячний(а) за книгу (допомогу).

16 *Поспілкуйтеся з товаришем (подругою) по парті на одну з тем.*

1. Для чого людині потрібна книжка?
2. Назвіть улюблені твори художньої літератури (1-2 за вибором) й розкажіть, які думки й почуття вони у вас викликали.

17 Створіть презентацію «Значення книги в житті людини».

18 Виконайте одне із завдань (на вибір).

1. Складіть власне висловлення про роль книжки в житті людини.
2. Напишіть есе за прислів'ям «Книга вчить, як на світі жить». У творі використайте звертання, речення з прямою мовою.

Насущний – 1) vital, esențial; 2) absolut necesar; 3) minimum de existență.

§ 4. Будова слова

Найпоширеніші орфограми в коренях, суфіксах і префіксах

У дитинстві відкриваєш материк,
котрий назветься потім – Батьківщина.
Л. Костенко

19 1. Пригадайте, що виражає закінчення слова? Чому закінчення – змінна частина? 2. Доведіть, що основа є спільною частиною для всіх форм одного слова. 3. Що виражає основа слова? Чому основа для всіх форм слова є спільною?

20 Прочитайте прислів'я. Укажіть ужиті в реченнях різні форми одного слова, визначте в них закінчення та основу.

Людина без Вітчизни, як соловей без пісні. Житть – Вітчизні служить. На чужій стороні Вітчизна удвічі миліша. Бережи Вітчизну, як око, і вона тебе завжди берегтиме (*Народна творчість*).

21.1 Випишіть у відповідні колонки слова з префіксами і суфіксами. Визначте роль цих частин слова.

Краплі зорі

Чи бачили ви крапельки зорі
на білій білизні м'якого снігу?
То пір'я розгубили снігурі,
шукаючи зерняток до обіду.
Прокинувся я вранці – і до них.
Легкі пір'їнки на вітрах злітали.
Та вмить побачив снігурів живих,
напевне, вони з пір'я виростили.

М. Сингаївський

21.2 *Як ви розумієте цей вірш? Які ви ще знаєте твори української або молдовської літератури, у яких явища природи змальовуються як живі? Як називається цей художній засіб?*

Хвалюнка для відпочинку

Учні пишуть диктант

Учителька диктує:

«Я люблю спостерігати за польотом птахів ...»

Олег запитує:

«А якщо я не люблю спостерігати за польотом птахів,
мені теж писати?»

22 ***ХТО ШВИДШЕ!** Запишіть слова, уставляючи пропущені букви. Виділені слова розберіть за будовою.*

Бе..шовний, ..вити, бе..трашний, ..лити, ..падáтися, ..цілити, ро..жалобити, без..ахисний, ро..ступитися, ро..утися, бе..пека, ..хилитися, ..чистити, ..кувати.

23 *Запишіть і розберіть слова за будовою .*

Передвесняна, навушник, беззмістовна, роз'єднання, черезплічник, післягрозова, наддніпрянська.

24.1 *Запишіть текст, уставивши пропущені розділові знаки, поясніть їх уживання. Визначте в реченнях форми одного слова, виділіть у них закінчення та основу.*

Батьківщина – це найдорожче, що є в людини. Недаремно вона співзвучна слову «батьки». Для кожного вона починається по-різному: подвір'ям дитинства, спогадами лагідних материнських рук, сходом сонця, сяянням зірок...Кожна людина любить свою Батьківщину та пишається нею. Моя Батьківщина – це Україна. Я вважаю її найкращою країною у світі: тут мої батьки й друзі, тут усе моє життя. Іншої Батьківщини мені не треба (З часопису).

Українська хата, фото

24.2 Виконайте одне із завдань.

1. Складіть і запишіть твір-опис української хати за фотоілюстрацією.
2. Напишіть есе «Заснули мальви коло хати».

Мальва – *bot. malvacee.*
Прірва – *prǎpastie, abis, beznǎ.*

§ 5. Уживання слів у прямому та переносному значенні Розрізнення багатозначних слів та слів-омонімів Синоніми та антоніми, уживання їх для збагачення й увиразнення мовлення

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос – більш нічого.
А серце б'ється-ожива,
Як їх почує!..
Т. Шевченко

25 Доведіть, що слова квітка, вінок, розкішна є багатозначними. Складіть із ними кілька словосполучень, щоб кожне з них уживалося з новим відтінком значення. Поясніть, чому однозначних слів у мові менше, ніж багатозначних?

26.1 Прочитайте діалог, спочатку мовчки, потім уголос за особами. Чи погоджуєтеся ви зі співрозмовником / співрозмовницею? Чому?

- Сонце якесь сьогодні сердите. Поглянь, хмари які свинцеві! Узагалі день якийсь непривітний.

- Так казати не можна! День не буває привітний чи непривітний. Хмари не зі свинцю, а з пари! Сонце не може бути ні сердитим, ні лагідним, бо воно неживе! Сонце завжди однакове, воно не людина, щоб мати настрій.

Свинцеве небо, фото

26.2 Якби вам довелося малювати небо, якими б ви зобразили «свинцеві хмари» і «сердате сонце»? Витлумачте значення прислів'їв: **Восени сонце крізь плач сміється. Не всі хмари із собою дощ несуть.**

27 Перепишіть, уставляючи на місці крапок пропущені літери. Підкресліть слова, ужиті в переносному значенні.

Сонечко почало з-за гори випл..вати, воно грало, усміхалося. Як л..генькі блискавочки, забігали по з..млі його промені, кришталем заіскрилася роса на з..леній траві. Л..генький віт..рець скрізь ро..носить т..пло осіннього ранку. Хороше так, в..село! (За П. Мирним).

28 Як відрізнити багатозначні слова від омонімів? Чому омоніми бувають основою для створення каламбурів? Якого забарвлення вони можуть надавати реченням?

29 Прочитайте сполучення слів. Назвіть серед них такі, що містять багатозначні слова. Випишіть пари сполучень слів з омонімами.

Солодкий цукор, солодка мрія; гриф гітари, хижий гриф; перлове намисто, перлова каша; гірка редька, гіркий спогад; фаянсова чашечка, колінна чашечка; ключ від кімнати, журавлиний ключ.

30 *ХТО ШВИДШЕ?* Гра – змагання між двома командами. Доберіть синоніми до іменника *коханий* (для першої команди) і *кохана* (для другої команди). 2. Відшукайте в словнику синоніми до слів *мати, дочка* (для першої команди) і *батько, син* (для другої команди). Складіть із цими словами три речення.

31.1 Які слова називаються антонімами? З якою метою вживають антоніми?

31.2 Перепишіть текст, підкресліть синоніми. Поясніть їх уживання.

В осінній час сім дощів у нас, – каже бабуся, дивлячись у заплакане вікно.

– Як це? – питаю.

– А отак, – відповідає вона. – Сьогодні зранку *мряка* сльозила, потім порошила *мжичка*, за нею посипався мачкатиий дощик. Після того залопотів рівний дощ, а тоді *хлющ* уперіщив, мало не злива. Зараз *сльота* сіється. А до вечора ще не одна переміна буде.

Осінній дощ

Помовчавши, бабуся додала:

– *Хлющить, дощить, перещить, мжичить, ллє, тече та ще й січе.* Отак вона – мокра осінь.

32 За посиланням (онлайн) знайдіть у тлумачно-му словнику лексичне значення виділених слів. Складіть речення з трьома словами (за вибором).

33 Прочитайте та перепишіть речення. Витлумачте лексичне значення виділених слів. Якими частинами мови є виділені слова?

1. Несеться по морю козацька із веслами *чайка*, тривожно кигиче, над нею літаючи, *чайка* (О. Різниченко). 2. Гарний світ. Та рідний *край* найдорожчий, найгарніший, лиш поглянь на неба *край!* (Н. Мовчан-Карпусь).

Заму́люватися – a se înfunda în nămol, a se înămoli.
Схóванка – ascunziş, ascunzătoare.
Гриф – 1) zool. condor; 2) mif. grifon.

§ 6. Звуки мови і знаки письма. Склад і наголос

У світі звуків...

34 Утворіть із поданих звуків якнайбільше слів. Вимовте ці слова. Чи залежить лексичне значення слова від порядку звуків? Свою думку підтвердіть прикладами.

[y], [л], [и], [а], [к], [с].

35 Прочитайте. Якими звуками відрізняються виділені слова? Якими буквами позначаються ці звуки на письмі? Поясніть лексичне значення виділених слів.

1. Піднялася пшениченька **колосиста**, заспівала пташечка **голосиста** (А. Малишко). Може, від пісні від **колискової**, може, від мови від **колоскової** ім'я Тараса? (Р. Лубківський). У малої **горлички** заболіло **горлечко** (Н. Пукас).

- ! В українській мові звуки на письмі позначаються літерами. Але цілковитої відповідності між звуками і буквами немає, тобто не завжди одна буква позначає один звук і не завжди один звук позначається однією літерою.

36 Прочитайте. Назвіть у словах виділені літери. Вимовте звуки, які цими буквами позначено. Випишіть слова, у яких кількість букв і звуків не збігається.

Яблуко, дитя, м'ята, поля, юний, плюс, єдність, синє, моє, майбутнє.

37 *Запишіть буквами слова, подані звукописом.*

[л'убóв], [шчокá], [прийéмний], [шчірий], [імйá], [почут':á], [дові́рйа].

38 *Прочитайте написане, складіть слова з наборів букв: танвіня, танетепла, в'ябозоко, гаркниня. Що ви зробили для того, щоб утворити слова? Що таке склад?*

39 *Перепишіть слова, поділивши їх на склади. Чи збігається кількість складів із кількістю голосних звуків?*

Слово, звук, пісня, спів, співати, мелодія, музикальний, мить.

40 *Перепишіть слова, поділяючи їх рисками для переносу (де це можливо). Виділені слова передайте фонетичною транскрипцією.*

Заголовок, армія, яма, читання, ранній, насіння, бездоріжжя, письменник, пір'я, сміх, мільйон, майбутнього, третього, майонез, наддніпрянський, кукурудза, відзвук, передзвін, безупинний.

41 *Чому, передаючи слово звукописом, обов'язково позначають місце наголосу? Що таке наголос?*

42 *Дізнайтеся більше про наголос і про правильне наголошення українських слів за посиланням*

43 *Перепишіть слова, позначте в кожному місці наголосу. Обміняйтеся зошитами з другом / подругою по парті й перевірте правильність виконання завдання.*

Черговий, випадок, предмет, алфавіт, вимова, шофер, столяр, ненависть, арахіс, кілометр, документ, інструмент, цемент, дефіс, лапки, олень, ведмедиця.

44.1 *Перепишіть слова і позначте в них наголос.*

Друзі, подружитися, готувати уроки, гуляти, нерозлучні.

44.2 *Складіть есе «Друзі», використовуючи подані слова. Поставте наголос у кожному слові тексту.*

Галасувати – 1) a face gălăgie, zarvă, zgomot; 2) a striga, a vui.

§ 7. Уживання знака м'якшення та апострофа

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Мова вмирає,
коли наступне покоління
втрачає розуміння значення слів.*

Ще за часів Київської Русі дітей навчав грамоти дяк. Важливою подією в житті учнів і їхніх батьків було закінчення визначеного періоду навчання, яке урочисто святкували: варили великий горщик смачної каші й відносили учням. Після уроків починався веселий бенкет. Цей звичай протягом історії зазнав чималих змін, породивши в сучасній мові слово «однокашник», що означає «товариш по навчанню». Однак не всі діти навчалися успішно. Щотижня у визначений день дяк бив березовими різками ледарів, бешкетників і неслухняних – всипав їм «березової каші» (З часопису).

Ось так і з'явився фразеологізм «дати березової каші». Але в сучасному світі, на щастя, таке покарання не застосовується, тому що до порозуміння можна дійти й без різок.

45 *Витлумачте значення жартівливого фразеологізму «березова каша». За потреби зверніться до тлумачного словника фразеологізмів за посиланням*

46 ***ХТО ШВИДШЕ!** Перепишіть прислів'я, уставляючи на місці крапок дібрані з довідки дієслова.*

1. Велика дорога ... з першого кроку. 2. Хто біжить, той 3. Усе добре, що добре 4. Лякана ворона куца 5. У гурті каша добре

Довідка: Кінчається. Їсться. Спотикається. Боїться. Починається.

47 *Як в українській мові позначається м'якість приголосних? У яких випадках в українській мові пишемо знак м'якшення?*

48 До поданих слів доберіть спільнокореневі слова зі значенням здрібнілості або пестливості з суфіксами -еньк-, -оньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-. Слова запишіть парами, суфікси виділіть.

Мова, серце, голова, рука, рідний, гарний, милий.

49.1 Прочитайте речення по черзі. Визначте слова з орфограмою «знак м'якшення». Обґрунтуйте наявність і відсутність знака м'якшення правилами.

Дерево з глибоким корінням не боїт..ся бурі. Що буде, те буде, а козак пан..щини робити не буде. Біл..ше думай, а мен..ше говори. Яка пташка, така й піс..ня. Чистен..кі вікон..ця сміют..ся до сон..ця. Що тобі не миле, ін..шим не зич.. Чим біл..ше знаєш.., тим біл..ше можеш (*Народна творчість*).

49.2 Як ви розумієте зміст останнього речення? Розкажіть про це, уживаючи дієслова *читаєш, слухаєш, міркуєш*.

50.1 Перепишіть слова, чітко їх вимовляючи. Для чого вживають апостроф?

Зв'язківець, без'язикий, розм'якнути, Лук'янченко, святковий, з'їхатися, під'юджувати, арф'яр / арф'ярка, морквяний.

50.2 Виконайте одне із завдань.

1. Передайте виділені слова фонетичною транскрипцією.
2. Складіть усне висловлення-подяку бабусі (дідусеві) за надісланий нею (ним) до дня вашого народження подарунок. Використайте в потрібній формі слова: сім'я, пам'ятати, люб'язність, святкувати, з'їхатися, здоров'я, матір'ю.

Різка – vergea, nuia.
Бешкетник – 1) scandalagiu, bățăuș;
2) ștregar, zburdalnic, poznaș.
Арф'яр – harpist; арф'ярка – harpișă.

МОРФОЛОГІЯ. ОРФОГРАФІЯ

§ 8. Загальна характеристика частин мови

*Навчаюся!
Тренуюся!*

У народу немає скарбу більшого,
як його мова...
Ю. Мушкетик

51 Прочитайте текст, визначте його основну думку. Знайдіть і вишіть слова тих частин мови, які ви вже вивчали на уроках української мови в початкових класах. На які запитання вони відповідають? Що ви знаєте про них з уроків молдовської мови? Яка роль службових частин у мові?

Не можна ходити по рідній землі, не чаруючись виплеканою народом рідною мовою. Слова – це крила ластівки, вона їх не почуває, але без них не може злетіти. Тож маємо зробити все для того, щоб не згорнулися крила, щоб не обірвалася золота нитка, яка веде з давнини в наші дні (Ю. Мушкетик). Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб (І. Огієнко).

Морфологія (morfologia) – розділ науки про мову, у якому вивчаються частини мови, їхні граматичні ознаки й способи словозміни. Частини мови (partile de vorbire) – це групи слів, які мають властиві тільки їм лексичні значення, граматичні ознаки, форми змінювання та словотворчі засоби.

52 Розгляньте наведену таблицю. Порівняйте з молдовською мовою. Скажіть, якої частини мови немає в українській мові, на відміну від молдовської?

Частини мови	
Змінні	Іменник
	Прикметник
	Числівник
	Займенник
	Дієслово
Незмінні	Прислівник
	Прийменник
	Сполучник
	Частка
Вигук – особлива	
Самостійні	
Службові	

Самостійні частини мови мають лексичне і граматичне значення, а службові – лише граматичне.

Службові частини мови не відповідають ні на які запитання і не можуть бути членами речення.

Вигук (interjecția) є окремою частиною мови, яка нічого не називає, а тільки передає різні почуття або спонукання: ой, ах, ох, ура, ну, стоп!

• В українській мові, на відміну від молдовської, десять частин мови: шість частин мови самостійні (părți de vorbire independente), три частини мови – службові (auxiliare) і вигук (și interjecția).

53 Чому одні частини мови називаються самостійними, а інші – службовими? У чому їх відмінність?

54 Слухайте уважно слова, які зачитає вчитель/вчителька. Якщо почуєте самостійну частину мови, плесніть у долоні, а коли – службову, то розведіть руки.

Море, піч, громада, але, кожний, так, тому що, добре, дуже, швидко, отже, не, позавчора, і, ні, еге, будівля, граблі, матуся, через, під, дорога, атомохід.

55 Прочитайте виразно наведений уривок. Випишіть самостійні частини мови, укажіть за допомогою умовних позначок, якими членами речення вони є.

Ми – молдовани. Живемо у вільній незалежній державі – Україні. Розмовляємо рідною молдовською мовою. Але державною мовою є українська. Вона красива й багата, мелодійна й щира, як і душа українського народу (А. Фетеску).

56 Перепишіть наведені слова за такою схемою:

Самостійні частини мови				Службові частини мови	Вигук
Іменники	Прикметники	Дієслова	Прислівники		

Ванна, по, гарячий, дрижати, розсудливо, гриміти, ах, на, величезний, безтурботно, тривога, вечоріти, кіннота, і, прегарно, вигрібати, хвастливий, календар, безслідно, прізвище, ні, але, та, без, кістлявий, в, або, книжка, від, дощомір.

Хвилинка для відпочинку

57 *Хто швидше?*

Пішов Федір до Федота,
Щоб побачити єнота.
Єнот фиркнув, налякався,
У куточок заховався.
Пішов Федір від Федота,
Не побачивши єнота (В. Гринько).

Єнот, фото

58 *ХТО ШВИДШЕ? Випишіть слова у дві колонки: у першу – іменники, у другу – дієслова.*

Робити, робота; ходити, ходіння; просити, прохання; ненавидіти, ненависть; любити, любов.

59 *Прочитайте виразно. Знайдіть іменники. Яким членом речення вони виступають?*

Весь світ віддає шану великим володарям українського слова – Шевченкові та Франкові, Лесі Українці та Коцюбинському, Нечуєві-Левицькому та Сквороді, Котляревському та багатьом іншим майстрам слова, що довели милозвучність та багатство мови, щоб передати прийдешнім поколінням цей дорогоцінний скарб, гідну покоління спадщину, котру треба примножувати та оберігати (З підручника).

60 *Користуючись онлайн-словником, перекладіть текст українською мовою, поясніть розділові знаки.*

Studiați limba maternă

Limba se învață nu numai din manualele de limbă maternă, ci și din alte manuale școlare, din lectura particulară, din audierea emisiunilor televizate și radiofonice, din frecventarea spectacolelor etc. Deosebit de importantă este lectura literaturii artistice și a celei științifico-populare, notînd într-o agendă cuvînte necunoscute, apoi precizînd sensul lor.

61.1 *Запишіть речення, підкресліть іменники, поставивши до них запитання, укажіть, за допомогою умовних позначок, якими членами речення вони виступають.*

Патріотизм починається зі ставлення до рідної мови. Поняття рідної мови виступає поряд з поняттям рідного дому, батьківської хати, материнського тепла, Вітчизни. Культура мовлення – це духовне обличчя людини. Мова єднає між собою представників певного народу в часі і в просторі.

61.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Складіть діалог «Роль української мови в моєму житті».
2. Створіть міні-презентацію (3-4 слайди) «Українська мова серед інших мов світу».

Павутінка – păiingeniș, pînză de păiängen.
Тремтіти – a tremura, a trepida.
Плавці – înotători, plutitori; (*despre pești*) aripioarele.
Кістлявий – osos; кістлява – osoasă.

§ 9. Іменник (Substantivul): загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль
Рід іменників. Іменники, що означають назви істот і неістот

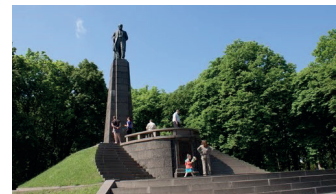

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Шевченко – це той,
хто живе в кожному з нас...
А. Загребельна*

62.1 *Перепишіть текст, підкресліть іменники.*

На правому березі Дніпра, біля міста Канева, похований український поет Тарас Григорович Шевченко. На його могилі стоїть великий пам'ятник геніальному сину України.

Продовження вправи на наступній сторінці.

Він дивиться на Дніпровські кручі, широкополі лани. Чоло його затьма-рює глибока дума. А біля підніжжя могили чується спів: «Думи мої, думи мої, лихо мені з вами...» (М. Чалий).

62.2 Назвіть ознаки, за якими ви розпізнали іменники.

63 Слухайте уважно слова, які зачитає вчитель/вчителька. Підніміть руки вгору, почувши іменник.

ЛГ

Говорити, співати, говоріння, співучий, спів, пісня, пісенька, пісенний, лісник, лісок, лісистий, рідний, поріднитися, рідня.

• **Іменник (substantivul)** – частина мови, що означає предмет, відповідає на запитання хто? що?, відноситься до певного роду, змінюється за відмінками та числами. У словосполученні іменник виступає головним і залежним словом. У реченні іменник може бути будь-яким членом.

64 Як називаються іменники, що означають живі предмети? На які запитання вони відповідають? Наведіть приклади.

Іменники змінюються за відмінками й числами, належать до чоловічого, жіночого або середнього роду.

Початковою формою (forma inițială) для іменника є форма називного відмінка однини.

За значенням усі іменники поділяють на **назви істот (animate)** і **неістот (inanimate)**. До істот належать назви людей і тварин. Такі іменники відповідають на запитання **хто?** Наприклад: *учень / учениця, школяр / школярка, голуб / голубка.*

Іменники – назви неістот відповідають на питання що? Наприклад: *земля, день, селянство, наука.*

Розрізняємо іменники **загальні (comune)** і **власні (proprie)**. Загальні назви даються багатьом подібним предметам: *місто, річка, журнал, планета.*

Власні назви даються окремим особам або одиничним предметам, щоб виділити їх серед інших однотипних. Це прізвища, імена по батькові людей, клички тварин, географічні, астрономічні назви, назви державних посад, установ, свят, книг. Наприклад: *Катерина Білокур, Кривий Ріг, Рось, Великдень, «Маруся Чурай».*

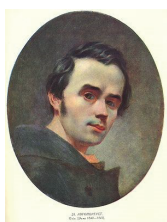
65.1 Розгляньте наведені малюнки. Назвіть спочатку істоти, а потім неістоти, зображені на малюнках. Які з названих вами іменників відповідають на запитання хто?, а які – на запитання що?

65.2 Запишіть окремо назви істот та неістот.

66 ХТО ШВИДШЕ? Хто зможе утворити від слова мова три іменники? А хто ще більше? Своїми результатами поділіться з класом.

67 Уважно прочитайте текст, окремо випишіть назви істот та неістот. Визначте рід іменників. Усно поясніть написання іменників із малої й великої літери.

Шевченко зробив для української літератури те, що Гете для німецької, Шекспір для англійської. Ні, більше. Він підніс українське письменство до рівня загальнолюдських ідеалів. Шевченко – одне з найбільших прав України на міжнародну повагу. У цьому праві немає жодного образливого слова для інших націй. Воно все написане любов'ю до інших народів, до всіх людей на землі... (Д. Павличко).

68.1 Запишіть речення, підкресліть іменники, поставивши до них запитання. Укажіть, за допомогою умовних позначок, якими членами речення вони виступають.

1. Тарас Шевченко не має собі рівних у світовій літературі (А. Курелла, Німеччина). 2. Його геній розрісся, як дерево, простягнувши крону над віками (Е. Камілар, Румунія). 3. Поки б'ються серця людей, звучатиме й голос Шевченка (Н. Хікмет, Туреччина).

68.2 Виконайте одне із завдань.

1. Пригадайте або знайдіть у мережі Інтернет вислови молдовських видатних людей про Т. Г. Шевченка, запишіть їх у зошити.

2. Напишіть есе «Шевченко – геній українського народу».

Матерік – continent.

Підніжжя – 1) picior, poale; 2) pedestal.

§ 10. Загальні і власні назви

Велика буква і лапки у власних назвах

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Мій рідний край – Одещина чудова!

Я тут живу і тут моє коріння.

А. Шевченко

69 Прочитайте виразно текст. Визначте власні іменники. Пригадайте, чим вони відрізняються від загальних?

Одеса – п'яте за величиною місто України й найважливіше торговельне місто. Це найбільше місто на всьому Чорноморському узбережжі. Воно розташоване на терасових пагорбах, що піднімаються над маленькою гаванню. Промисловість міста включає кораблебудування, переробку нафти, виробництво ліків, металообробку галузь і виробництво харчових продуктів. Одеса – важливий центр культури й освіти. Характерна риса міста – різноманіття народностей, що проживають у ньому. Це українці, молдовани, греки, румуни, болгары, кавказці, євреї, турки, в'єтнамці тощо.

Потьомкінські сходи, Україна. Одеса

В Одесі багато цікавих музеїв і театрів, у числі яких знаменитий театр опери та балету, побудований у 1809 р (О. Волкова).

70 Прочитайте сполучення слів. Знайдіть власні назви та простежте, як їх виділено з-поміж загальних. На основі спостереження зробіть висновок про особливості написання власних назв.

навколо Сонця обертається Земля
привітали з Днем учителя
побували в Успенському соборі
відвідали заповідник «Запорізька Січ»
купили газету «Бессарабський вісник»

З великої букви пишуться

1. Індивідуальні (власні імена, по батькові, прізвища, прізвиська, псевдоніми) назви	Ярослав Мудрий, Леся Українка, Ольга Юліанівна, Богдан Хмельницький
2. Імена тварин, назви дійових осіб у казках та байках	собака Сірко, Червона Шапочка
3. Назви держав, територій, населених пунктів, річок, астрономічні назви	Україна, Європа, Львів, Рівненська область, село Борисівка, Дніпро, планета Марс
4. Назви найвищих українських та міжнародних установ, організацій та посад	Верховна Рада України, Президент України, Організація Об'єднаних Націй
5. Назви релігійних понять	Бог, Святий Дух, Богородиця, Коран
6. Назви державних, релігійних та міжнародних свят, історичних подій	День Конституції України, Великдень, Пилипівка, Новий рік
7. Назви художніх творів, газет, журналів, заводів, фабрик, навчальних закладів (назва береться в лапки)	Поезія «Сон», журнал «Дніпро», фабрика «Світоч», дитсадок «Веснянка»

Запам'ятайте!

Якщо власна назва складається з кількох слів, то з великої букви завжди пишеться перше слово. Наприклад: **Новий рік, Музей історії запорізького козацтва, Міністерство культури.**

З великої літери пишуть усі слова в складених назвах держав, населених пунктів, найвищих державних установ України і міжнародних організацій, в астрономічних та географічних назвах. Наприклад: **Китайська Народна Республіка, Біла Церква (місто), Всесвітня Рада Миру, Чумацький Шлях (галактика), Південне Полісся, Нова Гвінея (острів).**

Назви книжок, газет, кінофільмів, заводів, кораблів, аеропортів, санаторіїв, магазинів тощо беруть у лапки (ghilimele). Наприклад: **журнал «Стежка», пісня «Черепаха», цукерки «Червоний мак», літак «Мрія», готель «Турист».**

Назви зі словом **імені** в лапки не беруться: **Одеський національний університет імені К. Д. Ушинського.**

Зверніть увагу! Назви народів, людей за національністю або місцем проживання, посад пишуть з малої букви. Наприклад: **українці, запорожці, одесити, директор / директорка.**

71 Чому наведені слова написано по-різному. Чи однакове значення вони мають? Які з наведених іменників є власними, а які – загальними? Наведіть власні приклади.

Земля – «Земля» – земля; Сокіл – «Сокіл» – сокіл.

72 Як ви думаєте, чому пишемо по-різному такі слова, як Ампер і ампер, Герц і герц?

73 Перепишіть текст. Підкресліть іменники – власні назви, поясніть їх написання.

«Tineretea» – народний танцювальний колектив Озернянської школи Ізмаїльського району. Рік народження колективу – 1937. За цей період понад три тисячі прихильників народного та сучасного танцю стали його вихованцями.

У концертному репертуарі ансамблю – сучасні бальні, народні українські, молдовські й циганські танці.

Колектив добре знаний не тільки на Одещині, а й далеко за її межами. Він брав участь у багатьох всеукраїнських і міжнародних фестивалях: «Nufărul alb» (Молдова), «Vatra» (Румунія), та «Лесині джерела» (м.Новоград-Волинський, Україна), міжнародних фестивалів «Бессарабська міліна» та «Нижній Дунай» (З газети).

74 Запишіть слова з малої чи великої літери. Поставте, де потрібно, лапки. Обміняйтеся зошитами для взаємоперевірки. Будьте готові аргументувати свій вибір.

(В/в)верховна (Р/р)ада (У/у)країни, (К/к)обзар (Ш/ш)евченка, (Б/б)айка (Л/л)ебідь, (Р/р)ак і (Щ/щ)ука, (О/о)рден (Я/я)рослава (М/м)удрого, (М/м)медаль (З/з)а (В/в)ідвагу, (Т/т)ихий (О/о)кеан, (З/з)брійні (С/с)или (У/у)країни, (У/у)країнські (Р/р)ічки, (П/п)резидент (У/у)країни, (Г/г)азета (У/у)країна (М/м)олода, (Р/р)іздово, (Б/б)іблія, (О/о)деські (Ш/ш)коли.

Хвилинка для відпочинку

75 Поясніть правопис власних назв.

Продовження вправи на наступній сторінці

- Тату, а де ти народився?
- В Одесі.
- А мама де?
- А мама в Білгороді-Дністровському.
- А я де?
- А ти в Хмельницькому.
- Дивний випадок, що ми всі зустрілися.

76 *ХТО ШВИДШЕ! Доберіть 4 фразеологізми, прислів'я чи приказки, у яких є власні іменники.*

77 *Перекладіть українською мовою наведений текст, правильно застосовуючи орфограму «Велика буква і лапки у власних назвах». Усно поясніть їх правопис. Порівняйте з молдовською мовою, зробіть висновки.*

ABC

Deseori locuitorii și oaspeții Odesei petrec timpul liber urcînd și coborînd scările «Potiomchin». Ei nu numai admiră priveliștea minunată ce se deschide în fața ochilor de pe aceste scări, dar fac și sport. De Ziua sportului aici se petrece Festivalul tinerilor atleți cu întreceri sportive la care pot participa toți doritorii.

78.1 *Перепишіть текст. Підкресліть власні назви, поясніть їх написання.*

Як тільки не називають нашу рідну Одесу. І «Чорноморською столицею», і «Одесою-мамою». Це правда. Вона цікава, колоритна, багата на унікальні пам'ятки архітектури. Родзинкою і, мабуть, символом міста залишаються легендарні Потьомкінські сходи, з яких відкривається неймовірна панорама на порт і море. А старовинними вуличками можна блукати вічно. Яких тільки чудернацьких будиночків не побачиш. Душею цього всього є Дерibasівська вулиця (О. Волкова).

78.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Дайте розгорнуті письмові відповіді на запитання, уживаючи власні й загальні іменники.

1. У якій області ви живете?
2. Яка назва вашого району?
3. Що вам відомо про походження назви вашого рідного міста (села)?
4. Які народні легенди, перекази пов'язані з вашим краєм?

II. Знайдіть в Інтернеті цікаві відомості про Одесу. Створіть презентацію «Одеса – перлина у моря» або підготуйте невелике повідомлення і виступіть з ним перед класом. Можете скористатися посиланням

Виплеканий – 1) crescut, educat (cu grijă), îngrijit; 2) făurit.
Прихильник – adept, aderent; admirator.

§ 11. Рід іменників. Іменники спільного роду

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Якщо ви вдало оберете професію і докладете до неї душу, то щастя саме знайде вас.
Ч. Дарвін*

79 Прочитайте. З'ясуйте стиль і тип мовлення прочитаного тексту. Випишіть виділені іменники, визначте їх рід. Аргументуйте свій вибір.

Його називали колись «маленьким Віднем», «Парижем у мініатюрі» – шукали великого двійника, щоб звеличити скромну красу стародавнього українського міста. Та воно й без тих порівнянь незабутньо хороше! Місто теплих дощів, добрих вітрів і ласкавого сонця. Неповторне, зовсім не схоже на жодне інше.

Року 1408-го *господар* Олександр Добрий уже називав місто Чернівцями. Видно, пішло те наймення від жителів літописного Черна, що покинули насиджене місце в долині Пруту, перебралися на його високий правий берег та й спорудили там нові *оселі*.

Кожна вулиця, кожний куточок міста – то німі свідки далеких і близьких подій, радощів і *горя*, звитяг і поразок, трагедій і слави Чернівців. (А. Комарницький).

Чернівецька міська рада

80 Розгляньте таблицю. Складіть розповідь про рід іменників, використовуючи матеріал таблиці й знання, отримані в попередніх класах.

Рід іменників визначається за:	Чоловічий	Жіночий	Середній
1. Лексичним значенням	Микола півень вовк	Ярина курка вовчиця	дитя курча вовчєня
2. Закінченням іменника	обруч край	веселк(а)	сел(о) вікн(о) пол(е)
3. Закінченням прикметника в словосполученні	зелен(ий) гай	зелен(а) хустка	зелен(е) поле
4. Співвідношенням іменників із займенниками <i>він, вона, воно; цей, ця, це.</i>	друг (він, цей)	подруга (вона, ця)	сонечко (воно, це)

81 *Із якими займенниками співвідносяться іменники чоловічого, жіночого та середнього роду?*

82 *Розподіліть іменники за родами, визначивши їх лексичне значення. Із виділеними словами складіть речення. У разі потреби звертайтеся (онлайн) до тлумачного словника.*

Ніжність, ласка, сміх, радість, гумор, сіль, солянка, соління, солонець, курка, півень, курча, курчатко, лист, листочок, листячко, насіння, насінина, насінник, бадилля, бадиллина.

83 *Додайте родові утворення до наведених назв тварин. Усно вкажіть рід кожного іменника.*

Бик, цап, кабан, вовк, ведмідь, гусак, півень, голуб.

84 *Перекладіть словосполучення українською мовою й визначте рід іменників. Порівняйте рід іменників в обох мовах. Зробіть висновки та поділіться ними з класом.*

Ac de cusut, bancă comercială, clopot de biserică, iluzie optică, lucru de mînă, om de vază, ordine de zi, șoarece-de-cîmp, viața pașnică, rochie nouă, carte interesantă, mașină de cusut, zi de vară.

85 *Запишіть іменники, узгоджуючи їх із прикметниками, що в дужках. Визначте рід іменників.*

Біль (гострий/гостра), степ (широкий/широка), Сибір (далекий/далека), тюль (дорогий/дорога), собака (злий/зла), тополя (гнучкий/гнучка), путь (далекий/далека).

I. Чоловічий рід: аерозоль, біль, дріб, жаль, живопис, запис, зяб, кір, літопис, машинопис, метастаз, напис, нежить, опис, перепис, пил, підпис, полин, поступ, продаж, пропис, псалтир, розпач, розсип, рояль, рукопис, сажень, Сибір, сип, собака, степ, степінь, ступінь, толь, тунель, тюль, фенхель, шампунь, ярмарок.

II. Жіночий рід: антресоль, бандероль, бешамель, ваніль, вуаль, емаль, каніфоль, консоль, криза, мігрень, недуга, нетель, папороть, президія, путь, розкіш, теза, тополя, філігрань, фланель.

86

Визначте рід виділеного іменника. Чи достатньо тих знань, що ви маєте для визначення роду цього іменника?

Усі радісно вітали листоношу.

87

Прочитайте текст. Укажіть, які іменники можуть позначати як осіб чоловічої, так і жіночої статі.

Оженився сирота Іванко, узяв сироту Оленку. Базіка набалака – і в торбу не збереш. Соня та ледацюга – два рідні брати. Гуляка гуляв: ні кобіт, ні халяв, а додому прийшов – не знайшов підошов.

Запам'ятайте!

I. Невелика група іменників належить до спільного роду. Ці слова означають якості особи і мають закінчення *-а, (-я)*. Наприклад: *староста, нездара, бідолаха, базіка*. Порівняймо:

ж.р.	ж.р.	ч.р.	ч.р.
1. Яка ти білоручка, Наталко!		2. Який ти білоручка, Сергію!	

II. З іменниками спільного роду прикметники, займенники і дієслова узгоджують залежно від того, особу якої статі означає іменник. Порівняймо:

ч. р.	ч. р.	ж. р.	ж. р.
1. Цей хлопець великий замазура.		2. Ця дівчина велика замазура.	

Зверніть увагу! В іменниках, що мають форму тільки множини, рід не розрізняють. Наприклад: *ножиці, двері*.

88 *Чи є в молдовській мові іменники спільного роду? Усно перекладіть подані іменники молдовською мовою. До якого роду відносяться молдовські відповідники іменників спільного роду? Які висновки можна зробити?*

ABC

Нероба, замазура, суддя, інженер, сирота, лікар, ледащо, рева, пацієнт, базіка, педагог, нікчема, розбишака, нездара.

89 *Випишіть у ліву колонку слова, що написані молдовською мовою. Напишіть ці ж слова українською мовою в правій колонці. Визначте рід іменників у лівій і правій колонках. Обміняйтесь зошитами та перевірте правильність виконання завдання.*

ABC

Salcie, fiică, frate, copil, ploaie, ochi, șarpe, siluietă, buzunar, analiză, pămînt, față, durere, cîine, seară, brad, șosea, zăpadă, livadă, cîntec, suflet, spectator, atelier, palton, durere, cîmpie, Siberia, cale, om.

90 *На які особливості вживання категорії роду треба звертати увагу під час перекладу іменників з молдовської мови на українську й навпаки? Поділіться своїми висновками з класом.*

91 *Перекладіть текст українською мовою, ураховуючи особливості вживання категорії роду в молдовській та українській мовах. В українському тексті підкресліть іменники та визначте їх рід. Чи завжди збігається рід іменників в українській і в молдовській мовах?*

ABC

Alexandru cel Bun a urcat pe tronul Moldovei în anul o mie patru sute. El a lăsat în urma lui o țară întinsă și înfloritoare, a zidit cetăți de neînvinc și biserici mărețe, a deschis școli și biblioteci naționale, a întemeiat sate și târguri bogate.

A știut să facă dreptate tuturor de la mic la mare, de la tînăr la bătrîn, de atîta i-au și zis cel Bun (Nicolae Dabija).

92 *Дізнайтеся в Інтернеті, що пов'язує ім'я молдовського господаря Олександра Доброго з назвою міста Чернівців та підготуйте коротеньке повідомлення, уживаючи іменники – власні й загальні назви.*

93.1 *Перепишіть текст, узгоджуючи іменники з наведеними у дужках прикметниками, займенниками, дієсловами минулого часу.*

Спитайте у (ваш) (старший) друзів – у кого професія (найромантичніший)? Половина, не менше, відповідь: у геологів. І скільки хлопчаків і дівчаток (вирішити) напевне, що будуть геологами – дай їм тільки час підрости!

А є такі, що не чекають, доки виростуть, – зараз уже, не гаючи (дорогоцінний) часу, придивляються: що це за професія (такий), у чому її романтичність? (С. Богатирьова).

93.2 *Складіть (за бажанням) розповідь «Моя улюблена професія», уживаючи назви людей за професією. Використайте також іменники, що означають назви чоловічої та жіночої статі.*

Наймєння – nune; poreclă.
Полін – pelin, peliniță.

§ 12. Число іменників

Іменники, що мають форму тільки множини
або тільки однини

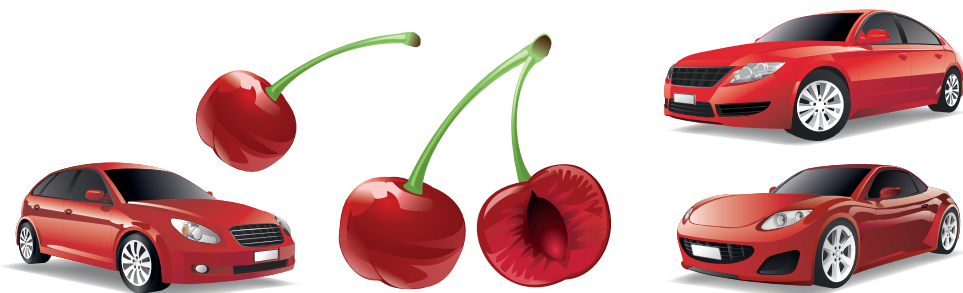

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Хороші друзі дістаються тим,
Хто сам уміє бути хорошим другом.
Нікколо Макіавеллі*

94 *Запишіть назви зображених предметів. Чи можна полічити ці предмети? Яка форма числа вживається для позначення назви одного предмета? А яка форма числа вживається для позначення двох і більше предметів?*

95 Прочитайте наведені в колонках слова. Визначте число іменників. Спробуйте поставити їх у формі множини. Чи вдалося вам це? Зробіть висновок про особливості категорії числа іменників.

телефон
герой
чоловік

Дніпро
золото
змагання

! Більшість іменників мають форми й однини, і множини. Наприклад: **ноутбук – ноутбуки, книжка – книжки, село – села.**

Серед іменників є й такі, що мають лише форму множини. Вони означають предмети парної будови (**штани**), збірні поняття (**гроші**), речовини (**вершки**), процеси (**вибори**), часові поняття (**канікули**), географічні назви (**Карпати**). Їх називають **множинними іменниками**.

В іменниках, що вживаються тільки в множині, рід не розрізняють!

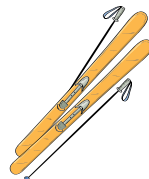
Іменники, які позначають сукупність однакових або подібних предметів, що сприймаються як єдине ціле, називаються збірними. Наприклад: **коріння, листя, молодь, дітвора, жіноцтво, гарбузиння.**

Збірні іменники не мають форми множини, тому що виражають об'єднання багатьох предметів, які не підлягають лічбі, проте в них є рід і словозміна.

Тільки в однині вживаються також назви речовин (**пісок, цемент, цукор**), почуттів (**любов, злість, гнів**), дій і якостей (**хода, читання, хоробрість**), більшість географічних назв (**Європа, Полісся, Болград**).

Їх називають **однинними іменниками**.

96 Чому і в тих випадках, коли говоримо про один зображений на малюнках предмет, і в тих випадках, коли говоримо про кілька зображених на малюнках предметів, уживаємо іменники в множині?

97 Чи є в молдовській мові іменники, що мають граматичне значення лише однини чи множини? Наведіть приклади.

Хвалюнка для відпочинку

Зауваження

Прийшов Дмитрик зі школи. Глянула бабуся, а новий костюмчик пожмаканий, усі гудзики відірвані.

- Що це ти наробив? – забідкалася бабуся.
- Та це я Миколі робив зауваження, щоб він не свистів на вулиці.

98 Що ви скажете про поведінку Миколи й Дмитрика?

99 ХТО ШВИДШЕ! Наведені іменники запишіть у три колонки: а) ті, що вживаються в однині й множині; б) ті, що вживаються тільки в однині; в) ті, що вживаються лише в множині.

Квітка, Україна, Дніпро, гречка, день, жнива, п'яльці, нафта, осика, асфальт, сніп, іменини, кашкет, залізо, хитрощі, скиглення, джинси, антилопа, Суми, солома, медаль, азот, дріжджі, дзиґа, сажа, знавець, збори, пастух, скорбота, в'єтнамець.

100 Запишіть іменники, що мають лише форму множини. Чи можна визначити їхній рід? Перекладіть записані іменники рідною мовою. Визначте рід і зробіть висновки.

1. Назви знарядь праці, інструментів: граблі,...
2. Назви ігор: піжмурки,...
3. Назви почуттів: заздрощі,...
4. Географічні назви: Лубни,...
5. Назви речовин: дріжджі,...

Для довідок: кліщі, вила, вершки, радости, гордощі, Чернівці, Суми, веселощі.

101 *Запишіть іменники, що мають лише форму однини. Перекладіть їх молдовською мовою. Зробіть висновки.*

ABC

1. Назви груп людей: молодь,...
2. Назви речовин: молоко, ...
3. Назви якостей, властивостей: темрява, білизна, ...
4. Назви дій: ходьба,...
5. Власні назви: Венера, ...

Для довідок: людство, гас, синява, селянство, Юпітер, жовтизна, голубінь, бензин, масло, молотьба, Херсон, біганина, боротьба.

102.1 *Перекладіть наведені прислів'я українською мовою, урахувавши особливості вживання категорії роду в обох мовах. Підкресліть іменники, визначте їхній рід і число.*

ABC

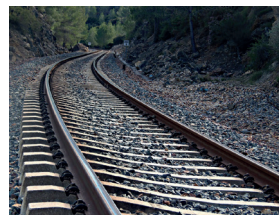
1. Prietenul la nevoie se cunoaște. 2. Cine are un prieten adevărat, acela o comoară în viață a cîștigat. 3. Cine știe carte are patru ochi. 4. Lăcomia strică omenia (Folclor).

102.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Пригадайте й запишіть 2 – 3 українські прислів'я, у яких є іменники, що вживаються тільки в множині.
2. Напишіть твір-роздум за одним із прислів'їв.

Бенкét – ospăț, chef, masă mare.
Зарúчини – logodnă.
Кóлія – urma roții; linie de cale ferată.

§ 13. Відмінки іменників Кличний відмінок в українській мові Уживання іменників у кличному відмінку при звертанні

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Книжки – це величезне багатство...
В. Сосюра

103.1 Прочитайте виразно текст, визначте відмінок кожного іменника за допомогою запитань. Щоб правильно визначити відмінок іменника, треба: 1) знайти слово, до якого відноситься іменник; 2) поставити від цього слова до іменника запитання.

Книга – це багатий сад, у якому є корисне і прекрасне. Протягом усього життя ми звертаємося до книжки. Вона відкриває перед нами небачені світи, знайомить з минулим, веде в майбутнє.

Книга – вірний друг, який, не вмючи розмовляти, розповідає нам про незвичайні та неймовірні пригоди, про світ, що оточує нас.

Отже, юні друзі, частіше заглядайте до скарбниці духовності – книг, з яких б'є невичерпне джерело мудрості (З часопису).

103.2 Визначте основну думку прочитаного тексту. Дайте заголовок. Зразком якого стилю є текст?

104 Скільки відмінків мають іменники в молдовській мові? На які запитання відповідає кожен відмінок?

В українській мові, на відміну від молдовської, сім відмінків (cazuri). Шість із них відповідають на певні запитання: називний – хто? що?, родовий – кого? чого?, давальний – кому? чому?, знахідний – кого? що?, орудний – ким? чим?, місцевий – на (в, при) кому? на (в, при) чому?

Називний відмінок називають *прямим*, інші – *непрямими*.

В українській мові, як і в молдовській, значна частина іменників має *кличний відмінок*. Він вживається при звертанні до особи або предмета: Зачекай, Іванку!... (Așteaptă, Ionele!...) Кличний відмінок не передбачає ні запитання, ні відповіді на нього, оскільки він служить формою прямого звертання до співрозмовника.

105 Утворіть форму кличного відмінка ід поданих іменників. Перекладіть молдовською мовою. Порівняйте з оригіналом, зробіть висновки. Обміняйте зошитами з товаришем (подругою) по парті й перевірте правильність виконання завдання. Поділіться з класом своїми висновками.

Марія, доня, Ольга, Одарка, муха, Миколка, подруга, Україна, береза, Дніпро, билина, син, природа, людина, бабуся, водиця, Катерина, школа, мова, Галя, доля, нива, чоловік, Київ, кінь, дитина, Назар, голуб, Віталій, хлопець, пісня, швець, читач, вітер, душа, сторож, Володимир, товариш.

106 Запишіть. Визначте відмінок кожного іменника; закінчення виділіть, прийменники підкресліть.

Зразок: їхати дорог-ою (Ор.в. без прийм.)
 їхати по дороз-і (М.в. з прийм.)

Читати годину, читати протягом години; приїхати до міста, приїхати в місто; вважати другом, вважати за друга; книга братові, книга для брата; підніматися горою, підніматися на гору.

107 Поставте іменники у формі давального відмінка однини. Назвіть і поясніть орфограму в утворених формах іменників.

Ївга, Ольга, ріка, лисичка, Марічка, дочка, свекруха, муха, Мартоха.

108 Прочитайте вислів. Як ви його розумієте?

109.1 Спишіть текст, уставивши пропущені розділові знаки. Яка його основна думка? Доберіть свій варіант заголовка.

Прохання

Шановний читачу коли в одній із книжок ти знайдеш розірвану сторінку й помітиш що вона склеєна трохи нерівно то не гнівайся дуже.

Я сам бачив як першокласниця з усією дбайливістю розрівнювала намащувала клеєм прикладала й пригладжувала маленькими пальчиками той клаптик щоб книжка по дорозі до тебе не втратила ні йоти! (В. Дунайський).

109.2 Виконайте одне із завдань.

1. Знайдіть 4 іменники (на вибір). Визначте їхній відмінок та поясніть значення цього відмінка. Поставте іменники в початковій формі.

2. Складіть і запишіть речення-звертання до своїх товаришів по класу, друзів, рідних з проханням, порадою, питанням тощо, уживаючи іменники в кличному відмінку. Будьте готові пояснити вживання розділових знаків.

Долина – vale, vîlcea.
Сповідь – mărturiseală, recunoaştere.
Паморозь – promoroacă, chicură, brumă.
Верф – şantier naval.

§ 14. Типи відмін іменників

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Сплетімо вінок український сьогодні!
Л. Віжічаніна

110 Провідмініайте усно наведені іменники. Чи однакові в них відмінкові закінчення? Зробіть висновок, як відмінюються іменники – усі однаково чи по-різному? На скільки груп можна розподілити наведені іменники за особливостями їх відмінювання?

Земля, урок, ввічливість, ведмежа.

111 Розгляньте таблицю «Відміни іменників». Подумайте, за якими ознаками в українській мові поділяють іменники на відміни?

Відміни іменників (Declinările substantivului)

Відміна	Рід іменників	Закінчення в Н. відм. одн.	Приклади
I	жіночий чоловічий спільний	-а -я	дорога, задача, лілія, воєвода, Лука, тесля, задавака, невдаха, плакса
II	чоловічий середній	нульове закінчення -о -о -е -є	вечір, журнал, звичай, дядько, Дніпро, Павло; вікно, джерело, морозиво, плече, сонце, середовище, вугілля, знаряддя, листя
III	жіночий	нульове закінчення -и	відстань, любов, зустріч, мати
IV	середній	-а -я	ведмежа, дівча, коліща, маля, немовля, пташеня, плем'я, сім'я, тім'я

Іменники, що вживаються тільки в множині (*ножиці, окуляри*), незмінювані іменники (*радіо, Тбілісі*) та іменники, що відмінюються, як прикметники (*хворий, поранений*), до жодної з відмін не належать.

112.1 *Визначте, до якої відміни належать наведені слова, й випишіть кожну відміну окремо, використовуючи таблицю відмін іменників. Іменники, які не належать до жодної з відмін, запишіть окремою групою.*

Батько, ім'я, США, паморозь, окуляри, козеня, Сергійко, депо, сіль, лікар, курча, пальне, розкіш, навчання, журі, вовчєня, граблі, мідь, по-дорож, бухгалтер, Михайло, площа, сповідь, пляж, Черкаси, серце, паляниця, цуценя, сирота, черговий, село, учений, верф, море, обрій.

112.2 *Чому не можна віднести до жодної з відмін написані вами іменники?*

*Прочитайте!
Це цікаво!*

Символіка українського вінка

Продовження вправи на наступній сторінці

Що ви знаєте про український віночок? Тільки те, що це невід’ємна складова українського дівочого національного костюма? Так, український вінок – це справжнє диво нашого народу.

Цікаво, що в сиву давнину вінки носили тільки дівчата. Плели віночки з живих квітів, адже вважали, що в них є надзвичайна сила, здатна захистити від будь-якого лиха. Дівчатка починали носити вінок з трьох років. У віночок дівчинки мама вплітала чорнобривці, незабудки, барвінок, ромашки. Уважалось, що кожна квітка лікувала дитину.

У чотири роки плели інший вінок. Доплітали ще безсмертник і листочок яблуні. А для шестирічної доньки у вінок вплітали мак та волошки. Для семирічної дівчинки плели вінок з семи квітів. У віночок іноді додавали пир’їнки з гуски, змочивши їх у зеленому розчині. Усього в українському віночку дорослої дівчини – 12 квіток. Кожна є лікарем і оберегом. Завжди дівчата намагалися знайти якомога більше квітів і вплести їх у свій віночок. Дівчинку, яка у віночку мала 12 квітів, уважали щасливою.

113.1 *Випишіть із прочитаного тексту іменники – назви квітів. Визначте рід, відміну й відмінок виписаних іменників.*

113.2 *Утворіть «хмару слів» на тему «Віночок». За посиланням можна знайти відеопрезентацію з демонстрацією, як створити хмару слів онлайн за допомогою сервісу WordArt.*

114 *ХТО ШВИДШЕ? Хто зможе за одну хвилину дібрати й записати якнайбільше іменників IV відміни?*

115 *Виразно прочитайте наведений текст. Назвіть іменники, визначте їхні відміни й відмінки.*

Коли цвітуть ромашки й волошки, дівчатка люблять ходити в поле. Нарвуть квітів та й плетуть собі віночки. То ромашку завивають, то волошку. І славні віночки виходять. А яка гарна дівчина у віночку! Так личить до дівочого виду синій, жовтий, білий колір. А в очах небо ясне.

А на уроці співів хлопчики й дівчатка беруться за руки й стають у коло – віночком стають. І пританцьовують. Танок водять. Або ще кажуть: хоровод, таночок, танчик.

Віночок – це коло найдружніших, найспівучіших дітей.

116 *Спишіть текст, уставляючи пропущені букви. Підкресліть іменники, визначте відміну й відмінок.*

Українс..кий віночок оспіваний у піснях, оповитий л..гендами, опоетизований майстрами пензля й слова, він був і є одвічним символом добра та надії. Віноч..к – це плетене коло із квітів, листя, гілок.

Український віночок символізує життя і коха..я, може визначити долю людини.

117 *Виконайте одне із завдань.*

1. *Запишіть наведені прислів'я. Підкресліть іменники, визначте відмінок.*

Гарний віночок – краса дівчини. Віночок на голові для здоров'я душі. У віночку калина – гарна дівчина (*Народна творчість*).

2. *Напишіть есе «Український віночок – справжнє диво народу».*

Завивáти – а friza, а ondula а încîrlionța părul; а împleti.
Оповитий – învelit, înfășurat; înfofolit.

§ 15. Відмінювання іменників І відміни

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Для людини з талантом і любов'ю до праці не існує перешкод.
Людвіг Бетховен*

Залежно від того, на який приголосний закінчується основа, іменники першої і другої відмін поділяються на групи		
Тверда	Твердий нешиплячий [б], [д], [г], [к], [х] тощо	робота легенда
М'яка	М'який [д'], [т'], [л'], [н'], [з']	пісня суддя
Мішана	Шиплячий [ж], [ч], [ш]	дощ стужа

Звук [й'] – м'який, тому іменники з основою на [й] належать до м'якої групи. Наприклад: надія [над'і'йа]

118.1 *Запишіть подані іменники в три колонки: перша колонка – іменники твердої групи, друга колонка – іменники м'якої групи, третя – мішаної.*

Недотепа, екзотика, каша, м'ята, будівля, азбука, єхидна, ерудичія, одяга, думка, епоха, заготівля, раджа, ракета, естрада, іржа, ваза, невдача, ноша, ангіна, Яша.

118.2 *Якщо ви правильно виконали завдання, то з перших букв кожного слова в колонках має вийти прислів'я. Обміняйтеся зошитами для взаємоперевірки.*

Зразки відмінювання іменників твердої групи

Відмінок	Число			
	Однина		Множина	
Н. в.	книга	сестра	книги	сестри
Р. в.	книги	сестри	книг	сестер
Д. в.	книзі	сестрі	книгам	сестрам
Зн.в.	книгу	сестру	книги	сестер
Ор.в.	книгою	сестрою	книгами	сестрами
М.в.	на (у) книзі	на сестрі	на (у)книгах	на сестрах
Кл.в.	книго	сестро	книги	сестри

119 *Прочитайте речення. Випишіть іменники І відміни твердої групи. Два з цих іменників провідмінійте в однині та множині.*

Софія Русова, шведка за походженням, присвятила своє життя українській педагогіці й освіті. У 1873 році вона із сестрою Марією організувала перший у Києві дитячий садок, пізніше в Чернігові заснувала громадську бібліотеку. Написала підручники з географії, французької мови, праці, педагогіки, української літератури. У простих і мудрих роздумах виховательки, талановитої українки висловлено незаперечну істину: над коліскою немовляти має звучати рідна пісня й рідне слово (О. Джус).

Зразки відмінювання іменників м'якої групи

Відмінок	Число			
	Однина		Множина	
Н. в.	гривня	серія	гривні	серії
Р. в.	гривні	серії	гривень	серій
Д. в.	гривні	серії	гривням	серіям
Зн.в.	гривню	серію	гривні	серії
Ор.в.	гривнею	серією	гривнями	серіями
М.в.	на (у) гривні	на (у) серії	на (у) гривнях	на (у) серіях
Кл.в.	гривне	серіє	гривні	серії

Зразки відмінювання іменників мішаної групи

Відмінок	Число			
	Однина		Множина	
Н. в.	хаца	каша	хаці	каші
Р. в.	хаці	каші	хац	каш
Д. в.	хаці	каші	хацям	кашам
Зн.в.	хацу	кашу	хаці	каші
Ор.в.	хацею	кашею	хацями	кашами
М.в.	на (у) хаці	на (у) каші	на (у) хацах	на (у) кашах
Кл.в.	хаце	каше	хаці	каші

Запозичені імена на зразок Маша, Саша, Наташа хоча й належать до мішаної групи, але в кличному відмінку мають закінчення -о: Ма́шо! Са́шо! Ната́шо!

120 Прочитайте слова, за допомогою яких можна розповісти про Софію Русову. Випишіть іменники I відміни м'якої групи. Провідмінійте в множині два з них. Позначте закінчення.

121 *Запишіть подані іменники в знахідному відмінку множини. Позначте закінчення. Зробіть висновки.*

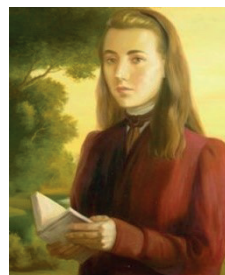
Неістоти: булка, платівка, реклама, історія, груша.

Істоти: комаха, неня, учень/учениця, Женя, забіяка.

122.1 *Виразно прочитайте текст. Випишіть іменники I відміни.*

Софія Русова жила й навчалася в Києві. У 14 років закінчила гімназію із золотою медаллю. Дівчина мріяла про вступ до консерваторії. Але, виявивши велику силу духу та відвагу дорослої людини, заявила: «...Чи маю я право так егоїстично будувати своє життя? А люди? Чи не треба спочатку для них послужити?» Удача завжди усміхається тим, хто твердо йде до мети. Усе життя славна українка присвятила дітям, справі освіти, рідному народові, батьківщині (О. Джус).

Софія Русова, фото

122.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Утворіть від виписаних іменників кличний відмінок однини. Позначте закінчення. Усно поясніть, чому в кличному відмінку однини іменники I відміни мають різні закінчення.

2. Напишіть твір-розповідь про талановиту українку Софію Русову.

§ 16. Відмінювання іменників II відміни

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Мати справжнього друга – велике щастя.
Народна мудрість*

123 *Чи належать іменники жіночого роду до II відміни? А чоловічого? Які закінчення в початковій формі мають іменники чоловічого роду, що належать до II відміни? А іменники середнього роду? Наведіть приклади.*

**Залежно від кінцевого приголосного основи
іменники II відміни поділяються на групи**

Тверда	Твердий нешиплячий	барвінок, світ, дядько, озеро
М'яка	М'який або нешиплячий твердий у іменниках середнього роду із закінченням -е	учитель, Андрій, почуття, море, підніжжя
Мішана	Твердий шиплячий	селище, аркуш, кущ, вуж, плече

124 *Запишіть подані іменники II відміни, розподіливши їх на групи (тверду, м'яку, мішану).*

Стрибок, зілля, князь, морозиво, лицей, збіжжя, берег, узгір'я, сценарій, побачення, обличчя, стиль, автограф, банк, око, гурт, віск, Париж, льон, вантаж, мед, колесо, ключ, вугілля, фонд, хист, Дніпро, салют, щастя.

Зразки відмінювання іменників твердої групи

Відмін-нок	Число					
	Однина			Множина		
Н. в.	хвіст	дядько	озеро	хвост	дядьки	озера
Р. в.	хвоста	дядька	озера	хвостів	дядьків	озер
Д. в.	хвосту (-ові)	дядькові (дядьку)	озеру	хвостам	дядькам	озерам
Зн.в.	хвіст	дядька	озеро	хвост	дядьків	озера
Ор.в.	хвостом	дядьком	озером	хвостами	дядьками	озерами
М.в.	на (у) хвості	на (у) дядькові (дядьку)	на (в) озері	на (у) хвостах	на (у) дядьках	на (в) озерах
Кл.в.	хвосте	дядьку	озеро	хвост	дядьки	озера

125 *Спишіть текст, поставивши слова в дужках у потрібному відмінку. Позначте в цих словах закінчення.*

Народився Михайло Остроградський у 1801 (рік) на Полтавщині. До восьми (роки) ріс серед селянських дітей. Потім було навчання в гімназії.

Продовження вправи на наступній сторінці

Пізніше (Михайло) віддали до Харківського (університет). Це вирішило долю майбутнього вченого. Талановиті викладачі пробудили в (Михайло) любов до математики. Остроградський сам став визначним (математик), палким (пропагандист) знань, (лектор). Він мав дивовижний (талант) викладати складні положення науки просто і ясно (*З календаря*).

Зразки відмінювання іменників м'якої групи

Відмінок	Число					
	Однина			Множина		
Н. в.	гай	гість	знання	гаї	гості	знання
Р. в.	гаю	гостя	знання	гаїв	гостей	знань
Д. в.	гаю	гостеві(-ю)	знанню	гаям	гостям	знанням
Зн.в.	гай	гостя	знання	гаї	гостей	знання
Ор.в.	гаєм	гостем	знанням	гаями	гостями (госьми)	знаннями
М.в.	на (у) гаю (-і)	на (у) гостеві (-ю)	на (у) знанні	на (у) гаях	на (у) гостях	на (в) знаннях
Кл.в.	гаю	гостю	знання	гаї	гості	знання

126 Прочитайте текст. Випишіть іменники II відміни м'якої групи. Провідмінійте в однині й множині один із цих іменників.

Останні місяці свого життя Михайло Васильович Остроградський жив у Полтаві. Тут він зустрів своє шістдесятиріччя. З ювілеєм великого вченого вітав увесь світ. «Історія завжди буде вдячна Вам за молоду зміну вітчизняної науки», – зазначали друзі-науковці (*З календаря*).

Зразки відмінювання іменників мішаної групи

Відмінок	Число			
	Однина		Множина	
Н. в.	дощ	селище	дощі	селища
Р. в.	дощу	селища	дощів	селищ
Д. в.	дощу (-еві)	селищу	дощам	селищам
Зн.в.	дощ	селище	дощі	селища
Ор.в.	дощем	селищем	дощами	селищами
М.в.	на (у) дощі (-у)	на (у) селищі (-еві)	на (у) дощах	на (у) селищах
Кл.в.	дощу	селище	дощі	селища

Хвилинка для відпочинку

Онук звертається до дідуся:

- Дідусю, дай грошей на шоколад. Я з пенсії віддам.
- Якої пенсії? Ти ж іще маленький.
- З якої, з якої... З бабусиної!

127 *Запишіть слова в давальному відмінку однини. Використовуйте паралельні форми закінчень для урізноманітнення мови. Обміняйтеся зошитами й перевірте правильність виконання завдання.*

Син Дмитро, брат Андрій, кум Іван, племінник Федір, добродій Петро, друг.

128 *Спишіть речення. Визначте відмінок, групу, число в іменниках II відміни.*

Їх єднала любов до рідної землі, її мови, пісні та думки про визволення українського народу. Геніальний математик Михайло Васильович Остроградський і геніальний митець (письменник, художник) Тарас Григорович Шевченко багато років товаришували. У Петербурзі Тарас відвідував лекції лицаря чисел Остроградського з астрономії, математики, фізики. А коли поет хворів, Михайло Васильович годинами просиджував біля нього.

Промінь – gază, gază X
Добродій – arh. domn

§ 17. Букви -а (-я), -у (-ю) в закінченнях іменників чоловічого роду II відміни в родовому відмінку

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Без сім'ї і свого роду – немає нації, народу.
Народна мудрість*

129 Прочитайте виразно текст. Назвіть іменники II відміни, визначте рід.

Кожна людина і кожний народ мають свої святині. Портрет на стіні дідуса й бабусі – це не просто данина традиції, це пам'ять про тих, хто творив історію, з кого варто брати приклад. Сьогодні майже всі фото зберігаються на електронних носіях, а колись – зайдеш до хатини бабусі – а там уся історія родини на світлинах, що розвішені на стінах, стоять на шафах та у трельяжах. Дідусі й бабусі – це жива мудрість, неписана історія нашого роду, досвід, отриманий від них у спадок, який залишається золотим набутком на все життя. Часто наші бабусі й дідусі є саме тими творцями легенд, казок, прислів'їв та приказок (В. Скуратівський).

130 Які іменники належать до II відміни? Дайте визначення понять:

Істота, неістота, власна назва, загальна назва, термін.

! Іменники чоловічого роду II відміни в родовому відмінку однини залежно від значення мають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю**

-а, -я		-у, -ю	
Іменники означають	Приклади	Іменники означають	Приклади
Назви осіб, істот	брата, директора, ведмедя, лікаря, Мороза, Віктора	Речовини, матеріал, масу	піску, меду, сиру, цукру, гороху, кисню, очерету
Назви предметів, чітко окреслених понять	автобуса, клена, олівця, портфеля, дуба, рядка, предмета, явора, графіка, портрета, документа, серпня	Назви явищ природи, назви збірних понять, установ та організацій	морозу, тайфуну, колективу, вітру, ярмарку, заводу, університету

Продовження таблиці на наступній сторінці

Назви населених пунктів	Києва, Нью-Йорка, Рима (місто) <i>Винятки:</i> Кривого Рогу, Кам'яного Броду, Холодного Яру	Назви країн, регіонів, гір, річок	Алжиру, Риму (держава), Далекого Сходу, Іраку, Бугу
Назви річок під наголосом	Дніпрá, Острá, Дністрá	Назви почуттів	болю, страху, гніву, жаху
Назви термінів	косинуса, відмінка, перпендикуляра, терміна, предмета	Назви танців, спортивних ігор, літературознавчих термінів, дій та процесів	вальсу, баскетболу, абзацу, пейзажу, роману, монологу

Деякі іменники мають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю** залежно від наголосу: столá – стóлу, дворá – двóру, моста – мóсту.

131 *Доберіть з орфографічного словника по п'ять іменників чоловічого роду II відміни, які в родовому відмінку мають закінчення -а, -я або -у, -ю. Обґрунтуйте правопис закінчень.*

132 *Прочитайте текст. Випишіть іменники чоловічого роду II відміни. Запишіть до них форми родового відмінка однини, якщо іменник у тексті вжито в іншому відмінку.*

Мало хто знає, що в давнину було за обов'язок знати поіменно свій родовід від п'ятого чи навіть сьомого коліна. Пам'ять про своїх предків була природною потребою. Триматися свого роду, оберігати сімейні реліквії, традиції, передавати їх у спадок наступним поколінням – було обов'язком. Тих, хто цурався чи нехтував історичною пам'яттю, зневажливо називали «людьми без роду-племени». Як дерево тримається на корені, так і кожен рід тримається на найстарших його членах, бо саме вони мають великий досвід життя і допомагають молодим (В. Скуратівський).

133 Усно провідмінійте іменники звір, комар, цар, дар в однині та множині.

Тверда група	Іменники на -ар, -ир, -яр, -ур , у яких при відмінюванні наголос не змінюється: Саніта́р – саніта́ра – саніта́ром, саніта́ри; Бригади́р – бригади́ра – бригади́ром, бригади́ри; Му́ляр – му́ляра – му́ляром, му́ляри; Трубаду́р – трубаду́ра – трубаду́ром, трубаду́ри.
	Примітка. Як іменники твердої групи відмінюються слова <i>звір, комар, хабар, снігур, пічкур</i> , але в називному відмінку множини вони мають закінчення -і : Зві́р – зві́ра – зві́ром, зві́рі; Кома́р – кома́ра – кома́ром, кома́рі; Снігу́р – снігу́ра – снігу́ром, снігу́рі.
М'яка група	Іменники на -ар, -ир , у яких наголос при зміні слова переходить на закінчення: Кобза́р – кобза́ря – кобза́рем, кобза́рі; Пусты́р – пусты́ря – пусты́рем, пусты́рі.
Мішана група	Іменники з наголошеним суфіксом -яр , у яких при зміні слова наголос переходить на закінчення: Каменя́р – каменя́ра – каменя́рем, каменя́рі; Бджоля́р – бджоля́ра – бджоля́рем, бджоля́рі.

134 Складіть і запишіть речення, у яких іменник весляр уживається в родовому, давальному відмінку однини та називному відмінку множини.

135.1 Згрупуйте подані іменники в три колонки: а) тверда група; б) м'яка група; в) мішана група. Обґрунтуйте поділ на групи. Запишіть форми родового, орудного відмінків однини та називного відмінка множини поданих іменників.

Виноградар, скипидар, кашовар, писанкар, кулінар, нектар, димар, квіткар, буксир, пустир, дебошир, капіляр, пазур, ковзаняр, муляр, школяр, процесор, столяр, пекар.

135.2 Виконайте одне із завдань.

1. Про дужу, міцну родину, у якій підтримують один одного, родинне вогнище, гніздо, до якого завжди хочеться повертатись, складено багато народних прислів'їв та приказок. Знайдіть в Інтернеті й випишіть 10 прислів'їв з теми «Рід. Родина».

2. Запишіть «хмару слів» з тем «Родина», «Сім'я». Утворіть із трьохма словами словосполучення, визначте рід іменників.

Димár – hоgeас, соґ de fum.
Пічкúр – zool. clean, plevuşcǎ.

§ 18. Відмінювання іменників III та IV відмін

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Здоров'я – не все,
але все без здоров'я – ніщо.
Сократ*

136 Іменники якого роду належать до III відміни? Які закінчення мають іменники III відміни в початковій формі? До якої відміни належить іменник *мати*?

Зразки відмінювання іменників III відміни

Відмінок	Однина			
Н.в	тінь	мати	піч	щедрість
Р.в	тіні	матері	печі	щедрості
Д.в	тіні	матері	печі	щедрості
Зн.в	тінь	матір	піч	щедрість
Ор.в	тінню	матір'ю	піччю	щедрістю
М.в	на (у тіні)	на (у) матері	на (у) печі	на (у) щедрості
Кл.в	тіне	мати	пече	щедросте

Відмінок	Множина			
Н.в	тіні	матері	печі	щедрості
Р.в	тіней	матерів	печей	щедростей
Д.в	тіням	матерям	печам	щедростям
Зн.в	тіні	матерів	печі	щедрості

Продовження таблиці на наступній сторінці

Ор.в	тінями	матерями	печами	щедрістями
М.в	на (у) тінях	на (у) матерях	на (у) печах	на (у) щедростях
Кл.в	тіні	матері	печі	щедрості

**Особливості правопису іменників III відміни
в орудному відмінку однини**

Подовження приголосних між голосними: сілля, міддю, височінню, віссю, подорожжю, піддашшям	Подовження не відбувається між приголосним і голосним: честю, повістю, радістю, смертю, якістю	Після б, п, в, м, ф, р з'являється апостроф: любов'ю, кров'ю, верф'ю, матір'ю
--	--	---

137.1 *Запишіть подані слова в орудному відмінку однини.*

Мужність, любов, печаль, актуальність, багатобарвність, ніч, Січ, честь, байдужість, вродливість, вермішель, кров, гордість, кіновар, лють, злість, паморозь, вертикаль, галузь.

137.2 *Поясніть лексичне значення виділених слів, користуючись тлумачним словником.*

138 *Прочитайте слова. Випишіть іменники IV відміни, поставивши їх у родовому відмінку однини й множини.*

Чверть, лист, маля, гуска, вовчище, хлопчик, наркоз, оберіг, хлоп'я, обручка, поросля, плем'я, розвага, солідарність, фазан, хімія, фазаненя.

139 *Запишіть вислови відомих особистостей про значення медицини в житті людини. Обговоріть питання: Чи тільки від лікарів залежить наше здоров'я? Висновок запишіть у формі колективного есе, уживаючи іменники IV відміни в різних відмінках.*

1. Природа – найкращий з лікарів. Вона виліковує три чверті своїх хворих (Гален).

2. Майбутнє належить медицині запобіжній. Ця наука, йдучи під руку з державністю, принесе безперечну користь людству (М. Пирогов).

140.1

Установіть відповідність між фразеологічними зворотами та їхніми тлумаченнями.

Хоч гать гати Кров ударила в голову День і ніч Відважити солі Розкидати сіті Тиха заводь Збиватися з путі	Про місце зі спокійним закостенилим життям. Підступно намагатися підкорити когось. Починати робити помилки, погані вчинки. Постійно, цілодобово. Відповісти уїдливо. Стан сильного хвилювання. Дуже багато чогось.
---	--

140.2

Виконайте одне із завдань.

1. Спишіть фразеологічні звороти. Визначте відмінок іменників IV відміни.
2. Складіть речення із двома фразеологізмами.

Галузь – ramură (a unei științe).
Кіновар – мін. 1) cinabru; 2) хім.chinovar.

§ 19. Незмінювані іменники іншомовного походження

Правильне вживання іншомовних іменників у мовленні

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Не бійтесь заглядати у словник...
М. Рильський

141

Знайдіть українські відповідники до іншомовних слів.

Абзац, абсурд, аргумент, біографія, газета, група, експеримент, інтелект.

142

Визначте відмінки вжитих у наведених словосполученнях іменників. Порівняйте форми непрямих відмінків із початковою. Чи змінюються ці іменники за відмінками й числами?

Побувати в Баку, читати меню, виїхали з депо, розповідав леді, пишати кабальєро, спитала в Антоніо, злякався двох шимпанзе.

Іменники, що не змінюють закінчень ні за відмінками, ні за числами, називаються незмінюваними. До них належать:

● 1. Жіночі прізвища на приголосний та -о: *(Марія) Козуб, (Олена) Кожухар, (Оксана) Петренко, (Анастасія) Тараненко.*

2. Загальні та власні назви іншомовного походження, що закінчуються на голосний звук: *кашне, монпансьє, журі, какаду, меню, радіо та ін.*

Виятки: пальто, ситро (відмінюються за зразком іменника середнього роду *село*).

3. Аббревіатури: *НВО (науково-виробниче об'єднання)*

*Незмінювані іншомовні іменники, що означають назви осіб, мають рід відповідно до статі: *леді (жінка) – жіночий рід, кабальєро (чоловік) – чоловічий рід.*

*Назви тварин належать до чоловічого роду: *какаду, поні, шимпанзе, але: муха цеце, риба путасу – жіночого роду.*

*Назви неістот мають середній рід: *депо, купе, галіфе, журі.*

*У власних назвах рід визначається відповідно до роду загальної назви: *Торонто (місто) – середній рід, Капрі (острів) – чоловічий рід, Перу (країна) – жіночий рід.*

*Рід складноскорочених слів визначають за основним словом: *НБУ (Національний банк України) – чоловічий рід, АТС (автоматизована телефонна станція) – жіночий рід, ГУОН (головне управління освіти і науки) – середній рід.*

143 *Запишіть слово таксі замість крапок, визначте його відмінок у кожному з речень.*

1. ... – найкращий вид міського транспорту. 2. ... довелось чекати недовго. 3. Біля стоянки ... утворилась черга. 4. У ... було тепло та затишно.

144 *Складіть речення з наведеними словосполученнями, поставивши їх у непрямі відмінки.*

Картопляне пюре, довгодзьобий ківі, конструкторське бюро, веселий какаду, нове пальто, смішний шимпанзе, гарна леді.

145 ХТО ШВИДШЕ! Доберіть до незмінюваних іменників прикметники.

Зразок: меню – багате, бідне, обмежене...

Журі, какао, рагу, пюре, олів'є.

146 Спишіть текст, підкресліть незмінювані іменники, визначте їх рід і відмінок.

У зоопарку діти бачили папуг, какаду, орлів і найменшого у світі птаха – колибрі. В одному з приміщень жила ціла сім'я шимпанзе. За огорожею спокійно ходив горбатий бик – зебу. Очі всіх були звернені на кенгуру з малям. Після огляду мешканців зоопарку діти каталися на поні.

Дéнді – dandy, filfizon, fante.

Рагú – ghiveci.

Кашнé – fular, caşneu.

§ 20. Основні способи творення іменників Найчастіше вживані суфікси

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Мова – це віконця, через які
людина бачить світ.

В.Симоненко

147 Пригадайте, які є способи творення слів? Як пишуться складні іменники? Розгляньте зразки творення іменників. Зробіть висновок. Від яких частин мови і якими способами творяться іменники?

неправда ← не + правда;

мудрість ← мудр + ість;

підстаканник ← під + стакан + ник;

вихід ← виходити;

ТЮГ ← театр юного глядача;

сінокос ← сіно косити, краєзнавство ← край знати;

учительська (перехід прикметника в іменники)

148 Який спосіб творення слів, на вашу думку, є най-продуктивнішим для іменників?

149 Утворіть нові іменники від наведених слів за допомогою префіксів і запишіть їх. Визначте суфікси. Складіть речення із виділеними іменниками.

Блиск, острів, коло, учасник, правда, щастя, відповідальність.

150 Поясніть лексичне значення кожного слова. Оберіть із поданої «хмари слів» два-три ключові слова й напишіть есе «Українська мова ...».

151 Утворіть слова за допомогою суфікса -инн-, -інн- та запишіть їх. Укажіть слово, у якому відбувається чергування приголосних.

Коноплі, кукурудза, буряк, цибуля, квасоля, картопля; возити, носити.

152 Утворіть слова за допомогою суфіксів -ив, -ев. Поясніть які з них означають матеріал, продукт праці. Поясніть спосіб творення цих іменників. Зробіть висновки про вживання суфіксів -ив, -ев.

Палити, варити, плести, марити, прясти, морозити, мережити, молоти.

153 *Запишіть іменники, виділіть суфікси. Якого значення вони надають словам?*

Дощичок, водичка, річечка, краєчок, дубочок, стеблиночка.

- 1. У суфіксах іменників, які мають зменшено-пестливе значення, пишемо **-ичок, -ичк**, якщо у його твірній основі є суфікс **-ик, -иц**: дощичок ← дощик ← дощ; водичка ← водиця ← вода.
- 2. У суфіксах інших іменників пишемо **-ечок, -ечк**: *вершечок* ← *вершок* ← *верх*; *річечка* ← *річка* ← *ріка*.
- 3. Якщо твірна основа кінчається на [й], пишемо **-єчк, -єчок**: краєчок ← крайок ← край

154 *До наведених слів доберіть спільнокореневі іменники з суфіксами -ар(-яр), -ач(-яч), -ник, -ець, -ист, -іст, -ир, -тель, що мають значення назви осіб за родом занять чи професією.*

Пекти, ткати, визволити, копати, будова, промова, орати, сіяти, складати, учити, каса, доїти, гармонія, радіо.

155 *Слухайте уважно слова, які зачитає вчитель/вчителька. Якщо почуєте іменник чоловічого роду, зробіть крок уперед. Коли почуєте іменник жіночого роду, зробіть крок назад, коли ж почуєте іменник середнього роду – плесніть у долоні.*

ЛГ

Школа, дерево, майданчик, скло, перо, тиша, гарбуз, стілець, команда, горіх, город, місто.

156 *Прочитайте наведені пари слів і вкажіть, яким способом утворене друге слово кожної пари.*

1. Дід – прадід, твір – витвір, дуб – дубочок, коса – косичка, кінь – кіннота, сад – пересадка, вечір – надвечір, рать – соратник, вода – паводок.
2. Край знати – краєзнавство, дощ міряти – дощомір, листи носити – листоноша

157 *Складіть речення так, щоб в одному слово було прикметником, а в іншому – іменником: солодке, черговий, знайомий, дорогий, майбутній.*

158.1 Прочитайте речення. Випишіть слова, утворені суфіксальним способом, позначаючи при цьому словотворчі суфікси.

1. Маленька річечка, що так тихенько йшла, заклекотіла, заревла і через греблю покотила (Є. Гребінка). 2. Гляне ясно сонечко в весняне віконечко (Л. Глібов). 3. На стелі павутиння павук собі сплів (Леся Українка). 4. Чорна хмара наступає, дрібен дощик накрапає (Народна творчість). 5. Від ранку на її кремення ласкаво сиплеться проміння, сіянням гору облива (П. Грабовський). 6. Ненька моя по садочку ходить, у рученьках сорочечку носить (Народна творчість).

158.2 Пригадайте прислів'я про значення мови в житті людини, запишіть їх. Підкресліть іменники й поясніть спосіб творення кожного з них.

Креміння – piatră de cremene.
Гавань – rada portului, port.
Заклекотіти – a fierbe, a da în fiert.

§ 21. Букви е, и, і в суфіксах -ечок-, -ечк-, -ичок-, -ичк-, -інн(я)-, -енн(я)-, -н(я)-, -инн(я)-, -ив(о), -ев(о)
Суфікси, що надають словам емоційного забарвлення
Знак м'якшення у суфіксах -еньк-, -оньк-

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Простягаючи руки до зірок, люди часто забувають про квіти під ногами.
Джеремі Бенте

159 Прочитайте текст за ролями. Визначте іменники, їхні відміну і відмінок. Пофантазуйте, чому квітка кульбаба має таку назву.

Рання весна в саду. Проти сонця вся полунична грядка зацвіла... кульбабами. З жовтих квітів Ярослава сплела дуже гарний вінок. А бабусі клопіт: треба полоти грядку, бо кульбаба засіє весь город.

Бабуся просить Дмитрика і Ясю:

– Повиривайте кульбабу. Вам це за виграшки, а врятуєте полуницю, зробіте добру справу.

Дмитрик. Бабусю, а що це таке – за виграшки?

Бабуся. Виграшки – те саме, що іграшки. Коли хочуть сказати, що можна щось зробити легко, не надриваючись, навіть із задоволенням, то кажуть: «Вам це буде за виграшки». Ось і ви, граючись, вирвете кульбабу й отримаєте приз – пиріжки.

За виграшки – дуже легко, без будь-якого зусилля щось робити.

160 Яка значуща частина слова називається суфіксом? Якого значення надають словам *вершечок, донечка, суфікси -ечок, -ечк?* Якого значення надає *словам картоплиння, гарбузиння суфікс -инн(я)?*

Іменникові суфікси	Правопис	Приклади
*-ечок (-ечк), в (у зменшено-пестливих словах)	е	мішечок, пиріжечок, стежечка
*-ичок -ичк (у зменшено-пестливих назвах, утворених від слів із суфіксами -ик, -иц(я))	и	котичок (котик), часничок (часник), паличка (палиця), розумничка (розумниця)
*-инн(я) (у збірних назвах); *-інн(я), -енн(я) (у словах, утворених від дієслів)	-нн-	лушпиння, павутиння, сидіння, змужніння, зауваження, схвалення
*-ен(я), -єн(я) (у назвах малят)	-н-	кошеня, цуценя, змієня
*-ив(о) (у збірних назвах)		вариво, печиво, паливо Виятки: марево, маєво, зарево

161 Доберіть власні приклади до кожного типу орфограм, користуючись таблицею.

162 Утворіть спільнокореневі іменники від поданих слів, використовуючи суфікси з таблиці.

Обміліти, управляти, спростити, соняшник, морква, запросити, обчислити, уточнити.

Суфікс *-еньк(о,а)* уживаємо для творення пестливих назв: *батенько, кониченько, серденько; ніженька, тополенька.*

163 Утворіть за допомогою суфіксів зменшено-пестливі форми від імен своїх однокласників/однокласниць.

164.1 Перепишіть, уставляючи пропущені букви. Позначте суфікси у виділених словах.

1. Любо було глянути на її дрібненькі, запечені на сонці руч...нята. 2. Колосся лоскоче спітніле лич..нько. 3. Повітря тремтить від спеки, і в срібнім мар..ві танцюють далекі тополі. 4. Дружно бігли мишасті кон..нята. 5. Усі такі веселі, гомонять, радіють свят..чку. 6. Уранці виплило ясне сон..чко на погідне небо. 7. Високі крислаті верби зеленою банею нависли над вул...чкою (За М. Коцюбинським).

164.2 Знайдіть у підручнику «Українська література» десять іменників з орфограмами «Букви *е, и, і* в суфіксах *-инн(я), -енн(я), -ен(я), -инн(я), -ив(о), -ев(о)*». Запишіть їх.

Ма́рево – 1) miraj; 2) farmec; atracție; 3) iluzie deșartă.
Ма́єво – fîlfîire, fîlfîit, fluturat; pîlrîire.
Ластові́ння – pistrui.
Крисла́тий – rămuros.

§ 22. Не з іменниками

*Прочитайте!
Це цікаво!*

Життя таке коротке.
Поспішайте творити добро!
О. Довженко

165 Прочитайте за ролями текст. Чи є в молдовській мові подібний фразеологізм. Коли кажуть «Наговорив на вербі груш»?

На вербі груші – наговорити нісенітниць, дурниць, того, чого не буває. Дітей зацікавила стара груша, на яку прищепили плоди різних сортів. І колір, і розмір, і форма (а що вже й казати про смак!) грушок дуже відрізняються.

Продовження вправи на наступній сторінці

Яся. На будь-яке дерево можна прищепити грушу? Навіть на вербу?
Бабуся. Верба ж не садове дерево, на нього садівники ніколи не щеплять груш. Але груші іноді на вербі таки ростуть.

Дмитрик. Бабусю, це мабуть жарти. Таке буває тільки в мові!

Бабуся. Авжеж. Буває людина наговорить, набалакає щось неправдоподібне, у яке ніхто із слухачів не вірить, тоді й кажуть: «**Наговорив на вербі груші**». Ніхто не може уявити **на вербі груші**.

166.1 *З'ясуйте, до якої частини мови належать подані слова? Випишіть попарно спільнокореневі слова з протилежним значенням. Як виражається протилежне значення?*

Грамотність, порядок, *нещастя*, залежність, непорядок, незалежність, виконання, неграмотність, невиконання, щастя.

166.2 *До виділеного слова доберіть синонім без не-. Які висновки можна зробити?*

Не з іменниками може писатися разом або окремо

I. **Не** з іменником пишуть **разом**, якщо:

*іменник не вживається без не: *небіж, недуга, немовля*;

*іменник з префіксом **не** можна замінити синонімом: *нещастя – лихо, неволя – рабство, несправедливість – кривда*

II. **Не** з іменником пишуть **окремо**, якщо:

*іменник, перед яким стоїть **не**, протиставляється іншому: *вчи лінивого не молотом, а голодом (Народна творчість)*;

*частка **не** заперечує лексичне значення іменника: *Щастя не підкова, під ногами не знайдеш (Народна творчість)*.

Недо – завжди пишеться разом з іменниками: *недооцінка, недоїдання*

167 *З'ясуйте лексичне значення наведених іменників за тлумачним словником (онлайн).*

Випишіть їх у дві колонки: у першу слова, у яких не-префікс, у другу, – у яких не належить до кореня (коли слово без не не вживається). Обговоріть результати вашої роботи в групі.

Недуга, несправедливість, нечемність, ненависть, непривітність, невід, неучтво, немовля, неволя, недоля, неспроможність, неборак, невістка, неділя, недогляд, недоречність, неук, нежить, нелюд, неправда, непритомність, нехлюй.

168 *Визначте значення префікса НЕДО-. Запам'ятайте правопис.*

Недогляд, недогарок, недопалок, недооцінка, недорід, недоук, недолік, недогода, недосів.

169 *Відшукайте й виправте помилки. Запишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. Поясніть написання не з іменниками.*

Не праця дорогá а діло. Не голка шиє а руки. Не клей тримає а вміння. Не море топить кораблі а вітер. Не кожух гріє теслю а сокира. Не силою роби а розумом, не серцем а звичаєм. Думки рухай не язиком а вухами, очима та розумом. Працєю плечима а не очима. Немовчанка буває НЕ нудна а пуста балачка (*Народна творчість*).

170 *Запишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання іменників з не.*

1. Є деревце – (не) полінце. Шість дірочок має, весело співає.
2. (Не) кінь, а біжить, (не) ліс), а шумить. 3. (Не) куц, а з листочками, (не) сорочка, а зшита (*Народна творчість*).

171 *Випишіть іменники, які без не не вживаються. Поясніть лексичне значення. При необхідності користуйтеся тлумачним словником (онлайн).*

Ненависть, немовля, непорозуміння, необхідність, невід, недолік, нездара, нестача, неробство, недруг, невдячність, негода, неук, неумілість.

172.1 *Наведені іменники замініть синонімами, поясніть написання.*

Стійкість, самостійність, раптовість, соромливість, удаваність, лихо, рабство, біда

Довідка: Незламність, незалежність, несподіваність, несміливість, нещирість, недоля, неволя, нещастя

172.2 *Утворіть слова з протилежним значенням, запишіть. Чи можна їх замінити синонімами?*

Правда, друг, щастя, воля, віра, радість, доля.

Залéжність – dependență, atîrnare; subordonare; raport; relație.

Нéбіж – nepot (de frate sau de soră).

§ 23. Написання та відмінювання чоловічих та жіночих імен по батькові, зокрема молдовських

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Не посором свого імені!
Народна творчість*

Дослідники стверджують, що тривалий час люди виокремлювали себе від інших лише за допомогою власних імен, а в первісному суспільстві вважалося, що ім'я людини і вона сама – це одне й те саме. І, йшовши з життя, людина забирала з собою своє ім'я. Тож імен всім не вистачало. До нас дійшли легенди, як деякі племена Нової Гвінеї полювали за іменами. Перед тим, як убити когось, у жертви запитували ім'я, щоб відібрати таким чином у неї й життя, й ім'я. Уголос ім'я не вимовлялося, щоб не з'явилася та людина, яка колись його носила або щоб не накликати на себе біди.

173 *Порівняйте записані пари слова в другій колонці. Визначте в них суфікси. З'ясуйте на основі спостереження, за допомогою яких суфіксів утворюються чоловічі імена по батькові, а за допомогою яких – жіночі.*

Василь

Васильович, Василівна

Сергій

Сергійович, Сергіївна

Олександр

Олександрович, Олександрівна

Імена

Українські імена відмінюються як іменники відповідної відміни:
Віра, Микола (I відм.), Петро, Віктор (II відм.).

Молдовські імена на зразок *Міхай, Мірчя, Віорел, Іонел, Дорін; Міхаєла, Дойна, Анжела* і подібні також відмінюються як українські іменники відповідних відмін.

ПРИЗВИЩА

Українські прізвища передаються на письмі згідно з вимовою за загальними нормами українського правопису: *Березівський, Кравців, Заєць, Олексієнко, Олександрович*.

Прізвища на **приголосний** або **-енко, -ко, -о-** змінюються як іменники другої відміни, якщо належать особі чоловічої статі: *Петро Плющ – Петра Плюща, Олександр Бойко – Олександра Бойка, але: Ніна Плющ – Ніни Плющ, Олена Бойко – Олени Бойко*.

Прізвища прикметникового типу на **-ий, -ій** відмінюються як прикметники: *Козловський – Козловського, Козловському*.

Молдовські прізвища типу *Цуркан, Ілієш, Кетрар, Стратуца, Кондруц, Балан* і подібні змінюються як відповідні іменники, якщо належать особі чоловічої статі, і не змінюються, якщо належать особі жіночої статі.

Іменники на **-у** (*Ємінеску, Крецу, Ворніческу*), **-і** (*Александрі, Асакі, Фрумусакі*), **-ю** (*Пую, Лаю, Бодю*) не змінюються, а їх відмінок визначається за контекстом.

ПО БАТЬКОВІ

При творенні чоловічих імен по батькові вживається суфікс **-ович** (*Степан → Степанович, Олег → Олегович, Ігор → Ігорович*).

Якщо слово – ім'я – закінчується на м'який приголосний, крім [й], то перед суфіксом **-ович** в імені по батькові пишемо **ь**: *Василь → Васильович*.

Коли слово – ім'я закінчується на **й**, то перед суфіксом **-ович** пишемо в імені по батькові **й**: *Андрій → Андрійович, Віталій → Віталійович, Анатолій → Анатолійович*.

Від імен **Ілля, Кузьма, Лука, Сава, Хома, Яків**, маємо чоловічі імена по батькові **Ілліч, Кузьмич, Лукич, Савич, Хомич, Якович**.

Нормативними чоловічими іменами по батькові від **Григорій** та **Миколай** є відповідно **Григорович** та **Миколайович**.

У жіночих іменах по батькові, твірна основа яких закінчується будь-якими приголосними, крім [й], пишемо **-івна**: *Іван → Іванівна, Ігор → Ігорівна, Василь → Василівна*. Якщо ж твірна основа жіночих імен по батькові закінчується на **й**, пишемо **ївна**: *Сергій → Сергіївна, Корній → Корніївна, Андрій → Андріївна*.

Від імен **Ілля, Кузьма, Лука, Сава, Хома, Яків** утворюємо жіночі імена по батькові **Іллівна, Кузьмівна, Луківна, Савівна, Хомівна, Яківна**.

174 Провідмініайте прізвища **Чумаков, Прокопів, Романишин**.
Запишіть відмінювання одного з прізвищ.

	Чоловічий рід	Жіночий рід
Н.в	Ілля Васильович Снігур	Ольга Андріївна Снігур
Р.в	Іллі Васильовича Снігура	Ольги Андріївни Снігур
Д.в	Іллі Васильовичу Снігуру (-еві)	Ользі Андріївни Снігур
Зн.в	Іллю Васильовича Снігура	Ольгу Андріївну Снігур
Ор.в	Іллею Васильовичем Снігуром	Ольгою Андріївною Снігур
М.в	(на) Іллі Васильовичу Снігуру (-еві)	(на) Ользі Андріївни Снігур
К.в	Ілле Васильовичу Снігур!	Ольго Петрівно Снігур!
Н.в	Сергій Миколайович Чорний	Віра Яківна Чорна
Р.в	Сергія Миколайовича Чорного	Віри Яківни Чорної
Д.в	Сергію (-еві) Миколайовичу Чорно-	Вірі Яківни Чорній
Зн.в	му	Віру Яківну Чорну
Ор.в	Сергія Миколайовича Чорного	Вірою Яківною Чорною
М.в	Сергієм Миколайовичем Чорним	(на) Вірі Яківни Чорній
К.в	(на) Сергію(еві) Миколайовичу Чор- ному Сергію Миколайовичу Чорний!	Віро Яківно Чорна!
Н.в	Іван Павлович Осока	Олена Петрівна Осока
Р.в	Івана Павловича Осоки	Олени Петрівни Осоки
Д.в	Івану (-ові) Павловичу Осоці	Олені Петрівни Осоці
Зн.в	Івана Павловича Осоку	Олену Петрівну Осоку
Ор.в	(на) Івану(-ові) Павловичу Осоці	(на) Олені Петрівни Осоці
М.в	Іваном Павловичем Осокою	Оленою Петрівною Осокою
К.в	Іване Павловичу Осока!	Олено Петрівно Осока!

175 Запишіть за зразком чоловічі та жіночі імена по батькові.
Виділіть суфікси. Підкресліть орфограму – букви **ь, й** перед
суфіксом **-ович** у чоловічих іменах по батькові.

Зразок: **Мусій – Мусійович- Мусіївна**

В'ячеслав, Дем'ян, Лук'ян, Зіновій, Георгій, Костянтин, Василь, Лазар,
Євтихій.

Зразки відмінювання молдовських імен і прізвищ

Н.в	Дорін (Діана) Крецу	Драгош Паскар, Ауріка Паскар
Р.в	Доріна (Діани) Крецу	Драгоша Паскаря, Ауріки Паскар
Д.в	Доріну(-ові) (Діані) Крецу	Драгоше(еві) Паскарю, Ауріці Паскар
Зн.в	Доріна (Діану) Крецу	Драгоша Паскаря, Ауріку Паскар
Ор.в	Доріном (Діаною) Крецу	Драгошем Паскарем, Аурікою Паскар
М.в	(на)Доріні (-ові) (Діані) Крецу	(на) Драгошу (-еві) Паскарю (-еві), (на) Ауріці Паскар
Кл.в	Доріне (Діано) Крецу!	Ауріко Паскар!

176.1 *Запишіть за зразком жіночі імена по батькові. Підкресліть орфограму -івн, -ївн у суфіксах жіночих імен по батькові.*

Зразок: Петро – Петрівна.

Нил, Олексій, Ігор, Віталій, Захар, Яків, Карпо, Сава, Ілля, Микита, Лев.

176.2 *Утворені вами жіночі імена по батькові запишіть у називному, родовому, давальному відмінку.*

177 *Що ви знаєте про так звану «множину ввічливості»? Чи є така стилістична множина в молдовській мові? Як ви звертаєтеся до мамі, тата? Чому так?*

178 *Запишіть речення, ставлячи імена по батькові, що в дужках, у формі звертання. Поясніть розділові знаки.*

1. Допоможіть мені (Ігор / Назар) обрати спортивну секцію.
2. (Соломія / Тарас) порадьте, будь ласка, комплекс вправ для виправлення статури.
3. (Мирослав / Михайло) давайте подивимось чемпіонат світу з баскетболу.

179 *Яку роль виконують імена у кличному відмінку? Чи можна обходитись без них в українській мові? А в молдовській?*

180.1 *Перепишіть, розкриваючи дужки. Підкресліть іменники – імена по батькові. Будьте готові аргументувати правильність написання. Визначте відміну й відмінок виділених іменників.*

1. (Штукатур Ганна Петрівна Шевчук) видали *премію*. 2. Відбулася зустріч учнів нашої школи з (академік Іван Микита Бойчук). 3. Із захопленням ми слухали розповідь (наша вчителька Лілія Василівна). 4. На канікулах я зустрівся зі (свій двоюрідний брат Артем Денисович Захаров). 5. Перед входом до *кінотеатру* ми зустріли (сусідка Валентина Опанасівна Сердюк).

180.2 *Напишіть твір-роздум «Чому кожному його ім'я найдорожче?»*

Пошитий – cusut, confecționat.
Незмінний – neschimbător, invariabil; statornic, constant; permanent.

§ 24. Правопис складних іменників

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*І рости і діяти нам треба,
Так, щоб аж гриміло з краю в край.
П. Тичина*

181 *Які слова називають складними? Як їх пишемо?*

182 *Прочитайте складні іменники в колонках і порівняйте їх написання. Слова якої колонки утворені за допомогою сполучного голосного, а якої – без нього? Зробіть висновок щодо написання складних іменників разом і через дефіс.*

вертоліт
носоріг
чернозем

інтернет-магазин
генерал-лейтенант
жар-птиця

Разом пишемо складні іменники, які:

- утворені шляхом поєднання за допомогою сполучного голосного: *лісостеп*;
- утворені з дієслова в наказовій формі та іменника: *гори-цвіт, перекотиполо, Роздайбіда*;
- утворені з кількісного числівника у формі родового відмінка та іменника: *шістдесятиріччя; АЛЕ: 60-річчя*;
- утворені з трьох і більше основ: *автомотозурток*;
- мають першу частину *пів-, напів-, полу-*: *півгодини, напівавтомат, полумисок*. Проте перед іменниками–власними назвами *пів* – пишемо через дефіс: *пів-Європи*.

Разом пишемо всі складноскорочені іменники: *медучилище*.

Пишемо **через дефіс** складні іменники, які:

- утворені з двох іменників без допомоги сполучного голосного: *купівля-продаж, Свят-вечір, лисичка-сестричка, прем'єр-міністр*;
- з першою складовою частиною *віце-, екс-, максі-, міні-*: *екс-чемпіон, міні-футбол*;
- іншомовні назви проміжних частин світу: *норд-вест*;
- назви рослин: *мати-й-мачуха, розрив-трава*;
- скорочені іменники, яких наводиться початок і кінець слова: *літ-ра*;
- літерні абрєвіатури з належними до них цифрами: *ТУ-134*.

183 Утворіть слова-іменники від наведених словосполучень. Поясніть їх написання.

Ловити птахів; любити правду; поклонятися сонцю; ламати каміння; лікуватися грязями; видобувати вугілля; носити ракети; черпати землю.

184 Перепишіть текст, знімаючи ризик. Підкресліть іменники, поясніть їх правопис.

Вшанування пам'яті поета

Літературно / меморіальний музей / квартира П. Г. Тичини був відкритий у Києві по вулиці Терещенківській.

У селі Піски Бобровицького району є музей історії села, до складу якого входить хата / садиба Тичини та кімната в сусідньому будинку, присвячена поету. В селі також є пам'ятник письменника.

Продовження вправи на наступній сторінці

У Чернігові на фасаді будинку № 40 на вулиці Гетьмана Полуботка, де колись розміщлася Чернігівська духовна семінарія і де навчався майбутній поет, встановлено меморіальну дошку. Документальне підтвердження цьому було знайдено спів / робітниками Київського музею / квартири Павла Тичини в його архіві.

В Україні на його честь названо вулиці в таких містах, як Чернігів, Київ, Дніпро, Івано-Франківськ, Умань та інших.

У 1968 році Пісківській школі було присвоєне ім'я Павла Тичини, а в 1970 році на Байковому цвинтарі в Києві був встановлений надгробок Павла Тичини (Л. Панова «Яблуневоцвітний геній»).

185 Як ви вважаєте, чи однакове значення має частина авто у складних словах автозавод, автомобель, авторегулятор, автодиспетчер, автограф, автобіографія?

186 Запишіть правильно слова.

Аван..пост, авто..мото..гурток, недо..літ, Пуца..Водиця, При..чорно..мор'я, напів..автомат, дівчина..красуня, місяце..хід, середньо..віччя, художник..пейзажист, пів..Києва, індо..європеєць, овоче..різка, спец..агент, міні..маркет, літ..гурток, пів..яблука, україно..знавство.

Очблювати – a conduce, a se afla în frunte.
Самобутність – originalitate, particularitate.

§ 25. Правопис слів іншомовного походження

*Прочитайте!
Це цікаво!*

Народ, що не усвідомлює значення рідної мови для свого вищого духовного життя і сам її покидає й відрікається, виконує над собою самовбивство.

Шафраник

187 Виразно, вдумливо прочитайте текст. Обговоріть такі питання: що таке суржик? Яка його причина? Як його позбутися? Увага! Відповіді давати по-українськи, а приклади можуть бути як українські, так і молдовські.

Суржик (цер.-слов. сурожь – «суміш різних зерен з житом») – елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без дотримання норм літературної мови. Звичайно, процес взаємопроникнення слів із однієї мови в іншу – закономірний процес.

В українській мові є немало законних, унормованих русизмів, полонізмів, германізмів, тюркізмів, запозичень з інших європейських мов. Уважається, що близько 10% слів нашої мови є іншомовними запозиченнями.

Однак коли слова з чужої мови вживаються бездумно, безсистемно, коли перекручується їх зміст і спотворюється звукове оформлення, це засмічує мову.

188 Як розпізнавати іншомовні слова? Як пишуться вони в молдовській мові? Чи однаковими є правила написання українських та іншомовних слів?

Написання слів іншомовного походження

М'який знак пишеться після м'яких приголосних д, т, з, с, ц, л, н перед я, ю, є, ї, йо: бульйон, ательє, мільярд, конферансьє, Мольєр, Ньютон, Марсельєза, Дідьє, Лавуазьє.

Апостроф ставиться:

1. Після б, п, в, м, ф, ж, ч, ш та г, к, х: об'єкт, комп'ютер, н'єдестал, інтерв'ю, прем'єра, торф'яний, Рив'єра, Монтеск'є, сек'юриті, В'єтнам, Х'юстон.

2. Після р у кінці складу: бар'єр, кар'єристи, Лур'є.

3. Після префіксів та словотвірних частин, що закінчуються на приголосний: ад'ютант, ін'єкція, кон'юнктивіт, об'єктивний, суб'єкт, транс'європейський.

Апостроф не ставиться:

1. Якщо я, ю, є передають м'якість попереднього приголосного: бюро, пюре, кювет, рюкзак, манікюр, Гюго, Мюллер, Мюнхен, бюрократ, бюлетень, бюджет, мюзикл, нюанс.

2. Після р перед йо: курйозний, серйозний.

Продовження таблиці на наступній сторінці

Пишемо **u**:

I. У загальних назвах після *д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р* (за правилом «дев'ятки») перед приголосними кореня: *дискета, таксист, цирк, методика, стимул, зигзаг, шифр, риф, чипси*.

II. У власних географічних назвах:

1. В кінцевих *-ида, -ика*: *Флорида, Колхида, Мексика, Корсика*.

2. Після приголосних *дж, ж, ч, ш, щ, ц* перед наступним приголосним: *Вірджинія, Алжир, Чилі, Чикаго, Йоркшир, Вашингтон, Лейпциг (але Віші, Шіофок)*.

3. Із звукосполученням *-ри-* перед приголосними: *Великобританія, Мадрид, Рим, Рига, Крим, Цюрих (але Австрія, Ріо-де-Жанейро)*.

4. В інших назвах після приголосних *д, т* та в деяких випадках згідно з традиційною вимовою: *Аддис-Абеба, Единбург, Кордильєри, Сардинія, Скандинавія, Ватикан, Палестина, Тибет, Вавилон, Єгипет, Єрусалим, Китай*.

Пишемо **i**:

I. У загальних назвах:

1. На початку слова: *ідея, інструкція, імпорт, інфляція, імітатор*.

2. Після приголосного перед голосним та *й*: *артеріальний, геніальний, аудієнція, клієнт, партійний, радій*.

3. У словах, які закінчуються на *-ія*: *артерія, рація*.

4. У кінці невідмінюваних слів після приголосних пишеться *i*, а не *u*: *візаві, журі, мерсі, парі, попури, колібри, таксі, поні, пенальті*.

5. Після *б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н* перед наступним приголосним у загальних назвах: *бізнесмен, пірат, вітраж, міф, фільтр, гіпотеза, гід, кіно, хімія, ліра, німб*.

II. У власних назвах:

Між приголосними та в кінці слів: *Кіпр, Гвінея, Лісабон, Міллер, Візантія, Хібіни, Кіплінг, Бірма, Ніцца, Міссісіпі, Сочі, Паганіні, Джерсі, Сімферополь, Сідней, Сінгапур, Сілезія, Россіні, Зімбабве, Грімм, Дідро, Овідій*.

У загальних назвах іншомовного походження приголосні не подвоюються: *апеляція, бароко, колектив, комісія, шасі*.

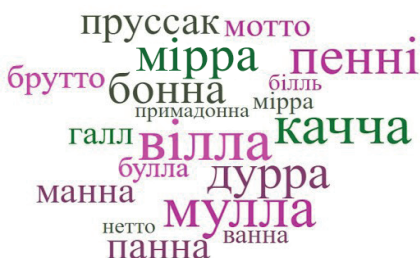
Подвоєння зберігається:

1. В окремих загальних назвах: *тонна, ванна, вілла, бонна, нетто, брутто, мадонна, манна, булла, мірра, пенні, мотто, аннали, мулла*.

2. У власних назвах та їх похідних: *Шиллер, Одиссей, Мекка, Марокко (марокканець), Голландія (голландський)*.

3. При збігові однакових приголосних префікса і кореня (коли в мові існує слово без префікса): *імміграція (бо є міграція), порівняйте з еміграція; контрреволюція (бо є революція), сюрреалізм (бо є реалізм)*.

189 Запишіть слова, подані в «хмарі слів», за-
пам'ятайте їх написання. Для визначення
лексичного значення незнайомих слів скористайтесь
онлайн-словником іншомовних слів.

190 Які розбіжності при вживанні знака м'якшення,
апострофа, подвоєних приголосних є між власне
українськими та іншомовними словами?

191 Запишіть у дві колонки слова з апострофом та знаком
м'якшення. Поясніть їх правопис.

Бульйон, мільярд, інтерв'ю, досьє, прем'єра, порт'єра, комп'ютер,
кан'йон, миш'як, Ньютон, віньєтка, торф'яний, монпансьє.

Послідовність розбору іменника як частини мови

1. Частина мови.
2. Початкова форма іменника (називний відмінок однини).
3. Назва власна чи загальна
4. Назва істоти чи неістоти.
5. Рід.
6. Відміна (чи незмінний), група (якщо є).
7. Відмінок.
8. Число (має форму однини і множини чи одну із них).
9. Синтаксична роль.
10. Вимова та написання. Орфограма.

Зразок усного розбору

Мій батько отримав підвищення по роботі.

Підвищення – іменник, початкова форма *підвищення*; загальна назва, неістота середнього роду, 2-ої відміни, м'якої групи, знахідний відмінок, однина, у реченні виступає додатком, у суфіксі -енн пишемо е, вимовляємо [e"], бо цей звук виступає в ненаголошеній позиції.

Буквена орфограма -инн, -енн, -єнн, -інн у суфіксах іменників.

Зразок письмового розбору

Підвищення – ім., поч. ф. – підвищення; неіст., заг.; с. р., Зн. в., одн.; II відм., м'як. гр.; додаток.

192 *Зробіть письмовий розбір виділених іменників.*

Кожна невелика *перемога* окрилює нас і надає *можливість* рухатися далі.

193.1 *Запишіть речення, підкресліть слова іншомовного походження. Укажіть слова, написання яких визначається «правилом дев'ятки».*

1. Судно пливе в Канаду, в Бразилію, в Судан і прапор піднімає назустріч всім судам. Везе пшеницю, рибу, папір, риб'ячий жир. Всього цього чекають Марокко і Алжир. 2. Мені б куринь на острові Борнео, але, мабуть, і там вже полігон. 3. Я ще сплю і не проснуся, не будить, я додивлюся дивний сон-мультиплікат.

193.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. *Випишіть 15 слів іншомовного походження із підручника математики. Поясніть їх правопис.*

2. *Випишіть словосполучення з іменниками, розберіть кожен іменник як частину мови.*

Потобний – curent.

Присутній – a fi prezent, a asista, a se afla de față; asistență.

Звіряти – a verifica, a controla.

Нашвидку – în grabă, în pripă, la repezeală; superficial, fugitiv.

Тестові завдання за темою "Іменник"

1. *Морфологія – це розділ мовознавства, що вивчає*

- А слова як частини мови
Б способи творення слів
В структуру речень
Г службові слова

2. *Скільки в українській мові є частин мови?*

- А 9
Б 10
В 8
Г 5

3. *Іменники, прикметники, числівники, займенники, прислівники, дієслова – це*

- А службові слова
Б самостійні частини мови
В повнозначні слова
Г самостійні та службові частини мови

4. *Іменник відповідає на запитання*

- А скільки? котрий?
Б що робити? що зробити?
В який?чий?
Г хто? що?

5. *Чи змінюються іменники за числами, родами й відмінками?*

- А так
Б ні

6. *Іменники, які пізнаються за допомогою органів чуття, – це*

- А абстрактні
Б конкретні
В збірні
Г істоти

7. *Назва якогось одного предмета з низки однотипних – це*

- А власна назва
Б загальна назва

8. *Який рід мають іменники сирота, замазура, білоручка?*

- А спільний
Б не мають роду
В паралельні форми роду
Г жіночий

9. *Прямий відмінок – це*

- А родовий
Б кличний
В називний
Г давальний

10. *Яка відміна має закінчення –а(-я) в Н.в. однини чоловічого або жіночого роду?*

- А I
Б II
В III
Г IV

11. *Яку синтаксичну роль у реченні виконують іменники?*

- А підмета
Б присудка
В будь-якого члена речення
Г означення

12. *Розкрийте значення абревіатур ЄС, ЧАЕС, АЗС.*

§ 26. Прикметник (Adjectivul)

Загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Природа – будинок,
у якому живе людина.
Д. Лихачов*

194.1 Прочитайте текст вдумливо, виразно. Визначте його стиль. До чого закликає В.Сухомлинський? На які запитання відповідають виділені слова? Що означають? До якої частини мови вони відносяться? За якими ознаками ви її розпізнали?

Чи пам'ятаєте ви, що Земля – це один великий *недоторканий* заповідник? Полюбивши світ природи, знайдете *душевну* рівновагу, відновите фізичні сили та здоров'я.

Дружіть із природою, з *чистим* повітрям, *джерельною* водою – і вам не треба буде звертатися до лікаря, бо саме в природі закладена основа нашої життєдіяльності.

Приходьте до лісу, гір, поля, річки. Ставайте в їхнє нерозривне коло, підтримуйте його, і воно підтримає вас, як підтримує *вірний* друг у *бурхливому* ритмі сьогодення. Несіть добро у світ, і це добро вернеться вам та дітям у стократ.

Любіть природу, і вона, розкриваючи *дивовижні* таємниці, озветься у вашій душі радістю життя! (В. Сухомлинський).

194.2 Прочитайте ще раз текст, пропускаючи виділені слова. Які висновки можна зробити? Яка роль прикметників у мовленні?

Прикметник (adjectivul) – це самостійна повнозначна частина мови, яка називає якості і властивості предмета, відповідає на запитання який? яка? яке? чий? чия? чиє? і виступає в реченні означенням або іменною частиною складеного присудка. Наприклад: *Зимовий* (який? – означення) день чарував *сніговою* (якою? – означення) мелодією. День видався сьогодні *погожий* (що говориться про день? – частина складеного присудка).

195 *Запишіть речення. Підкресліть прикметники й визначте їхню синтаксичну роль.*

1. Довкіл палали веселі феєрверки. Вони були яскраві й різнобарвні. Маленький хлопчик захоплено плескав у долоні та щось кричав.

2. Зима сувора. Мороз тріскучий. Лісові звірята поховалися в дупла й нори, а вовк вийшов на полювання. Він голодний і злий.

3. Поле не міряне, вівці не лічені, а пастух рогатий. Ковдра біла все поле вкрила. Вона була червона, потім стала чорна, а як була біла, то була зелена. Поле біле, насіння чорне: хто читав уміє, той зрозуміє.

196.1 *Прочитайте текст. Визначте частини мови виділених слів.*

Є сім кольорів, які утворюють усе розмаїття барв. *Жовтий* колір – це символ сонця, *зелений* – трави, *блакитний* і *синій* – неба, моря.

Назва кольору *червоний* походить від назви комахи червець. Із забарвленої речовини, що міститься в лялечці цієї комахи, у давнину виробляли червону фарбу.

Жовтогарячий, *помаранчевий* або *оранжевий* колір – це колір апельсина, *фіолетовий* – квітки фіалки.

196.2 *Спишіть речення. Подумайте, у яких із них прикметники є означеннями, а в яких – присудками, простими чи складеними. Підкресліть їх.*

196.3 *Запишіть назви кольорів спектра. Допоможе це зробити в правильній послідовності фраза: **Чарівниця** **осінь** **жар-птицю** **зазиває** **бабин сад** **фарбувати**.*

Прикметники української мови мають	
- повну форму (майже всі прикметники): зелений, повний, дрібний	- коротку форму (небагато слів): зелен, повен, дрібен
- стягнені форми (прикметників жіночого, середнього роду і множини): зелена, зелене, зелені	- нестягнені форми цих же прикметників (здебільшого у фольклорі): зеленая, зеленесє, зеленіі

197 Прочитайте рядки з українських пісень. Підкресліть прикметники й поясніть (усно) особливості їхньої форми.

1. Зеленеє жито, зелене, хорошії гості у мене. 2. Не хвалися, явороньку, ще ти зелененький! Не журися, козаченьку, ще ти молоденький! 3. А Савиха молодая в вікно утікала, на молоду челядоньку пильно поглядала.

198 Запишіть наведений текст українською мовою, підкресліть прикметники, визначте їхній рід, число, відмінок.

ABC

Aurica privea în jur. Pădăii galbene părea că o chemau la ele. Picături strălucitoare de rouă, ca niște luminițe colorate, ardeau în fiecare fir de iarbă. Pe cerul albastru și limpede soarele părea o floare mare cu petale galbene. Pazele lui calde mîngîiau iarba verde, florile multicolore, se oglindeau în albia limpede și cristalină a Nistrului (R. Lungu).

199 *ХТО ШВИДШЕ!* Доберіть прикметники до наведених слів.

Сонце, земля, дерево, небо, край, дощ, вітер ранок, поле.

200 Поясніть значення слів *дружний та дружній*. Уведіть їх у словосполучення.

201 Якщо іменник поєднується зі словом *дружня* – підніміть руки вгору, *дружна* – розведіть у сторони.

ЛГ

Праця, бесіда, розмова, група, підтримка, сім'я, порада.

202.1 Спишіть текст. Підкресліть прикметники, визначте число, відмінок, рід.

Займався *пишний* світанок. Золотий промінчик сонця перелинув зі сходу на захід, і вершечки синіх хмар зайнялися червоним полум'ям. Сонце впливало з-за краю землі та обгорталося блискучими хмарками, що спалахували від сонячного проміння, мов солома від вогню. Дерева в легенькій одежі зі срібного інею облились *рожевим* світлом. По твердому, *рипливому* снігу стелились довгі їхні тіні. Ранок дихав морозцем (За М. Коцюбинським).

202.2 *Визначте лексичне значення виділених прикметників. У якому стилі написано текст? Поясніть роль прикметників у тексті.*

202.3 *Напишіть твір-опис зимового ранку в селі.*

Риплівий – scîrțîitor, hîrîitor.

Фейєрвєрк – foc, focuri de artificii.

Гўркіт – tunet, bubuit prelung, duruială, duruit.

§ 27. Правопис голосних у закінченнях прикметників

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Любов мамі – затишне подвір'я,
у якому завжди тепло і сонячно.*

К. Пірс

203.1 *Виразно прочитайте текст. Визначте тему й головну думку. Поміркуйте, чому автор називає материнську пісню гімном? Як би ви назвали цей текст? Відповідь обґрунтуйте.*

Материнська пісня! Вона приходить до нас тихого вечора, ніжно і лагідно навіює нам ще змалечку поетичні образи Землі, Сонця, Неба. Учить нас любові до рідного краю, до людей. З материнською піснею ми вирушаємо в життєві дороги.

І вона стелиться вишиваним рушником по нашому життю, стоїть на варті всього доброго, *людяного*.

Материнська пісня – то найсильніший гімн людині. Мене теж у широкий світ пісні вивела ласкава мелодія материнської колискової. У моєму репертуарі чимало пісень, присвячених їй – *найдорожчій, найріднішій*. У них – вічна синівська любов і вдячність (За Д. Гнатюком).

203.2 Випишіть із прочитаного тексту прикметники. Поясність, яку роль вони відіграють у реченні, тексті. Визначте закінчення виділених прикметників.

204 Знайдіть в Інтернеті цікаві факти про пісенну творчість українського народного співця Дмитра Гнатюка, підготуйте інформацію для учнів класу.

205 Чому в прикметниках одного і того ж роду, в одному і тому ж відмінку бувають різні закінчення? У яких прикметниках і в яких відмінках перед закінченням пишеться **ь**? У яких відмінках прикметники мають подвійні закінчення?

! Прикметники узгоджуються з іменником, тому їхні такі граматичні ознаки, як рід, число, відмінок, не є самостійними, а залежать від іменника. Наприклад: погожа **днина** – і в душі погоже. «Чарівне» чи звичне в мене **слово** «дякую».

- У називному відмінку прикметники мають закінчення **-ий** (для чоловічого роду), **-а** (для жіночого роду), **-е** (для середнього роду) у твердій групі. Відповідно у м'якій групі – **-ій(-ій), -я, -є**.

- У непрямих відмінках закінчення однакові, але в м'якій групі закінчення пишеться після знака м'якшення: синь-ого – синь-ої. У тих прикметниках, які в кінці основи мають звук [й], голосний [і] передається разом із буквою [й]: безкра-**ій**, а в родовому, давальному і місцевому пишуться такі самі закінчення, як і в твердій групі: безкрай-ого – безкрай-ому – на безкрай-ому.

- Складні прикметники з другою частиною **-лиций (білолиций, круглолиций, рожеволиций)** мають у непрямих відмінках перед закінченням то твердий, то м'який приголосний в однині: білолиц-ий, білолиць-ого, білолиць-ому, білолиць-ого, білолиц-им, (на) білолиць-ому. У множині в усіх відмінках виступає твердий приголосний: **білолицих, білолицим, білолицих, білолицими, (на) білолицих**.

Зразок відмінювання прикметників на – лицій

Від-мінок	Число			
	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.в	білолиций	білолиця	білолице	білолиці
Д.в	білолицього	білолицьої	білолицього	білолицих
Р.в	білолицьому	білолицій	білолицьому	білолицим
Зн.в	білолиций (білолицього)	білолицю	білолице	білолиці (білолицих)
Ор.в	білолицим	білолицьою	білолицим	білолицим
М.в	на(у) білолицьому (білолицім)	на (у) білолицій	на (у) білолицьому (білолицім)	на (у) білолицих

206 Утворіть словосполучення. Визначте рід, число, відмінок головного та залежного слів (запишіть поряд із словами). Зробіть висновок, як змінюються слова-ознаки? Висновок запишіть у зошит. Обміняйтеся зошитами та перевірте правильність виконання завдання.

Зустріч (радісний), цуценятко (маленький), квіточка (гарний), квіточки (червоний), мова (український).

Зразок: зустріч (радісний) – зустріч радісна; зустріч – жін.р., одн., Н.в.; радісна – жін.р., одн., Н.в.

207 Які ви знаєте прикметники на означення різних відтінків червоного кольору?

208 Відредагуйте словосполучення. Визначте головне й залежне слово в них. Усно вкажіть рід і відмінок прикметників. Обґрунтуйте свою думку.

Теплий вітер, зимова пальто, зубна лікар, яскрава веселка, молоде обличчя, стрункий тополя, швидкий струмок, дрімуча ліс, осіннє пора, вечірня зірка, літня зоря, спіле яблуко.

209.1 *Запишіть речення. Підкресліть прикметники, визначте їхній рід, число, відмінок.*

Пізнай свій край... себе, свій рід, свій народ, свою землю – і ти побачиш шлях у життя. Шлях, на якому найповніше розкриються твої здібності. Ти даси йому продовження, вторувавши стежину, із тієї стежини вже рушили в життя твої нащадки. І також будеш ти (Г. Сковорода).

209.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Підготуйте повідомлення з лінгвістичної теми про значення, правопис та вживання прикметників.

2. Напишіть есе на одну з тем (на вибір): «Без сім'ї і свого роду – немає нації, народу», «Мамина коліскова». Підкресліть прикметники.

Невігойний – de netămăduit.
Розгаптований – brodat.

§ 28. Якісні, відносні та присвійні прикметники

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Майбутнє нації
в руках матерів.
О. Бальзак*

210 *Виразно прочитайте текст. Випишіть виділені слова, уставляючи пропущені букви, визначте рід і число. Аргументуйте ваш вибір.*

У кожного є на небі свій янгол-охоронець, а у мене він є на землі. Мама завжди охороняє мене від негод, небе..пеки й зайвих проблем, скидаючи на свої ніжні й тендітні плечі ва..кий тягар сучасного буття. Вона ніколи в житті не залишить мене. Вона пі..тримає, допоможе, врятує. Життя своє віддасть за своє єдине дитя. Коли ва..ко на душі, коли серце крається і розум тьмяніє від смутку, тільки мама може зрозуміти, пр..голубить, пр..ласкає і пораду слухну дасть. І все стає світліше, наче світ змінився на краще (І. Малкович).

211 *Розгляньте наведену нижче таблицю й дайте відповіді на запитання.*

1. На які групи поділяються прикметники за значенням?
2. Прикметники якої групи вказують на ознаку, що може виявлятися більшою чи меншою мірою? На які запитання вони відповідають?
3. Які прикметники вказують на відношення одного предмета до іншого? Назвіть запитання відносних прикметників.
4. Як називаються прикметники, які вказують на належність предмета людині чи тварині? На які запитання вони відповідають?

Якісні прикметники		
<p>називають:</p> <p>властивості істот: веселий, сумний</p> <p>оцінку предметів: цікавий, гарний</p> <p>форму: круглий, квадратний</p> <p>розмір, простір: короткий, далекий</p> <p>швидкість, час: швидкий, повільний</p>		<p>називають ознаку,</p> <p>що сприймається через</p> <p>дотик: гострий, шершавий</p> <p>зір: темний, білий</p> <p>смак: кислий, солоний</p> <p>нюх: ароматний, запашний</p> <p>слух: гучний, тихий</p>
<p>Відносні прикметники відповідають на запитання який? яка? яке? які? й виділяються в окремий розряд тим, що вони називають ознаку за відношенням предмета до чогось:</p> <ul style="list-style-type: none"> *до матеріалу (золоті сережки, тобто сережки із золота); *до місця (лісові квіти, тобто квіти, що виростили в лісі); *до часу (зимовий ранок, тобто ранок зимою); *до установ, організацій (клубна сцена, тобто сцена в клубі); *до абстрактних понять (біологічний гурток, тобто гурток біології); *до дій (будівельна бригада, тобто бригада, у якій працюють будівельники) тощо. 		
<p>Присвійні прикметники відповідають на запитання чий? чия? чие? чий? і виражають ознаку приналежності предмета людині, а в певних випадках і тварині, від назв яких вони творяться:</p>		
<p style="text-align: center;">людині</p> <p style="text-align: center;">(загальні назви)</p> <p>братові рукавиці</p> <p>материна хустка</p>	<p style="text-align: center;">людині</p> <p style="text-align: center;">(власні назви)</p> <p>Андрієва книга</p> <p>Наталчин телефон</p>	<p style="text-align: center;">тварині</p> <p style="text-align: center;">(загальні назви)</p> <p>вовчий хвіст</p> <p>заячий слід</p>

212.1 *Запишіть прикметники в три колонки: а) якісні б) відносні в) присвійні. Усно поясніть свій вибір.*

Давній, дощовий, риб'ячий, одноманітний, український, Улянин, багатий, європейський, Йосипів, розумний, залізний, неньчин, огидний, липовий, удавів, білий, осінній, єнотів, успішний.

212.2 Якщо ви правильно виконали завдання, з букв, якими починаються слова в кожній колонці, складеться прислів'я. Поясніть його значення.

213 Запишіть подані словосполучення, підкресліть прикметники, поруч запишіть до якої групи вони відносяться. Обміняйтеся зошитами й перевірте правильність виконання завдання. Будьте готові аргументувати свої записи.

Галині олівці, соковита груша, ведмежий барліг, цікава розповідь, дідусеві окуляри, дерев'яна скриня, літні канікули, сьогоднішня газета, різнокольорові стрічки, батьків інструмент, лелече гніздо, солом'яний бриль, братикові іграшки.

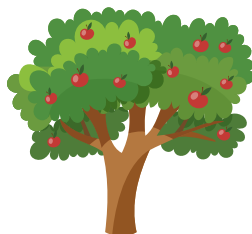
Утворення присвійних прикметників

Утворення прикметників від іменників	Спосіб творення	Приклади
Від іменників І відміни назв людей і назв тварин	1. За допомогою суфікса -ин , причому кінцеві приголосні твірної основи [г], [к], [х], чергуються з [ж], [ч], [ш];	<i>Сестра – сестрин</i> <i>баба – баб-ин</i> <i>Ольга – Ольж-ин</i> <i>тітка – тітч-ин</i> <i>Солоха – Солош-ин</i>
	2. За допомогою суфікса -ін (на <u>письмі</u> - їн). 3. За допомогою суфіксів -ин, -ін (на <u>письмі</u> - їн). 4. За допомогою суфікса -ач шляхом <u>зміни</u> кінцевого приголосного твірної <u>основи</u> та додаванням закінчення -ий	<i>Лідія – Ліді-ін</i> <i>Євдокія – Євдокі-ін</i> <i>бджол-ин-ий</i> <i>солов' -їн-ий</i> <i>соб-ач-ий,</i> <i>кач-ач-ий,</i> <i>тел-яч-ий.</i>
Від іменників 2-ої відміни, що позначають загальні і власні назви	за допомогою суфікса -ів (-їв) , який чергується з -ов, -ев (-єв)	<i>дядько – дядьк-ів,</i> <i>дядьк-ов-ого;</i> <i>Андрій – Андрі-ів,</i> <i>Андрі-єв-ого</i>

214 Прочитайте текст. Визначте стиль мовлення, основну думку. Поетеса і досвідчений педагог Надія Герашенко називає яблуню матусею. Чому? Які цінності важливі для поетеси? Чи згодні ви з таким баченням? З'ясуйте спосіб творення підкреслених слів.

Дороги нас ведуть назад:
У батьків дім, матусин сад.
Буває пізно, аж занадто –
Змарнілий двір, старенька хата.
Я поглядом шукаю маму,
А бачу яблуньку – ту саму...

- ! - У присвійних прикметниках звуки *о, е* (у відкритих складах) часто чергуються з *і* (в закритих складах): *Макарів син – Макарового сина, Макарова дочка; Василів син – Василевого сина, Василева дочка.*
- - Присвійні прикметники, що утворюються від чоловічих імен з основою на *м'який приголосний, шиплячий, й і* деякі на *р*, незалежно від місця наголосу, мають у жіночому та середньому роді суфікс *ев(-а,-е)* або *єв(-а,-е)*: *Василева, Костева, Андрієва (сестра), Василеве, Костеве, Андрієве (пальто).*

215 Утворіть присвійні прикметники (чоловічого та жіночого роду) від поданих іменників. Складіть діалог «У мене в гостях» з утвореними словами.

Андрій, Юля, Мелашка, слюсар, дочка, Таня, Марійка, Марія, Євгенія, Євген, свекруха, Микола, Івасик, дідусь, донька, Палажка, листоноша, Настя, Тарас, Андрійко, Світланка, Анастасія, Ольга, Оля, Іванко, Іван, Соня, бабуся, Олександр, Олександра, Ярослав, мати, Олексій, Ілля, Сергій.

216 Перекладіть прикметники українською мовою, визначте розряд.

Patria noastră, iarnă geroasă, aplauze furtunoase, caietele Mariei, creioanele lui Marcel, codrul verde, frunză verde, oastea lui Bogdan, cântecul privighetorii, lână de oaie, mesteceni înalți, mîini de aur, inel de aur, grija părinților, casă din piatră, linguri de argint, prieten credincios.

217 *ХТО ШВИДШЕ!* Знайдіть у кожному рядку зайве слово. Поясніть, за якою ознакою ви визначали його слово.

Світлий, місячний, кривий, далекий.
 Круглий, західний, народний, український.
 Сестрина, качиний, дощова, собачий.
 Дівочі уста, дівочий танок, ведмеже хутро, риб'ячий жир.

218 Виділіть суфікси, за допомогою яких утворені відносні прикметники. Утворіть за допомогою цих суфіксів відносні прикметники від наведених нижче слів (не забувайте про чергування звуків та про те, що суфікси -ан, -ев можуть мати варіанти -ян, -єв).

Шовк – шовковий; Молдова – молдовський; низ – нижній (з/ж);
 дія – дієвий.

Срібло, народ, дерево, жито, рік, Київ, слива, ялина, низ, студент, весна,
 зима, ріка, Україна.

219 Знайдіть у реченнях відносні та присвійні прикметники, утворені від власних назв. Зробіть висновок, як (з великої чи з малої літери) пишуться відносні прикметники, а як – присвійні.

1. Довіку звучатиме Шевченкове слово в устах українського народу.
2. Малий Маркіян був залюблений у шевченківське полум'яне слово.
3. Хлопець захоплено оглядав буджацькі краєвиди.
4. Вона задумливо йшла алеєю, і франківське зів'яле листя, здавалось, падало їй до ніг.
5. Вона любила Франкову лірику.

Прикметники часто вживаються в переносному значенні, тому вони мають властивість переходити з однієї групи за значенням в іншу.

Основна група	Перехідна група
 <p>Якісні прикметники Кисле яблуко</p>	 <p>Якісно-відносні прикметники Кислий ґрунт</p>

Продовження таблиці на наступній сторінці

 <p>Відносні прикметники</p> <p><i>Шоколадний торт</i></p>	 <p>Відносно-якісні прикметники</p> <p><i>Шоколадна засмага</i></p>
 <p>Присвійні прикметники</p> <p><i>Заячий слід</i></p>	 <p>Присвійно-якісні прикметники</p> <p><i>Заячий характер</i></p>

220 *Слухайте уважно прикметники, які зачитає вчитель/вчителька. Почувши прикметник, ужитий у прямому значенні, кивніть головою на знак згоди, почувши ж прикметник у переносному значенні, покажіть правою рукою знак привітання.*

ЛГ

Гострий ніж, гостре слово, гостра приправа, золота каблучка, золоте серце, золотий ланцюжок, золота осінь, кришталева ваза, кришталевий дзвін, ласкаве сонце, ласкава усмішка, залізний характер, залізний прут, залізна воля.

221 *Прочитайте речення. Випишіть словосполучення із залежними словами-прикметниками та вкажіть, де прикметник ужито в прямому, а де – в переносному значенні.*

1. Із канікул дівчина привезла бронзовий загар і бронзову медаль за участь у районних змаганнях. 2. Підказуючи на уроках чи даючи бездумно списувати завдання, ти робиш своєму другу ведмежу послугу. 3. Щоліта бабина груша родила великі соковиті грушки. 4. Якась дубова голова – нічого в неї не лізе!

Стáйня – grajd.
Запустíння – pǎġāsire, pǎġaginire.

§ 29. Ступені порівняння якісних прикметників Утворення ступенів порівняння прикметників. Наголос у формах вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Я – українець.
Оце і вся моя автобіографія.
В. Симоненко

222.1 Прочитайте виразно текст. Що ви знаєте про Василя Симоненка з уроків української літератури? Які твори поета ви прочитали?

Патріотична лірика, любов до рідної України посідає визначальне місце у творчості Симоненка. Поет знайшов *найпроникливіші, найяскравіші* образи, щоб передати силу любові до Батьківщини, до рідної *української* землі. Україна для поета – найдорожче у світі. Він називає її «дивом», своєю «молитвою, віковою розлукою» – бо ж вічно вона знемагала в боротьбі проти сильніших ворогів, часто майже *безнадійній*. У своїх поезіях, Симоненко говорить, що живе й творить лише заради України: «Ради тебе перли в душі сію, Ради тебе мислю і творю. Хай мовчать Америки й Росії, коли я з тобою говорю» («Бібліотека української літератури»).

222.2 Випишіть із тексту виділені прикметники, розберіть їх за будовою та поясніть спосіб утворення.

Ступені порівняння якісних прикметників

	вищий → найвищий	
проста форма		
смачніший, тонший		найсмачніший, найтонший
складена форма		
✓ Більш (менш) смачний, тонкий		✓ найбільш (найменш) Смачний, тонкий
✗ -Ш- ; -Ш-		✗ -Ш- ; -Ш-; самий смачний

223 Утворіть і запишіть просту форму вищого й найвищого ступенів порівняння від зазначених прикметників, використовуючи подану вище таблицю.

Надійний, страшний, солодкий, геніальний, молодий, стрункий

Складні випадки утворення вищого ступеня порівняння якісних прикметників

Випадання суфіксів: -к-: солодкий – солодший
-ок-: глибокий – глибший
-ек-: далекий – дальший

Зміна приголосних: г, ж, з → жч:

дорогий – дорожчий

тяжкий – тяжчий

близький – ближчий

Особливий випадок зміни приголосних: вищий (від високий);

кращий (від красивий)

Утворення від основи іншого слова:

поганий – гірший

гарний – кращий

добрий – ліпший

малий – менший

224 Прочитайте прислів'я, випишіть якісні прикметники. До якого ступеня порівняння вони відносяться? Як утворені?

Одна мудра книга краща від найбільшого багатства. Для розумного книга – найгарніший подарунок. Хороша книга – яскравіше зірки сяє.

- Не змішуйте просту (добріший) і складену (більш добрий) форми ступенів порівняння.

Неправильно

Більш добріший

менш солодший

найбільш коротший

Правильно

добріший або більш добрий

солодший або більш солодкий

найкоротший або найбільш короткий

- Підсилювальні частки ЯК, ЩО пишемо разом з прикметниками

Неправильно

Як наймиліший

як найвищий

що найкращий

сильніший мене

немає нічого кращого

чим справжня дружба,

дуб крислатіший, чим клен

Правильно

якнаймиліший

якнайвищий

щонайкращий

він сильніший від мене;

немає нічого кращого,

як справжня дружба;

дуб крислатіший, **ніж** клен

225 Розкажіть другу (подрузі) по парті, що ви запам'ятали про творення ступенів порівняння: один розповідає, а другий сліdkує за книжкою й у разі потреби підказує. Тоді міняєтесь ролями.

226.1 Утворіть від наведених прикметників прості форми вищого й найвищого ступенів порівняння.

Рідний, солодкий, вірний, правильний, добрий, смачний, дружний, гарний, добрий, дорогий, солодкий.

1. Не утворюють ступенів порівняння якісні прикметники: із суфіксами:

- ав(ий), -яв(ий): зеленавий, чорнявий;
- уват(ий), -юват(ий): білуватий, синюватий;
- еньк(ий), -есеньк(ий), -езн(ий), -енн(ий): біленьк-ий, то-несененьк-ий, величезн-ий, здоровенн-ий;

2. З префіксами пре-, пра-, за-, над-, не-, ультра: *предобрий, завеликий, надмірний, невеликований, ультрафіолетовий.*

3. Прикметники, що мають непорівнювану ознаку: *сліпий, кривий, лисий, босий, живий, голий, хворий, порожній, готовий, сивий, русий.*

226.2 Випишіть якісні прикметники, які не утворюють ступенів порівняння.

Німий, тонкий, близький, глухий, повнуватий, ефективний, синьоокий, живий, свіжий, теплий, горбатий, вороний, предалекий.

227 Створіть діалог, у якому були б використані прикметники у формі вищого та найвищого ступенів, за темами (на вибір): «У магазині», «У бібліотеці», «На стадіоні».

228 Подайте українські відповідники до молдовських прикметникових форм. Визначте спільне й відмінне у творенні ступенів порівняння прикметників в обох мовах.

Mult bogat, prea frumoasă, cel mai voinic, mai veselă, tot așa de harnic, foarte departe, străveche, arhiplin, modern, clasic, ultramodern, tare bogat, mai puțin plăcut, strașnic de zgîrcit, suprasaturat, veșnic, nemaipomenit de interesant.

229.1 *Спишіть, утворюючи від прикметників у дужках найвищий ступінь порівняння (просту форму).*

(Огідні) очі порожні,
 Найгрізніше мовчить гроза,
 (Нікчемні) дурні вельможні,
 (Підла) брехлива сльоза.
 (Прекрасна) мати щаслива,
 (Солодкі) кохані уста,
 (Чиста) душа незрадлива,
 (Складна) людина проста (В. Симоненко).

229.2 *Підготуйте презентацію (3-5 слайдів) про українського поета Василя Симоненка, використовуючи прикметники різних ступенів порівняння.*

Нікчёмний – ticălos, becisnic, nemernic; mărunț, fără însemnătate.

Огідний – dezgustător, scîrbos.

Незрадливий – care nu poate trăda; credincios, devotat, fidel.

Полотно – pînză, pînzeturi.

Випромінювати – a iradia, a emite, a emana gaze, a răspîndi, a degaja.

§ 30. Прикметники твердої й м'якої груп, їх відмінювання

*Навчаюся!
 Тренуюся!*

*Усе – прекрасне, досить лише
 вміти придивитися.
 Піссарро*

230 *Прочитайте текст. З'ясуйте за тлумачним словником значення слів мистецтво, визнання. Пригадайте з уроків літератури імена письменників, які були художниками й малювали автопортрети.*

Завдяки О. Мурашку українське мистецтво вийшло зі стану вузько національного, провінційного, талант митця підняв його до західноєвропейського рівня, а його твори долучені до контексту світового художнього процесу. Визнання Олександра Мурашка стало визнанням не лише окремого художника, а і його Батьківщини (А. Петрицький).

- !**
- До твердої групи належать якісні, відносні та присвійні прикметники з основою на твердий приголосний та закінченням **-ий** або **нульовим закінченням** у початковій формі: чорний, жовтий, бабусин, залізний.
 - До м'якої групи належать якісні й відносні прикметники з основою на м'який приголосний та закінченням **-ій** у початковій формі: синій – [син'ій], давній – [давн'ій], безкрай – [безкрайій], голоший (півень) – [голошийій].
 - Оскільки всі прикметники відмінюються однаково, то слід запам'ятати, як відмінюється один прикметник твердої групи (наприклад, жовтий) і один прикметник м'якої групи (наприклад, синій), а всі інші відмінюються за такими ж зразками.

231 *Спишіть речення. Надпишіть над прикметниками, до якої групи вони належать.*

Мистецтво – саме життя, і воно безсмертне (Оскар Уайльд).

Твір мистецтва – це куточок всесвіту, побачений крізь призму певного темпераменту (Еміль Золя). Без творчого пошуку немає справжнього мистецтва (Д. Шостакович).

число	Рід	Можливий прикметник	Відмінки					
			Н.в	Р.в	Д.в	Зн.в	Ор.в	М.в
О Д Н И Н А	Ч.р.	добрий мамин давній безкрай	-ий - -ій -ій	-ого	-ому	-ий / -ого - -ій -ій	-им -им -ім -ім	-ім -ому / -ім -ім -ім
	Ж.р.	добра мамина давня безкрая	-а -а -я -я	-ої	-ій -ій -ій -ій	-у -у -ю -ю	-ою	-ій -ій -ій -ій

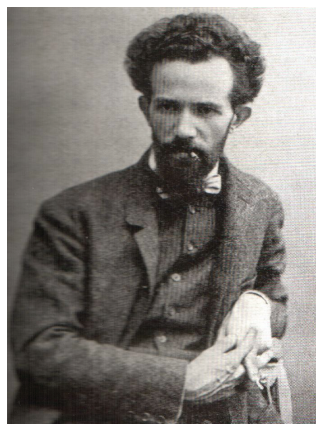
Продовження таблиці на наступній сторінці

ОДИНІНКА	С.р.	добре	-е			-е	-ИМ	-ім
		мамине	-е			-е	-ИМ	-ому /
		давнє	-є	-ого	-ому	-є	-ІМ	-ім
		безкрає	-є			-є	-ІМ	-ім
МНОЖИНА		добрі	-і	-их	-ИМ	-і / -их	-ИМИ	-ИХ
		мамині	-і	-их	-ИМ	-і / -их	-ИМИ	-ИХ
		давні	-і	-іх	-ІМ	-і / іх	-ІМИ	-ІХ
		безкраї	-ї	-їх	-ІМ	-ї / іх	-ІМИ	-ІХ

232 Прочитайте текст. Випишіть у дві колонки прикметники твердої й м'якої груп.

Видатний художник Олександр Мурашко народився в Києві. Раннє дитинство провів на Чернігівщині, де його вихованням займалася бабуся, проста селянка. Підлітком йому довелося працювати в іконописній майстерні вітчима. Але його більше вабила яскравість літнього сонця і кольори осінньої днини. Він тонко відчував вранішню прозорість повітря і нечіткі лінії вечірніх сутінків. Усі відтінки рідної природи ми бачимо на картинах художника (А. Петрицький).

233 Перепишіть текст і підкресліть прикметники твердої групи прямою рисою, а м'якої – хвилястою, визначте розряд, відмінок, число та рід.

З дитинства Сашко мріяв: виросту і стану великим художником. Однак вітчим Олександра Мурашка не хотів цього. Тоді п'ятнадцятирічний хлопчина пішов на крайній крок – залишив домівку. Йому було важко. Але досягти заповітної мрії допомогла дружня підтримка дядька, Миколи Мурашка. Згодом хлопець почав навчатися в Петербурзькій академії мистецтв (А. Петрицький).

234 Доберіть самостійно іменники, ознаками яких можуть бути наведені нижче прикметники та провідніняйте утворені словосполучення. Усно визначте розряд прикметників.

Багрянний, рідний, батьків, дерев'яний.

Хвилинка для відпочинку

Учитель – до учня:

- Яку форму має земля?
- Круглу.
- А як ти доведеш це?

Нехай буде квадратна, я не наполягаю.

235 *ХТО ШВИДШЕ? Спишіть. Підкресліть у кожному рядку зайве слово. Поясніть свій вибір.*

1. Самотній, середній, сусідній, садовий.
2. Давній, довгий, дружний, дивний.

236.1 *Перепишіть текст. Підкресліть усі прикметники, визначте рід, число, відмінок. Поясніть правопис відмінкових закінчень.*

На картині «Старий учитель» Олександр Мурашко зобразив відомого київського художника і педагога Миколу Мурашка. Портрет виконаний як гра *темного і світлого* кольорів. Одяг у вчителя *чорний*, а сам він блідолиций. Про літа художника свідчить сива борода, але очі його молоді, жваві, повні почуттів. На тлі осіннього пейзажу ці уважні очі старого вчителя особливо привертають увагу (А. Балдинюк).

236.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. *Випишіть прикметник, утворений способом складання основ. Поясніть його написання.*
2. *Утворіть прикметники на –лиций від виділених прикметників.*

Підліток – adolescent, băiețandru.

Відтінок – nuanță, ton, umbră.

Прозорість – transparentă; limpezime, claritate.

Блідолиций – cu fața palidă, palid la față.

Статечний – așezat, cumpătat, statornic, cumsecade, de treabă.

§ 31. Способи творення прикметників

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*...я на матір-природу дивилась,
і в неї, багатій на фарби, училася.
К. Білокур*

237 Прочитайте текст. Випишіть прикметники та розберіть їх за будовою.

Три картини Катерини Білокур («Цар-Колос», «Берізка», «Кол-госпне поле») у 1954 році потрапили на міжнародну виставку в Париж. Там їх побачив видатний французький художник Пабло Пікассо. Він відгукнувся про українську майстриню пензля так: «Якби ми мали живописця такого рівня майстерності, то змусили б заговорити про неї цілий світ!»

Способи творення прикметників

Якісні	Відносні	Присвійні
1. Префікси: Недорогий Безіменний Прадавній Завеликий	1. Префікси: Беззахисний Праісторичний трансатлантичний	1. Суфікси -ин- (-їн-) для уворення прикметників від іменників I відміни та іменника мати: сестрин, Миколин, материн, Надіїн
2. Суфікси, які надають прикметникам нових відтінків у значенні: білявий, чорненький, злющий, здоровенний	2. Суфікси -ськ-, -цьк-, -зьк-, -ан- (-ян-), -ов-, -ев-, -н- для творення прикметників від іменників: батьківський, паризький, гречаний, дубовий, рожевий, срібний	3. Суфікси -ів-, (-їв-), -ов-, -ев-, (-єв-) для творення прикметників від іменників II відміни: батьків, Андріїв, Василева, Петрове

Продовження таблиці на наступній сторінці

<p>4. Суфікси, що надають прикметникам нового значення: жилавий, зубастий, язикатий, холодний, колючий</p>	<p>2. Префікси, що надають прикметникам нового значення: не-, без-, над-, до-, і суфікси -н-, -ов-, -альн-, -к-: невимовний, безмежний, понадстроковий</p>	<p>3. Суфікси -ин-, (ін-), -н-, -ач-, (-яч-) для творення прикметників від назв тварин: левиний, котячий, солов'їний, а також з нульовим суфіксом: вовчий, заячий, ведмежий</p>
--	--	--

238 Утворіть суфіксальним способом прикметники від поданих нижче слів. Виділіть твірні основи та словотворчі суфікси.

Зразок: літо – літній

Ліс, дідусь, Галина, Матвій, Марія, школа, Україна.

239 Перепишіть. Укажіть, яким способом утворені подані нижче прикметники.

Зразок: Прекрасний – красний (префіксальний спосіб творення)

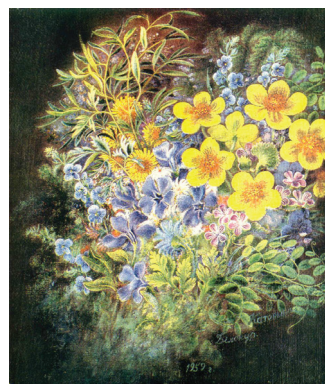
Прибережний – берег (префіксально-суфіксальний спосіб творення; г / ж).

Малесенький, пришкільний, прегарний, нещасливий, найкращий, підводний, надводний, присадибний, перехідний, невеселий, зарічний.

240 Випишіть прикметники, визначте суфікси. Складіть речення з двома виписаними прикметниками. Яка роль прикметників у мовленні?

... Квітковий світ замінював їй тепло дому, виростаючи від маленької пелюстки до масштабів космосу. В тому таємничому, казковому маєві квітів Катерина Василівна Білокур забувала про нещасливу долю і знаходила розраду, що зігрівала її чутливе серце. Через квіти пізнавала натуру, людину, всенький світ. Вона оспівувала квіти у своїх прекрасних картинах і в листах.

Хвилинка для відпочинку

- Мені, будь ласка, той фотопапір, – показує хлопчик у фотомагазині на вітрину.
- Шість на дев'ять? – питає продавець.
- П'ятдесят чотири! – з готовністю відповідає учень.

241 Прочитайте текст. Випишіть виділені слова, знімаючи риски й вибираючи потрібний варіант літер (великих чи малих). Визначте головну думку тексту. Придумайте заголовок до нього.

Багато / тисячні юрби киян і прибулих з інших міст і сіл України затоплювали (С,с)офіївську площу. Українська столиця цвіла жовто / блакитними знаменами. Потопала в тисячо / голосному співі.

Співали (Ш,ш)евченківський «Заповіт», «Реве та стогне ...», (Ф,ф)ранковий «Гімн» з його вічно / живим і все / наснажуючим духом, що «тіло рве до бою», «Ще не вмерла...», козацькі та стрілецькі пісні.

Золото / сяйний подих воле / любних сподівань розсвічував похмурий зимовий день у золоті кольори, брав у єдині, цупкі обійми ліво / бережні й право / бережні простори понад Дніпром і далі – аж до Сяну й (Ч,ч)чорноморських степів.

І здавалось, уся Україна злетіла на золото / синіх крилах грімко / голосого «Слава!», коли урядовці зачитали Акт про об'єднання всіх (У,у)країнських земель в єдиній соборно / правній, незалежній Державі (В. Мазурок «Зі спогадів»).

242 Виконайте одне із завдань (на вибір).

1. Ще раз перечитайте текст (вправа 241). Випишіть із нього окремо прикметники, які, на вашу думку, просто називають ознаку предмета чи його належність, і ті, що виконують роль епітетів – означень, які надають мовленню художнього, образного забарвлення.

2. Доберіть епітети-синоніми до означень: вічноживий (дух), золотий (колір), цупкі (обійми), похмурий (день), тисячоголосний (спів).

Депó – depou.
Гривá – coamă; *verb.* chică, plete.
Броня – cuirasă; blindaj.
Юрба́ – mulțime.

§ 32. НЕ з прикметниками

*Навчайся!
Тренуюся!*

*Ми повинні бути лагідними,
благочестивими й особливо
щедрими в любові до ближніх*
А. Ведель

243 Прочитайте текст, визначте прикметники. Користуючись поданою нижче таблицею, спробуйте пояснити написання НЕ в прикметниках. Будьте готові звітувати про свою роботу.

Українська музика на зламі XIX–XX ст. пережила великі зміни. Незважаючи на немилосердну жорстку реакцію та утиски, які зазнавала в цей період українська культура, у музичному мистецтві продовжувався невпинний розвиток потужного фольклорного струменя, який живила творчість невомнних українських композиторів – Якова Степового, Кирила Стеценка та Миколи Леонтовича.

Незрівнянний талант Миколи Леонтовича особливо яскраво проявився в хоровій творчості, насамперед у галузі обробки пісенного фольклору. Блискучий знавець національної хорової культури, композитор підняв обробку народної пісні на рівень світових музичних зразків. Його знамениту, хорову обробку колядки «Щедрик» співає весь світ. Такі його хори, як «Дударик», «Козака несуть», «Із-за гори сніжок летить», «Ой з-за гори кам'яної» та багато інших стали неповторними шедеврами хорової музики. Крім того, серед його доробку є також незакінчена опера «На Русалчин Великдень».

НЕ пишеться:	
РАЗОМ	- коли слово без НЕ не вживається: - <i>ненависний, невгамовний,</i> - <i>незабутній, неозорий, недбалий;</i>
	- коли слово з НЕ складає поняття і при ньому немає протиставлення зі сполучником а : <i>невисокий (низький), неспокійний (такий, що знаходиться в русі або тривозі, розбурханий, стривожений);</i>
	- всі прикметники з префіксами НЕДО : <i>недоступний, недоварений</i>

Продовження таблиці на наступній сторінці

НЕ пишеться:	
ОКРЕМО	<ul style="list-style-type: none">- коли слово з НЕ є присудком:<ul style="list-style-type: none">- Коло матері й <u>вожк не страшний</u>.- Він <u>був не молодих літ</u>.- <u>Зима виявилась не холодною</u>;- коли слово з НЕ не складає поняття:<ul style="list-style-type: none">не червоний, не літній, не вовчий, не заячий, не шовковий;- коли є протиставлення (зі сполучником а):<ul style="list-style-type: none">Ми пішли <u>не широкою, а вузькою</u> стежкою.Мені подобаються <u>не яскраві кольори, а пастельні, приглушені</u>.

244 *Визначте, якими членами речення є прикметники з НЕ та зніміть риси.*

1. Восени ліс не / веселий і не / гомінкий. 2. Кавун не / стиглий. 3. День нині видався не / жаркий. 4. Хатні павуки не / отруйні. 5. Хлопчина був не / високий, але беручий до роботи. 6. Не / лагідною була мачуха до сироти. 7. Горобці – не / яскраві й не / співочі, але без їхнього цвірінкання земля збідніла б.

245 *Прочитайте. Поясніть написання НЕ з прикметниками та іменниками.*

1. Не / всипуці павуки тчуть серпанки і шовки (Л. Костенко). 2. Ох, не / легка це, друзі, робота – із болота тягнуть бегемота! (К. Чуковський). 3. Не / вмілого й руки не болять (Народна творчість). 4. Не / святі горшки ліплять (Народна творчість). 5. Сіра Бука, сіра Бука на узліссі біля бука, набурмосена, сердита, не / зачесана, не / вмита... (Г. Могильницька). 6. Хай розквітне веселково у не/виданій красі наша мова калинова, наче сонце у росі (П. Тичина).

246 *Доберіть до слів третьої та четвертої колонки синоніми з НЕ, а до слів першої та другої – без НЕ. Зніміть риси. Слова з НЕ, які не становлять поняття, випишіть окремо. У разі потреби користуйтеся онлайн-словником синонімів.*

Таблиця на наступній сторінці

249.2 *Запишіть текст, уставляючи відповідні слова з довідки. Як змінився при цьому текст?*

Довідка: незвичайній, неординарний, немилосердної, небесне, невимовне, невидимих, неземної.

249.3 *Прокоментуйте орфограму «Написання НЕ з прикметниками» на прикладах записаного тексту.*

Немічний – slab, neputincios; bolnav, slăbănog, plăpînd, firav.
Неабиакій – 1) neobişnuit, ieşit din comun; 2) destul de mare, destul de important.
Невимовний – de nedescris, de nespus; extraordinar.
Невгамбований – nestăpînit; neîmblînzit, violent.

§ 33. Префікси пре-, при-

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Як тебе не любити,
Києве мій!
Д. Луценко*

250 *Перепишіть речення, розкриваючи дужки. Обміняйте зошитами для перевірки. Чи впевнені ви в правильному написанні прикметників? Яких знань вам не вистачає?*

Пр..красний Києве на пр..дковічних горах! Хай вороги твої розсиплють-ся на порох, Дніпре-батеньку! Сюди ми принесли тобі чолом! Прийшов я сюди сповідатися гарній-пр..гарній червоній калині. Неначе випурхнула з казки пр...чиста райдуга-дуга.

251 *Розгляньте наведену нижче таблицю і зробіть висновки.*

Префікси пре-, при-

Префікс пре- вживають на позначення збільшеної міри ознаки. Він рівнозначний семантиці слова «дуже»: **премилий** (**дуже** милий) **премудрий** (**дуже** мудрий), **преболючий** (**дуже** болючий), **предавній** (**дуже** давній).

Крім того, **префікс пре-** пишемо у словах **презирливий** (презирство), **преосвященний**, **преподобний**.

Префікс при- вживається на позначення наближення, приєднання або неповноти чи результату дії: **пришкільний**, **притихлий**, **прибитий**.

Розрізняйте: **престарий** – **пристаркуватий**.

252.1 Замініть сполучення слів одним словом із префіксом пре-.

Дуже гарний

Дуже мудра

Дуже великий

Дуже добра

Дуже злий

Дуже чарівна

Дуже красивий

Дуже щаслива

252.2 Якого значення надає словам префікс пре-? Яким словом його можна замінити?

253 *Слухайте уважно слова, які зачитає вчитель/вчителька. Якщо почувете прикметник із префіксом ПРЕ-, то підніміть руки вгору, а якщо з префіксом ПРИ-, то перехрестіть їх перед собою.*

ЛГ

Предобрий, предовгий, привокзальний, превеселий, присадибний, премилый, пришкільний, пречудовий.

254 Замініть сполучення слів одним словом із префіксом при-.

Біля дороги

Трохи посолити

Недалеко від кордону

Трохи пожовтіти

Біля школи

Трохи посолодити

255.1 Перепишіть речення, уставляючи пропущені букви. Усно поясніть написання букв е, и в префіксах.

Продовження вправи на наступній сторінці

Будуть нові міста височіть в пр..красному світі, будуть нові сади у щасливому краї цвісти (Л. Забашта) 2. Умилося росою до зорі Солом'янське пр..-славне передмістя (М. Рильський).

Беззвучно мигтить течія пр..садкуватих машин, вони на асфальті шиплять, і зло прошипівши, зникають (М. Бажан). У зеленім листі сизий виноград запах мені м'яким пр..морським літом (О. Довгий). Півсонне море солодко і в'язко на пр..забутий берег наплива (Б. Чин). Зеленіє дерево пр..красне у розмаї світла і тепла (Л. Перебийніс). Лілові тіні іван-чаю пливуть над пр..рвами у ніч (Л. Костенко).

255.2 Створіть презентацію (5-6 слайдів) «Київ – столиця нашої Батьківщини»; використайте прикметники всіх розрядів.

§ 34. Найуживаніші суфікси прикметників

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Аккерманська фортеця
одна з найбільш вражаючих
середньовічних споруд в Україні.
З енциклопедії*

Білгород-Дністровська, або Аккерманська фортеця, будувалася ще на залишках грецького міста Тіра, яке проіснувало лише до IV століття через постійні напади завойовників. Яких лише часів не бачила ця фортеця: і Київську Русь! І правління Угорського королівства, і пізніше – Галицько-Волинського князівства. Її власниками були то литовці, то молдовани, то татари, й навіть генуезців історія сюди вписала. Фортеця свого часу контролювала весь Дністровський лиман. Більше тижня її не могли здолати татари, а козакам і полякам вона так і не піддалася.

Сьогодні ж фортеця – один із найпопулярніших туристичних об'єктів півдня України. Тут проводять інсценовані вистави, пісенні фестивалі («Фортеця»), і фортеця продовжує служити знімальним майданчиком для різних фільмів.

256 Дізнайтеся більше про Білгород-Дністровську фортецю за посиленням

- У прикметникових суфіксах **-зьк-, -цьк-, -ськ-** після **з, ц, с** завжди пишеться м'який знак: *слизький, співацький, пекарський*.

- У суфіксах **-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк** після **н** завжди пишеться м'який знак: *миленький, гарнесенький, жовтісінький, тонюсінький*.

- Прикметникові суфікси **-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-** надають мовленню пестливого забарвлення й уживаються для передачі ніжного, лагідного ставлення до предмета мовлення.

- У науковому та діловому стилі прикметники із суфіксами **-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-** не вживаються.

- Не слід зловживати словами із суфіксами пестливості й у розмовному та художньому стилі. Надмірне їх уживання робить мовлення штучним, солодкуватим.

Написання суфіксів **-ев-, -єв-, -ов-**

Суфікс	Пишеться	Наголошується	Приклади
-ев-	Після м'якого приголосного або ж, ч, ш , якими закінчується основа слова	Основа	квітень – квітн ев ий роза – рож ев ий парча – парч ев ий груша – груш ев ий
-єв-	Після й або подовженого м'якого приголосного , яким закінчується основа слова	Основа	водогра єв ий – водогра єв ий смітт єв ий – смітт єв ий
-ов-	Після твердого приголосного , яким закінчується основа слова	Основа	свято – святк ов ий
-ов-	Після м'якого приголосного або ж, ч, ш , якими закінчується основа слова	Закінчення	грош і – грош ов ий дош ч – дош ов ий куль а – куль ов ий

Написання суфіксів **-ичн-, -ічн-, -ін-, -ин-**

Суфікс	Пишеться	Приклади
-ичн-	У прикметниках іншомовного походження після букв д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р (так званої «дев'ятки»)	<i>юридичний, етичний, класичний, історичний</i>

-ічн-	У прикметниках іншомовного походження після букв, що не належать до «дев'ятки»	<i>міфічний, трагічний, публічний</i>
-ин-	У присвійних прикметниках, утворених від іменників з основою на будь-який звук, крім [й]	<i>Галин, сестрин, невістчин</i>
-ін-	У присвійних прикметниках, утворених від іменників з основою на [й]	<i>Надіїн [н а д' і й і н], зміїний [з м' і й і н и й]</i>

257 Утворіть і запишіть прикметники від наведених іменників. Поясніть правопис суфіксів в утворених словах.

Козак, господарство, Україна, француз, глядач, Запоріжжя, Львів.

258 Пригадайте, коли відносні прикметники пишуться з великої, а коли з малої літери. Утворіть та запишіть прикметники від наведених слів. Поясніть написання суфіксів в утворених прикметниках.

Прага, Париж, Хмельник, Молодече, Рига, Греція, Запоріжжя, Забужжя, Луцьк, Сурож, Кременчук, Київ, Буджак.

259 Запишіть прикметники, подані в «хмарі слів», позначте суфікси. Складіть і запишіть речення з трьома прикметниками так, щоб один і той же прикметник писався з великої та з малої літери.

260.1 *Спишіть словосполучення, уставляючи замість крапок потрібні букви.*

Любительс..кий спектакль, овоч..вий салат, турец..кий орнамент, криворізі..кий комбінат, край..вий музей, зеленен..кий барвіночок, гуж..вий транспорт, взутт..ва фабрика, червонесен..ке яблуко, Софі..на книга, мам..н телефон, со..вий гуляш.

260.2 *Складіть і запишіть три речення із запропонованими вище словосполученнями (на вибір). Визначте синтаксичну роль прикметників.*

261.1 *Прочитайте текст. Випишіть словосполучення з прикметником.*

Наприкінці XIV століття територія Білгород-Дністровської фортеці потрапила під управління Молдовського князівства. Білгород молдовани називали Четатя Албе (Біле Місто). До фортеці вели дві в'їзні брами, влаштовані в оборонних мурах: зі сходу – головна Кілійська брама та з заходу – Овідіопольська брама. Сполучення з портовим двором з боку лиману здійснювалося через водяний барбакан з воротами.

Незважаючи на міцність укріплення, у 1484 р. після тривалої облоги його захопили турки й назвали Аккерман (Біла фортеця). Понад 300 років перебувала фортеця під турецьким володарюванням. У 1789 р. Аккерман перейшов під управління російських військ, а з 1832 р. фортеця втратила військово-оборонну функцію. До нашого часу в основному збереглися оборонні мурі та башти (*Т. Самойлова*).

261.2 *Які ще фортеці України ви знаєте? Розкажіть про одну з них, використовуючи прикметники з вивченими суфіксами.*

Назівні – în afară, în exterior; extern.

Вартувати – a străjui, a păzi, a veghea, a fi de pază, a sta la pază.

Брама – poartă.

Довкіл – în jur, împrejur, în jurul, împrejurul.

Башта – 1) turn, turelă, foișor; castel de apă.

§ 35. Букви Н та НН у прикметниках

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Мій Києве, ти місто старовинне
Краси утілення та вічного добра.
Ю. Турчина*

262 Прочитайте виразно текст. Знайдіть прикметники, усно поясніть спосіб творення. Зверніть увагу на правопис суфіксів у виділених словах.

Який же він прекрасний *весняної* пори. Київ – це місто над Дніпром. Немає, певно, більш величної та могутньої ріки. Це прекрасне місце, де можна відпочити, подумати, побути наодинці з собою. Саме з Дніпра відкриваються неповторні панорами на місто, з його *кремезними* кручами та позолоченими церквами.

Їх у Києві дуже багато. Києво-Печерська Лавра, Володимирський собор, Софія Київська, Андріївська церква. До речі, остання красується на схилах *старовинної* частини Києва – Андріївському узвозі. Також місто славиться зеленими парками, музеями, *затишними* кав'ярнями.

263.1 Запишіть іменники та утворені від них прикметники. Виділіть словотвірні основи та словотвірні суфікси. Подумайте і зробіть висновки, чому в прикметниках першої колонки є лише одна буква Н, а у прикметниках другої – НН?

Зразок: хата – хатний
Вода – водний
голова – головний
рука – ручний
ніч – нічний
залізо – залізний
хліб – хлібний

стіна – стінний
година – годинний
зміна – змінний
день – денний
без упину – безупинний
вікно – віконний
вагон – вагонний

263.2 Доповніть (усно) правило висновками, зробленими внаслідок вашого спостереження.

Дві букви НН пишуться у прикметниках, що утворені з допомогою суфікса _____ від слів, основа яких закінчується на _____.

Якщо твірна основа закінчується не на Н, а на інший приголосний, то подвоєння _____.

• Пишеться **-нн-**

1. У прикметниках, утворених від іменника з основою на **-н** за допомогою суфікса **-н-**, тобто при їх збігу: *стіна + н → стінний, день + н → денний*

2. У прикметниках з наголошеними **-áнн-**, **-éнн-**, **-я́нн-**, які вказують на збільшення ознаки та на ознаку за можливістю чи неможливістю дії: *високий – височénний, глибокий – глибочénний; збагнути – збагнénний, числити – числénний; не здолати – нездолáнний, не зрівняти – незрівня́нний.*

Винятки : *даний, довгожданий.*

• Пишеться **-н-**

1. У прикметниках, утворених від іменників з основою на будь-який приголосний (крім **-н-**) за допомогою **-н-**: *брат + н → братній, клас + н → класний*

2. У прикметниках, утворених додаванням **-ан-**, **-ен-**, **-ин-**, **-їн-**, **-он-**, **-ян-** до основи іменників: *гречаний, пташиний, солоний*

Виняток : *божéственний*

264.1 Утворіть і запишіть прикметники, скориставшись схемами.

циклон		голос	
лимон	обмін	бенкет	кабінет
паркан	мільйон	вантаж	маскарад
ген	баклажан	часопис	музей
вагон	газон	жир	ніч
магнітофон		холод	

264.2 Прокоментуйте в записаних словах орфограму «Написання -нн- і -н- у прикметниках».

265 *ХТО ШВИДШЕ? Спишіть. Підкресліть у кожному рядку зайве слово. Поясніть свій вибір.*

1. Розумний, бідний, жадібний, сторонній.
2. Істинний, банний, щогодинний, мирний.

266 *Спишіть, утворюючи прикметники від слів і виразів, наведених у дужках. Поясніть написання в них -н- та -нн-.*

1. Дитина ще не розуміє (матір) слів, але як (весна) земля ловить (той, що рясно падає) дощ, так і вона ловить лагідність (мама) голосу (Г. Маковій). 2. Який довірливий простий цей сад, цей цвіт, цей світ (дитина)! Тут досягаєш так (глибоко) найвищу мудрість доброти (Г. Могильницька).

267.1 *Прочитайте текст. Випишіть слова з орфограмою «Написання -н- і -нн- у прикметниках».*

Скрипку називають королевою інструментів. Великий оркестр може налічувати понад сто музикантів, і більш ніж десять із них – скрипалі. Королівський титул дістався скрипці завдяки красі тону й виразному звучанню. Її історія почалася в Індії, де були винайдені струнні смичкові інструменти. А виготовляли найкращі інструменти в Італії. Неперевершеним майстром-творцем скрипок вважався Антоніо Страдіварі. Він давав своїм інструментам імена, як дітям. Імовірно, і зараз десь вражає слухачів дивовижним голосом одна із скрипок Страдіварі – Віотті (М. Чернобаєва).

267.2 *Виконайте одне із завдань (на вибір).*

1. Знайдіть у тексті спільнокореневі слова. Запишіть їх. Позначте корені.

2. Складіть діалог на тему «Моя улюблена музика» (5-7 реплік), використовуючи слова з орфограмою «Написання -н-, -нн- у прикметниках».

Цитрина – lămîie.

Неперевершений – neîntrecut, inegalat, perfect, desăvîrșit.

Осяга́ти – a prinde, a dobîndi; a pătrunde cu mintea.

Ванта́ж – încărcătură, bagaje; povară, sarcină.

§ 36. Написання складних прикметників

разом і через дефіс

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Козацький рід ще не перевівся.
Народна творчість*

268 Уважно прочитайте подану нижче інформацію про творення складних прикметників. Дайте відповіді на запитання:

1. Від кількох слів чи основ творяться складні прикметники?
2. Як називається такий спосіб творення?
3. Що таке сполучні голосні? Коли вживаються сполучні *о, е, є*?
4. Як можуть писатися складні прикметники?
5. У яких випадках складні прикметники пишуться разом?
6. Коли складні прикметники пишуться через дефіс?
7. У яких випадках складні прикметники, перша частина яких є числівником, пишуться разом, а в яких – через дефіс?

• Складні прикметники, можуть писатися *разом і через дефіс*.

1. Складні прикметники пишуться разом:

а) якщо вони утворені від іменників, які пишуться разом: *автотранспорт – автотранспортний, вертоліт – вертолітний, лісостеп – лісостеповий*;

б) якщо вони утворені від слів, між якими можна поставити запитання. Наприклад: *білий сніг (сніг (який?) білий) – білосніжний (г/ж), чорні очі (очі (які?) чорні очі – чорноокий (ч/к), два по-верхи (поверхи (скільки?) два) – двоповерховий*.

2. Складні прикметники пишуться через дефіс:

а) якщо вони утворені від іменників, які пишуться через дефіс: *генерал-губернатор – генерал-губернаторський, дизель-мотор – дизель-моторний*;

а) якщо складні прикметники утворені від двох чи більше незалежних одне від одного слів, між якими можна поставити сполучник *і*. Наприклад: *трамвай і тролейбус – трамвайно-тролейбусний (нарк); фізика і математика – фізико-математичний (клас) (к/ч)*.

! б) усі складні прикметники, що означають колір, смак чи їх відтінки. Наприклад: жовтий і блакитний – жовто-блакитний; чорний і білий – чорно-білий; кислий і солодкий – кисло-солодкий; темний (відтінок) червоного – темно-червоний. Винятки: жовтогарячий (оранжевий, помаранчевий), червоногарячий (яскраво-червоний).

в) складні прикметники, першою частиною яких є числівник, написаний цифрами. Наприклад: 25-кілограмовий, 7-тонний, 100-метровий, 50-річний, але: двадцятикілограмовий, семитонний, стометровий (бо числівник написаний словами).

При творенні складних прикметників вживаються сполучні голосні *о, е, є*. Наприклад: [Прав]о[береж]ний → правий берег

Сполучний голосний *о* вживається в тих випадках, коли перша із основ новоутвореного прикметника закінчується на будь-який твердий приголосний звук, окрім [ц]. Наприклад: *дідусь із білою бородою (який?) – білобородий; хлопець із чорними бровами (який?) – чорнобровий.*

Сполучний голосний *е* вживається, коли перша основа новоутвореного прикметника закінчується на м'який чи пом'якшений приголосний або на *ц*. Наприклад: *той, хто працю любить (який?) – працелюбний; той, що волю любить – волелюбний; той, що до яйця подібний – яйцеподібний.*

Сполучний голосний *є* вживається, коли перша основа новоутвореного прикметника закінчується на *й* або на подовжений приголосний (життя, насіння та інші). Наприклад: *гурток, створений, щоб край знати – краєзнавчий; той, що від життя радісний (який?) – життєрадісний; машина, що насіння очищає (яка?) – насіннеочисна.*

269 ***ХТО ШВИДШЕ!** Утворіть складні прикметники від слів. Обміняйтесь зошитами, щоб перевірити правильність написання складних слів.*

Руде волосся, машини буде, 12 метрів, сімдесят тонн, південний і східний, вічно зелений, половина (пів) року, світлий сірий, з молока кислого, барвисті й пахучі, темний вишневий, легка атлетика.

270 *Прочитайте подані прикметники. З'ясуйте суть допущених орфографічних помилок. Запишіть відредаговані слова.*

Українопольський, суспільнокорисний, гірко-кислосолодкий, синю-ва-точервоний, сліпо-глухонімиий, хитро-мудрий, індивідуальнобригад-ний, фельд-єгельський, транс-атлантичний, пруськоавстрійський.

271 *До слів першого ряду доберіть відповідні за змістом слова із другого ряду. Утворіть складні прикметники.*

I. Круті, багато, осінній і зимовий, броня, військо, повітря, яскравий, гіркий.

II. Червоний, флотський, роги, разів, період, солоний, полонений, транспортний.

272 *Відновіть деформоване висловлювання. Запишіть, визначивши межі речень і розставивши потрібні розділові знаки. Поясніть правопис складних слів.*

Група I.

На Запорозькій Січі збиралося багато культурно/освічених людей, серед яких були вихованці (К,к)єво / (М,м)огилянської академії випускники братських шкіл там були свої літо/писці бандуристи поети художники лікарі інженери архітектори запорожці будували на Січі церкви...

Група II.

Славно / звісною є історія козацького флоту, який інколи нараховував до сотні морських чайок це плоско / донне одно / щоглове дерев'яне судно, зроблене з вербової чи липової колоди до якого кріпилося 20 – 40 весел (За Р. Мовчан).

273.1 *Прочитайте текст. Випишіть прикметники, поясніть спосіб їх творення.*

Одеса – багатонаціональний мегаполіс, невід'ємними складовими якого є різні культури, традиції, віросповідання.

Сьогодні в Одесі проживають люди понад 130 національностей, які самоорганізувалися та етнічно ідентифікувалися. Утворені національно-культурні товариства стали осередками не тільки самобутності окремих народів, а й місцем, де сформувалося толерантне ставлення як до своєї нації, так і до інших. Етнічно-культурні товариства в міру можливостей збагачують культуру України, проводячи різноманітні заходи: науково-практичні конференції, семінари, фестивалі.

Переплетіння культур і традицій, багатоголосся національних мов на Одещині сприяє незвичайній, неповторній, незрівнянній атмосфері, відомій усьому світу (За В. Христенком).

273.2 Виконайте одне із завдань.

1. Уявіть ситуацію, що вам довелося переїхати до іншого міста і продовжувати навчання в новому класному колективі. Складіть розповідь «Традиції мого класу», використовуючи складні прикметники.

2. Складіть і запишіть речення за зразком:

Зразок: Україна має жовто-блакитний прапор.

Україна

Бельгія

Катар

Молдова

Швеція

Польща

Бангладеш

Греція

Європа

§ 37. Написання прізвищ прикметникової форми

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Пізнай свій край... себе,
свій РІД, свій народ, свою землю
– і ти побачиш шлях у життя.
Народна мудрість*

З давніх-давен наші предки давали своїм дітям різні імена, щоб їх розрізнити. Коли чисельність населення зростає, стало багато людей з однаковими іменами. Тож люди придумували собі прізвиська. До прикладу, жили в одному селі три Івани. Один Іван працював ковалем, тож його прозивали Іван Коваль. Другий Іван жив за церквою – і його назвали Зацерковний. Третій Іван був дуже високим, тож і кликали Високим.

Продовження вправи на наступній сторінці

Ось так, ознаки, за якими можна було розрізнити людей, лягали в основу прізвиськ, а потім і прізвищ. Найпопулярніші в Україні прізвища, що походять від професій – це Мельник, Швець, Кравець, Боднар і похідні – Мельничук, Кравченко, Боднаренко тощо (Н. Рудьова).

*Навчаюся!
Тренуюся!*

1. Прізвища в українській мові належать до розряду іменників, але за походженням, будовою та особливостями відмінювання їх поділяють на дві групи: іменникового та прикметникового типу. На письмі вони передаються згідно з нормами словозміни та українського правопису.
2. Українські прізвища іменникового типу відмінюються як іменники I та II відмін. Наприклад: Майборода – Майбороди.
3. При відмінюванні прізвища **Швець** основа слова не змінюється: Швець – Швеця і т.д.
4. Жіночі прізвища, що закінчуються на приголосний та -о, не відмінюються: Галина Козак, Олена Коваленко, Таня Москаль.
5. Українські прізвища прикметникового типу відмінюються як прикметники твердої або м'якої груп.

	Чоловічий рід		Жіночий рід	
Н.в	Яворницьк-ий	Безверхн-ій	Яворницьк-а	Безверхн-я
Р.в	Яворницьк-ого	Безверхнь-ого	Яворницьк-ої	Безверхнь-ої
Д.в	Яворницьк-ому	Безверхнь-ому	Яворницьк-ій	Безверхн-ій
Зн.в	Яворницьк-ого	Безверхнь-ого	Яворницьк-у	Безверхн-ю
Ор.в	Яворницьк-им	Безверхн-ім	Яворницьк-ою	Безверхнь-ою
М.в	Яворницьк-ому(ім)	Безверхнь-ому	Яворницьк-ій	Безверхн-ій
К.в	Яворницький	Безверхн-ій	Яворницьк-а	Безверхн-я

374 Провідмінійте прізвища.

Ковалевський, Ковалевська, Задорожній, Задорожня.

6. Прізвища, що мають форму присвійних прикметників, утворилися за допомогою суфіксів -ів- (-ів-), -ов-, -ев-(-ев-), -ин- (-ін-), -ишин- (-ішин-) від імен чи прізвиськ батьків: Чумаков(а), Гаврилишин(а), Смирнов(а), Тимофеев(а).

7. У прізвищах на *-ів* і чергується з **о**: **о** пишеться після твердих приголосних: Якимів – Якімова.

8. **е** пишеться після м'яких та шиплячих: Лукашів – Лукашева. Такі прізвища відмінюються за зразками:

	Чоловічий	Жіночий
Н.в	Степанишин	Степанишина
Р.в	Степанишина	Степанишиної
Д.в	Степанишину	Степанишиній
Зн.в	Степанишина	Степанишину
Ор.в	Степанишиним	Степанишиною
М.в	Степанишині (Степанишинові, Степанишину)	Степанишиній

275 ХТО ШВИДШЕ! Поставте прізвища в родовий та місцевий відмінки.

Біляков, Яковлев, Гаврилишина, Кузьмин.

Написання молдовських прізвищ українською мовою

• Більшість приголосних молдовського алфавіту має од-нозвучні відповідники в українській графіці, наприклад:

• **Pasat – Пасат, Crețu – Крецу, Condruț – Кондруц, Leneșu – Ленешу.** Букви **с** та **g** перед **е** та **і** читаються відповідно як **ч** та **дж**: **Vasiu – Бачу, Voiașiu – Бояджіу.**

• У буквосполученнях **che, chi, ghe, ghi** буква **h** використовується тільки для збереження звучання **с** і **g** перед **е** та **і**, тому молдовському **ch** в українській графіці відповідає **к**, а **gh** – **г**: **Ochișor – Окішор, Ghimpu – Гімпу.**

• Подвоєні приголосні зберігаються у прізвищах, наприклад: **Negruzzi – Негруззі, Pann – Панн, Pillat – Піллат.**

276 Запишіть прізвища ваших однокласників. Поясніть правила написання молдовських прізвищ українською мовою.

Відмінювання молдовських прізвищ

- ! • Молдовські прізвища типу **Бурдужан, Іліка, Тома, Андрієш, Роман** і подібні змінюються як відповідні іменники, якщо належать особі чоловічої статі, і не змінюються, якщо належать особі жіночої статі.

	Чоловічий	Жіночий
Н.в	Андріан Кетрар	Ауріка Кетрар
Р.в	Андріана Кетраря	Ауріки Кетрар
Д.в	Андріану Кетрарю	Ауріці Кетрар
Зн.в	Андріана Кетраря	Ауріку Кетрар
Ор.в	Андріаном Кетрарем	Аурікою Кетрар
М.в	Андріанові Кетрарю	Ауріці Кетрар
К.в	Андріане Кетрар!	Ауріко Кетрар!

- ! • Молдовські прізвища, що закінчуються на -у, -ю за відмінками не змінюються: **Аурел Сирбу, Діана Бодю**

277 Спишіть імена та прізвища видатних українців. Підкресліть прізвища прикметникової форми.

Микола Зеров, Богдан Хмельницький, Емма Андіївська, Петро Могила, Григорій Сковорода, Костянтина Малицька, Іван Франко, Панас Мирний, Дмитро Вишневецький, Ольга Кобилянська, Пантелеймон Куліш, Микола Хвильовий, Леся Українка, Соломія Крушельницька.

278 Запишіть українською: 1) наведені по-молдовськи імена і прізвища; 2) імена і прізвища своїх друзів/подруг. Обміняйтеся зошитами для взаємоперевірки.

Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Liviu Damian, Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Aureliu Silvestru, Valeriu Matei, Ion Ciobanu, Tudor Ungureanu, Maria Bieșu, Leonid Popescu, Mircea Voronca, Oxana Grigoruță, Marinela Suceveanu, Dumitru Cireș, Brîndușa Grigorescu, Ghiță Vrabie, Doina Cojocar.

ABC

279 Складіть колективний твір у формі есе «Чому кожному його ім'я найдорожче?»

280 Прочитайте текст, правильно вимовляючи українські прізвища. Випишіть і провідмінійте два прізвища (на вибір).

Якщо вам доводилось зустрічатися з людиною на прізвище Нагнибіда чи Перебийніс, або ж ви самі носій такого прізвища, знайте – ваші пращури були козаками.

Саме такі колоритні прізвища з гумористичним відтінком кувалися в горнілі Запорозької Січі. Запорожці підхопили давню українську традицію, відому ще з фольклорних джерел: пам'ятаєте, Котигорошко, Вернигора? Аналогій таких найменувань годі й шукати в інших мовах, їх просто немає. Це особливість, якщо хочете, ексклюзив, української системи особових назв. Ну де ви ще, мандруючи світами, почуєте: Майборода, Тягнирядно, Неїжборщ, Гризидуб, Затулівітер, Вирвикишка, Несвятипаска, Завалипич, Гуляйдень...?! Не прізвища, а «музика епохи»! Як бачимо, українські прізвища – це одне із джерел вивчення історії рідного краю, мови та культури. Ці найменування ще раз підтверджують істину про безмежний талант українського народу (Л. Масенко).

Самобутність – originalitate, particularitate.

§ 38. Перехід прикметників в іменники

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Хто починає розуміти музику,
той зрозуміє й людську душу.
М. Лисенко*

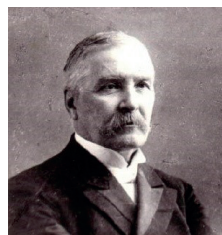
281 Випишіть прикметники, утворені від власних імен. До якого розряду вони відносяться?

Продовження вправи на наступній сторінці

Блискучий диригент, обдарований піаніст, вдумливий педагог, засновник професійної композиторської школи, основоположник української професійної класичної музики, Микола Лисенко заслужено вважається засновником української національної музики. Суттєву роль у цьому відіграє як його композиторська, так і етнографічна діяльність. У його композиторській спадщині важливе місце займають твори на Шевченкові тексти. Лисенкова музика полонить своєю красою, тому ми можемо сміливо назвати його сонцем української музики (За К. Станіславським).

Ознаки прикметників, що перейшли в іменники

Ознака	Приклад
Відповідають на питання <i>хто?</i>	<i>Черговий</i> сьогодні добре виконав свої обов'язки.
Відмінюються як <i>прикметники</i>	Хто не знає <i>минулого</i> , той не вартий <i>майбутнього</i> .
Виконують синтаксичну роль <i>іменника</i>	Один <i>мудрий</i> сто <i>немудрих</i> навчить.

Перехід прикметників в іменники буває:

- *Повний* – прикметники постійно вживаються в ролі іменника: *пальне, Вільне* (назва села), *Коцюбинський*.
- *Неповний* – прикметники можуть уживатися і як прикметники, і як іменники: *Розумний* (хто?) мовчить, коли *дурень* кричить.

282.1 Складіть і запишіть речення з поданими словосполученнями.

Учительське свято, потрібно зайти в учительську, зернові культури, урожай зернових, майбутнє життя, думав про майбутнє, приїхав до міста Хмельницького, бурова станція, начальник бурової.

282.2 Визначте синтаксичну роль виділених слів.

Хвилинка для відпочинку

– А тепер спробуйте розв’язати це завдання, – запропонувала вчителька, коли пояснила урок. – Ну, хто перший?

Не минуло й десяти секунд, як один із учнів підняв руку:

– Я вже!

– Що, розв’язав?

– Та ні, спробував...

283.1 Накресліть у зошитах орієнтовний план будинку, у якому б хотіли жити. Розкажіть про нього своєму другові (подрузі) по парті, використовуючи подані слова.

Передпокої, вітальня, їдальня, ванна, дитяча, кабінет, спальня, балкон, лоджія, туалет, гардеробна, кухня.

283.2 На основі своєї розповіді запишіть міні-твір «Моя майбутня оселя».

284.1 Прочитайте текст. Випишіть словосполучення з прикметниками.

Від 1862 року Микола Віталійович Лисенко щорічно організовував концерти пам’яті великого Кобзаря, що, до речі, започаткувало нову концертну форму – змішаний концерт. На таких зібраннях звучали вірші Т.Шевченка, інших поетів про нього, ставили фрагменти з вистав за його творами, виконували пісні на слова великого поета. Сам Лисенко виступав у цих концертах як піаніст і хоровий диригент. Нині така концертна форма для нас звична. Так ми відзначаємо шевченківські дні в школі і, мабуть, не знаємо, що пішов цей звичай від лисенківських концертів (За Р. Скорульським).

284.2 Підкресліть прикметники, утворені від власних назв.

Зазіхатися – a rîvni, a invidia.

Позбۇтися – a pierde.

Схема розбору прикметника як частини мови

1. Слово в тексті.
 2. Частина мови (прикметник).
 3. Початкова форма (називний відмінок однини чоловічого роду).
 4. Група за значенням (якісний, відносний, присвійний).
 5. Ступінь порівняння (для якісних прикметників).
 6. Рід, число, відмінок (визначається за родом, числом і відмінком іменника, від якого залежить прикметник).
 7. Група за кінцевим приголосним основи (тверда має закінчення -ий у початковій формі; м'яка має закінчення -ій у початковій формі).
 8. Синтаксична роль (найчастіше буває означенням і присудком).
- Зразок:** Пісня – найкраща забавка, що звеселяє душу.
Найкраща – прикм., поч.ф. – найкращий, яка?, якісн., жін., одн., Н. в., найвищ., повн., стягн., тв. гр., означ.

285 Прочитайте. Випишіть прикметники. Розберіть як частину мови.

1. Велике бачиться здалеку.
2. Хто визволиться сам, той буде вільний (Леся Українка).
3. У творчості Лесі Українки є чимало творів для дітей: «Вишеньки», «Літо краснее минуло», «Колискова», «Біда навчить», «Метелик» тощо (О. Івасюк).

Тестові завдання за темою "Прикметник"

1. Прикметник – це самостійна частина мови, що
А відповідає на запитання хто? що? і означає предмет
Б означає дію предмета і відповідає на запитання що робити? що зробити?
В відповідає на запитання який? чий? і означає ознаку предмета або належність якійсь істоті
2. Прикметником є
А світло
Б світлиця
В світити
Г світлий
3. Відносним прикметником є
А темний
Б київський
В зелений
Г новий

4. Випишіть із речень прикметники, поділивши їх на групи:
а) короткі; б) повні стягнені форми; в) повні нестягнені форми.

Вплива на сині ріки ясен вечір іздала. І до ніг йому гвоздики клонить пристрасно земля (М. Рильський). 2. Там яснії зорі і тихії квіти єднаються в дивній розмові. 3. Там стиха шепочуть зеленії віти, Там гімни лунають любові.

5. Запишіть складні прикметники разом або через дефіс.

Легко / крилий, західно / український, жовто / гарячий, синьо / зелений.

6. Поставте слова, що в дужках, у потрібній формі. Запишіть їх разом із іменниками, до яких відносяться. Виділіть закінчення. Визначте рід, число та відмінок.

(Далекий) море відкрило (широкий) обійми (зелений) траві.

М. Коцюбинський

7. Складіть два речення з прикметником веселий, в одному з яких він виконує роль означення, в іншому – присудка.

8. Опишіть, який вигляд має ліс (річка або поле) у сонячний день та в хмарну погоду, використайте й виділіть форми ступенів порівняння прикметників. Запишіть їх назву над прикметниками.

§ 39. Числівник (Numeralul)

Загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

*Навчаюся!
Тренуюся!*

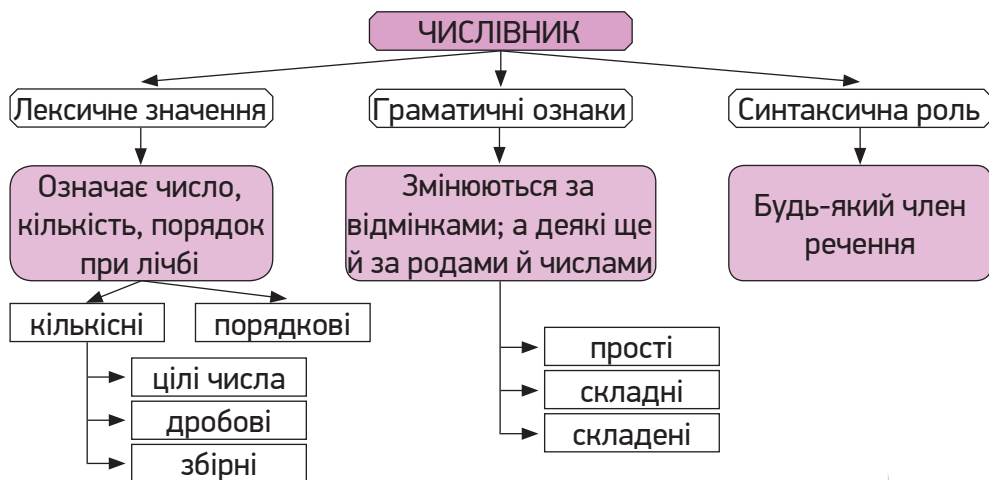
*Усе потрібно рахувати
Й усьому ціну знати.
Д. Білоус*

286 Дайте відповіді на запитання.

Який місяць надворі? А яке число місяця сьогодні? Котра зараз година? Коли у вас день народження? Які ми слова використовували, щоб дати відповіді на ці питання? З якою частиною мови, на вашу думку, «дружать» числівники?

! **Числівник (Numeralul)** – це повнозначна самостійна частина мови, що називає кількість предметів (кількісні числівники) або порядок їх при лічбі (порядкові числівники) і відповідає на запитання скільки? котрий? Наприклад: сім зошитів, сьомий учень, тридцять дві парти, двадцять другий день.

287 Дізнайтесь більше про числівник за посиланням

288 Установіть відповідність між членами речення та виділеними словами в прислів'ях.

1 Підмет

2 Присудок

3 Додаток

4 Означення

5 Обставина

А Перша ластівка віщує про прихід весни.

Б За двома зайцями не ганяйся.

В Два ведмеді в однім барлозі живуть.

Г Через чотири неділеньки додому вертайся.

Д Світ широкий, а мати одна.

! Числове значення, крім числівників, можуть мати й інші частини мови. Наприклад: іменники (двійка, трійка, десяток), дієслова (потроїти, подвоїти), прикметники (дев'ятиповерховий), прислівники (надвоє, утрьох). Ці частини мови записуються тільки словами, а числівники – словами й цифрами (п'ять і «5» – п'ятірка).

289 Випишіть числівники, утворіть від них слова з числовим значенням й визначте, до якої частини мови вони належать.

290.1 *Спишіть речення, підкресліть числівники як члени речення.*

1. Через левади та городи **два** куми йшло з весілля до господи (Л. Глібов). 2. Знайшли їх **трьох** в оцій долині: один юнак, а **два** в літах (А. Малишко). 3. Одну фразу з першого диктанту я й досі пам'ятаю дуже добре (Остап Вишня). 4. Сім струн я торкаю струна по струні... (Леся Українка). 5. Я жив би **двічі** і помер би **двічі**, якби було нам **два** житті дано (М. Бажан). 6. Зосталися вони **вдвох**, мати й син (В. Близнець).

290.2 *Якими частинами мови є виділені слова? Доведіть, що це не числівник.*

291 *Уважно слухайте слова, які зачитає вчитель/вчителька. Якщо почуєте числівник, руки підніміть угору, прикметник – розведіть у сторони, іменник – витягніть уперед.*

Стотисячний, семиденний, п'ятиденка, двадцятимільйонний, столітній, восьмирічка, шеститисячний, шеститонний, двійка, трьохсотий, дев'ятиповерховий, десятка, семисотий, двадцятирічний, сотня.

Наголошуйте правильно

одина́дцять

чотирна́дцять

292 *Укажіть частини мови в запропонованих словах.*

П'ятирічка, четвірка, сімдесятилітній, дев'яносто дев'ять, десятка, десятиденка, десять, дванадцятиповерховий, семеро, подвоїти, єдиний, потрійний, третій, трійка, семирічка, подес'ятерити, тисячоліття, сорокахвилинний, по-друге, вдруге.

293.1 *Перепишіть текст. Числівники запишіть буквами. Якщо потрібна консультація, скористайтесь посиланням*

За підсумками соціальних опитувань та голосувань 21 серпня 2007 року було обрано «7 чудес України», а точніше історико-архітектурних пам'яток України. Оргкомітети виставили близько тисячі різноманітних об'єктів на розгляд експертної ради.

Учасниками відповідальної експертної ради стали сотні осіб (історики, культурологи, провідні фахівці туристичного бізнесу). Спочатку було обрано 100, а потім 21 об'єкт для загального голосування, що проводилося в мережі Інтернет. Зокрема, було зафіксовано 77 тисяч осіб, що взяли участь в Інтернет-голосуванні.

293.2 *Зайдіть на сайт і ознайомтеся детальніше з унікальними місцями й об'єктами, що стали гордістю всієї України.*

293.3 *Виконайте одне із завдань.*

1. Підготуйте презентацію «Сім чудес України». У текст уведіть числівники.
2. Складіть діалог «Сім чудес світу», використовуючи числівники.

Лопотáти – 1) a bombăni, a bolborosi, a mormăi;
2) a foşni, a fîşii.

Биліночка – firişor de iarbă.

§ 40. Розряди числівників за значенням Числівники кількісні і порядкові

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Числівник може визначити тобі
Число речей й порядок при лічбі.
Д. Білоус*

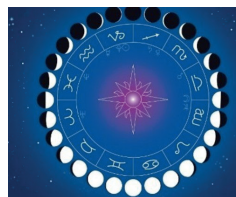
Ви ніколи не замислювалися, чому в тижні сім днів? Не п'ять, не дев'ять, а саме сім? Виявляється, людина почала замислюватися про це й експериментувати в цьому напрямку тисячі років тому.

Одним із факторів популярності сімки був місячний календар і культ Місяця, поширені у багатьох народів Сходу. Протягом 28 днів нічне світло проходить чотири фази, які змінюються через кожні 7 днів. При цьому кожного сьомого дня воно перебуває ніби в стані спокою. Тому в деяких народів сьомий день присвячувався богині Місяця, і, оскільки він був днем її відпочинку, вважався небезпечним для будь-якої роботи.

294.1 *Випишіть числівники із поданих прислів'їв та приказок у дві колонки: у I – ті, що відповідають на запитання скільки?; у II – ті, що відповідають на запитання котрий?*

От погода: один день блисне, а сім кисне. Дощ у жнива, як п'яте колесо до воза. П'ять днів нічого не робимо, а шостий відпочиваємо. Сім п'ятниць на тиждень. З одного поліна вогню не розложиш. Як пече, то клади на друге плече. Добре там діє, де два оре, а третій сіє. Семеро одного не ждуть (*Народна творчість*).

294.2 *Зробіть висновок: які числівники називають число та кількість предметів, а які означають порядок предметів при лічбі?*

! *За значенням, граматичними ознаками, особливостями будови та зв'язку з іншими словами числівники поділяються на два розряди – **кількісні та порядкові**.*

• Кількісні називають число та кількість предметів і відповідають на запитання скільки? Наприклад: шість, п'ятеро, одна четверта, кільканадцять.

• *Порядкові числівники називають порядок предметів при лічбі і відповідають на запитання котрий? Наприклад: третій, десятий, двадцять третій.*

• *За особливістю вираження числа або кількості розряд кількісних числівників поділяється на означено-кількісні та неозначено-кількісні.*

Кількісні числівники			
Власне кількісні	Дробові	Збірні	Неозначено-кількісні
означають кількість, виражену в цілих числах: <i>п'ять, дванадцять, тридцять вісім, сто сім-десять шість</i>	означають кількість, що складається з певного числа частин цілого: <i>чотири сьомі, дві цілі і п'ять десятих</i>	означають кількість предметів у їх сукупності як одне ціле: <i>двоє, троє, семеро, десятеро</i>	означають загальну, точно не визначену кількість: <i>багато, небагато, чимало, кільканадцять, стонадцять</i>

295 *Випишіть у колонку словосполучення в такій послідовності: 1) з власне кількісними числівниками; 2) зі збірними; 3) з дробовими; 4) з неозначено-кількісними; 5) з порядковими.*

Кільканадцять стільців, п'ятеро кроленят, шістдесят об'єктів, дванадцятий удар, кількасот кроків, шістдесят метрів, дві третіх скирти, двоє коней, півтора кубометра, п'ятдесята книжка, п'ять озер, кілька зим, шістнадцятий рік.

296 *Складіть і запишіть 4 речення.*

I група: з цілими числівниками за темою «Мій клас».

II група: «Мамина помічниця» (використайте дробові числівники).

III група: «На екскурсії» (використайте збірні числівники).

IV група: «Урок фізкультури» (використайте порядкові числівники).

297 ***ХТО ШВИДШЕ!** Випишіть у дві колонки: I – кількісні числівники; II – порядкові числівники.*

СІМ ПОКОЛІНЬ

Колись в українців було звичаєве правило, що зобов'язувало кожного знати свій рід до сьомого коліна. Перше коліно – я; друге – батько й мати; в третьому – два дідусі і дві бабусі; в четвертому – чотири прадіди й чотири прабабусі; в п'ятому – вісім прапрадідів і вісім прапрабабусь; у шостому – шістнадцять пращурів, шістнадцять пращурок; у сьомому коліні ми нараховуємо тридцять два прапращури і стільки ж прапращурок. Отже, на дереві твого роду тридцять дві гілки материнських і тридцять дві – батьківських. Разом – шістдесят чотири (3 календаря).

302.2 1. Випишіть числівники у дві колонки: порядкові та кількісні. 2. Підготуйте зв'язну розповідь про свій рід. Використайте числівники кількісні й порядкові.

Касірка – casieriță.

Змішаний – 1) amestecat, combinat; 2) fîstîcit, jenat, tulburat, sfios.

Народжуваність – natalitate.

Молотити – 1) a triera,; 2) a bate (cerealele); 3) a îmblăti.

§ 41. Числівники прості, складні та складені

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Речі прості і чисті люблю я:
Серце, для друзів одкрите,
Розум, до інших уважний...
М. Рильський

303 Чому числівник сто сорок вісім означає одне число, а пишеться трьома словами? Чим відрізняються слова сім, сімнадцять, сімдесят сім?

За будовою числівники бувають		
Прості	Складні	Складені
мають один корінь: <i>один, три, сто, перший, третій, сьомий; двоє, мало, багато.</i>	у своєму складі мають два корені: <i>одинадцять, дев'ятнадцять, двадцять, двісті, триста, кількасот, одинадцятєро, двадцятєро, кількадесят</i>	містять в собі два і більше простих чи складних числівників: <i>двадцять чотири, тисяча дев'ятсот дев'яносто п'ятий.</i>
Запам'ятайте наголос у словах Чотири – четв е ртий, ш і сть – ш б стий, с і м – сем і – с ь бмий		

304 *Запишіть числівники в три колонки: а) прості; б) складні; в) складені.*

Двісті сімдесят п'ять, сто, сто дев'ять, одинадцять, триста, кількасот, багато, п'ятнадцятий, двоє, двадцятєро, тридцять три, сорок.

305 ***ХТО ШВИДШЕ!** Спишіть. У кожному рядку підкресліть зайве слово. Обґрунтуйте свій вибір.*

1. Дев'яносто, дев'ятсот, дев'ять.
2. Сто сорок, сто, сорок.
3. Тринадцять, двісті два, двісті двадцять

306 *Уважно слухайте слова, які зачитає вчитель/вчителька. Якщо почуєте простий числівник, то поверніть голову до сусіда (сусідки); складний – погляньте вгору; складений – опустіть голову вниз.*

Сто, двадцять два, шістнадцять, сім, п'ятдесят, п'ятий, сто три, шістдесят, мало, вісімнадцять, перший, чотириста тридцять один, дев'яносто, десять, тисяча один, двадцять, сорок.

307.1 *Прочитайте текст. Випишіть числівники. Визначте розряд, групу за будовою.*

Південний Буг – величезна ріка на півдні України, яка починається на Подільській височині на висоті 321 м над рівнем моря, і впадає в Бузький лиман Чорного моря. У верхоріччі Південний Буг протікає по болотній місцевості шириною 1,5 км і має неглибоке русло – 0,2 м.

Південний Буг має велике господарське значення. Його воду широко використовують для зрошення земель і водопостачання, на ріці побудовано 13 малих гідроелектростанцій і багато водосховищ. По його берегах розташовані такі міста як Хмельницький, Хмельник, Вінниця, Первомайськ, Вознесенськ (з підручника).

307.2 Дізнайтеся з Інтернету про річкову систему Одещини. Підготуйте презентацію про річку рідного краю.

Надвоє – în două părți egale.

Рядніна – 1) pînză groasă (de cînepă sau in), 2) îmbrăcăminte proastă, țoală.

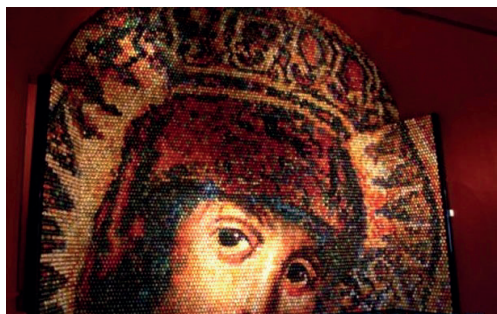
§ 42. Правильне вживання відмінкових форм іменників при кількісних числівниках (зокрема дробових і збірних)

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Розуміння плідності праці
є одним з найкращих задовольень.
Л.Вовенарг*

У 2010 році Одеська художниця Оксана Мась подарувала Національному заповіднику «Софія Київська» мозаїчне панно Діви Марії, що складається з 15 тисяч дерев'яних писанок. Його відкриття відбулося на Різдво у Михайлівській палаті.

У створенні цього витвору мистецтва, що не має аналогів, брала участь вся Україна. Замовлення на виробництво ста тисяч дерев'яних писанок – для панно Діви Марії і наступних проектів художниці – змогла виконати лише фабрика у Чернівецькій області.

Продовження вправи на наступній сторінці

У них знайшлися майстри, а головне – потрібний матеріал: чорний бук. Розмалювати 15 тисяч писанок власними силами було нереально, і художниця кинула загальноукраїнський клич.

«Ми передавали поїздами мішки з болванками у різні куточки нашої країни. У результаті наші писанки розписували і професійні майстри, і діти, і музиканти, і художники, і навіть дві черниці, що дуже символічно для такого витвору» (За О. Мась).

308.1 *Продиктуйте одне одному цифрові вирази. Запишіть, дібравши до них іменники в родовому відмінку однини.*

Продиктуйте одне одному цифрові вирази. Запишіть, дібравши до них іменники в родовому відмінку однини.

1/2; 5/6; 0,9; 3,5; 2,4; 3 4/5; 4 2/3.

308.2 *Прочитайте подані арифметичні приклади, правильно вимовляючи закінчення. Запишіть ці приклади словами.*

Зразок. До восьми цілих і трьох п'ятих додати три цілих і дві третіх.
 $5 \frac{3}{4} + \frac{7}{9}$; $3 \frac{1}{2} + 7$; $9 \frac{4}{6} + 23$; $8,6 + 0,025$; $70,4 + 2$.

309 *Перекладіть українською мовою іменники, утворіть від них словосполучення з числівниками один, два, й усно визначте, у чому узгоджуються числівники з іменниками.*

Agricultură, aramă, armată, brad, bufniță, carpen, cerere, cioară, cioroi, ciocîrlie, coțofană, cuc, dogar, fag, felinar, frumusețe, granit, limonadă, mal, metru, noapte.

310 *Визначте, які іменники (значення, рід, число) звичайно поєднуються із збірними числівниками. Спробуйте замість збірних числівників підставити власне кількісні. Чи завжди це можна зробити?*

1. Двоє друзів, семеро братів, дев'ятеро киян, троє киян, троє баранів.
2. Двоє коліщат, п'ятеро качат, десятеро кроленят. 3. Двоє відер, троє вікон, четверо сіл. 4. Двоє дверей, троє саней, четверо окулярів, п'ятеро воріт.

Збірні числівники поєднуються

а) з іменниками чоловічого роду, що означають назви осіб, тварин та птахів	<i>двоє киян, троє школярів, четверо коней, п'ятеро орлів</i>
б) з іменниками середнього роду	<i>двоє вікон (і два вікна), троє відер (і три відра), двоє лошат, четверо телят, п'ятеро хлоп'ят</i>
в) з іменниками, що мають лише множину	<i>двоє воріт, троє окулярів, четверо ножиць (а також: три пари окулярів, чотири пари ножиць)</i>

• Збірні числівники утворюються тільки від числівників 2-20 і 30.

• Після збірних числівників (крім обидва) іменник стоїть у родовому відмінку множини: двоє селян, троє татар, троє голубів, четверо дверей. У непрямих відмінках іменник і числівник стоять у тому самому відмінку: двох селян, двом селянам, з двома селянами.

311 *Випишіть підряд іменники у дві колонки: 1) ті, які можна вживати із збірним числівником двоє; 2) ті, які не вживаються із збірними числівниками.*

Однокласник, ножиці, спиця, обценьки, куш, основа, стіна, граблі, сани, кілограм, осокір, ягня, ворота, ключ, клієнт, дочка, кошеня, двері, квітка, маля, малюнок.

312.1 *Складіть за малюнками словосполучення із збірними числівниками.*

312.2 *Запишіть утворені словосполучення у родовому, давальному й орудному відмінках.*

313 *Відредагуйте речення й запишіть.*

1. Учні взяли в бібліотеці двадцять трое книжок.
2. Під посівами пшениці зайнято 280,7 гектарів землі.
3. Пароплав із 38 екскурсантів уже підходив до пристані.
4. До канікул ще два місяців.

314.1 *Перепишіть текст, передаючи цифри буквами й узгоджуючи числівники з іменниками. Усно поясніть вживання відмінкових форм іменників при числівниках.*

Більш ніж 15 тисяч писанок було розміщено на 54 панелях. «Кожне з 15 тисяч яєць пройшло через мої руки – я їх добирала за кольором, за малюнком. Саме це складання зайняло у мене півтора місяця. А вся робота над витвором тривала півроку», – зізнається майстриня.

Панелі збиралися в Одесі, а вже звідти їх доставили до Києва дві вантажні машини. Безпосередньо монтаж панно у Михайлівській палаті тривав 4 дні. У цьому трудомісткому процесі Оксані допомагали 16 осіб, оскільки загальна вага витвору у результаті становила 2,5 тонни (За О. Мась).

314.2 *Напишіть невелике висловлення про значення праці у вашому житті.*

Допітливий – iscoditor, cercetător, curios.

Закортіти – a-i veni cuiva pofta; mi-a venit pofta să văd pe cineva.

Пробубоніти – a bombăni, a mormăi, a ghiorăi.

§ 43. Відмінювання кількісних числівників

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Будь благословенним, число,
Що породило Богів і людей.
Піфагор*

Коли венеційський купець XII ст. Марко Поло повернувся додому після 24-річних мандрів, він багато розповідав про ті місця, де побував. Згадуючи про Китай, купець намагався описати багатства, якими володів монгольський хан Хадилаї. Із цією метою він до слова «мілле», що означало «тисяча», додав суфікс збільшення -он-е. І вийшло «мілліоне», тобто «величезна тисяча», а через деякий час це слово стало позначати «тисячу тисяч».

315 Розгляньте подану нижче таблицю відмінювання числівника один і дайте відповіді на такі запитання:

а) які з паралельних форм одного відмінка є більш типовими для літературної мови?

б) у яких відмінках форми чоловічого і середнього роду мають однакові закінчення?

в) у якому чи яких відмінках паралельні відмінкові закінчення передбачають можливість сполучення числівника *один* з назвами істот і неістот?

• *Кількісні числівники, що означають цілі числа, змінюються за відмінками. Але числівник один, крім того, змінюється ще за родами і числами: один будинок, одна квартира, одне вікно, одні двері.*

Відмінок, запитання		Однина			Множина роду не має
		чол. рід	жін. рід	середн. рід	
Н.в	скільки?	один	одн-а	одн-е,	одн-і
Р.в	скільких?	одн-ого	одн-ієї	(одн-о)	одн-их
Д.в	скільким?	одн-ому	(одн-ої)	одн-ого	одн-им
Зн.в	скільки?	один	одн-ій	одн-ому	одн-і
	скільких?	одн-ого	одн-у	одн-е,	одн-их
Ор.в	скількима?	одн-им		(одн-о)	одн-ими
М.в	на скількох?	на одн-ому (на одн-ім)	одн-ією (одн-ою) на одн-ій	одн-им на одн-ому (на одн-ім)	на одн-их

316 Провідмінійте словосполучення *один будинок, одне важливе завдання, одна нова квартира*.

317 Чи однакові граматичні ознаки в таких кількісних числівників, як *один, два, п'ять, двадцять*? Зверніть увагу, чи всі ці числівники мають форми числа й роду.

318 Спишіть речення. Визначте відмінок кількісних числівників.

1. На одному коні далеко не заїдеш і багато ваги не за завезеш (І. Нечуй-Левицький). 2. Полем затупотіло три пари моторних ніг... (Б. Грінченко). 3. Думка була, що з п'ятох душ їх товариство скоро виросте до десятох, до двадцятьох і все ростиме, ростиме (Б. Грінченко).

- Числівники **два, три, чотири** належать до одного типу відмінювання.

- Числівник **два** в називному відмінку і знахідному має форми: **два зошити, дві книжки**. Форма **два** спільна для чоловічого і середнього роду, **дві** – форма жіночого роду.

- Особливістю відмінювання числівників **три і чотири** є вживання м'якого знака в родовому, давальному, орудному (крім форми **чотирма**) і місцевому відмінках.

- Форма знахідного відмінка числівників **два, три, чотири** залежить від поєднання з іменником: (**бачу**) **чотири стільці (неїстога), чотирьох хлопців (істога)**.

Зразки відмінювання числівників два, три, чотири

Відмінок	Чоловічий і середній рід	Жіночий рід	Для всіх родів
Н.в	дв-а	дв-і	тр-и, чотир-и
Р.в	дв-ох	дв-ох	ть-ох, чотирь-ох
Д.в	дв-ом	дв-ом	ть-ом, чотирь-ом
Зн.в	дв-а, дв-ох	дв-і, дв-ох	тр-и, трь-ох, чотир-и, чотирь-ох
Ор.в	дв-ома	дв-ома	ть-ома, чотирм-а,
М.в	на дв-ох	на дв-ох	на трь-ох, на чотирь-ох

319

Прочитайте, відгадайте загадки, визначте числівники, поставте запитання до них, поясніть правопис.

1. Шість ніг і два роги, в садок не пита дороги.
2. Ішло дві матері, дві дочки і одна внука. Скільки всього йшло людей?
3. У двох матерів по п'ятеро синів, і всі на одне ім'я.
4. Один говорить, двоє дивляться, двоє слухають.

- У числівниках **п'ять – тридцять, п'ятдесят – вісімдесят** при відмінюванні вживаються паралельні форми в родовому, давальному та місцевому відмінках: **семи (сімох), семи (сімом) на семи (сімох), тридцять – тридцятьох, п'ятдесят – п'ятдесятьох**.

Таблиця на наступній сторінці

Зразки відмінювання числівників п'ять, тринадцять, двадцять

Відмінок	Числівник		
Н.в.	п'ять	тринадцять	двадцять
Р.в.	п'ят-и, п'ять-ох	тринадцят-и (тринадцять-ох)	двадцят-и (двадцять-ох)
Д.в.	п'ят-и, п'ять-ом	тринадцят-и (тринадцять-ом)	двадцят-и (двадцять-ом)
Зн.в.	п'ять, п'ять-ох	тринадцять (тринадцять-ох)	двадцять (двадцять-ох)
Ор.в.	п'ятьм-а, п'ятьом-а	тринадцятьм-а (тринадцять-ома)	двадцятьм-а (двадцять-ома)
М.в.	на п'ят-и, на п'ять-ох	на (у) тринадцят-и (тринадцять-ох)	на (у) двадцят-и (двадцять-ох)

320 *Запишіть подані цифрами числівники в називному, давальному та орудному відмінках. Якщо в деяких відмінках існують паралельні форми, наведіть їх.*

2, 12, 4, 14, 11, 15, 7, 17, 10, 20

Відмінювання числівника п'ятдесят, шістдесят

Відмінок	Числівник	
Н.в.	п'ятдесят	шістдесят
Р.в.	п'ятдесят-и (п'ятдесять-ох)	шістдесят-и (шістдесят-ох)
Д.в.	п'ятдесят-и (п'ятдесять-ом)	шістдесят-и (шістдесять-ом)
Зн.в.	п'ятдесят (п'ятдесять-ох)	шістдесят (шістдесять-ох)
Ор.в.	п'ятдесятьм-а (п'ятдесять-ома)	шістдесятьм-а (шістдесять-ома)
М.в.	на п'ятдесят-и (п'ятдесять-ох)	на шістдесят-и (шістдесять-ох)

• Числівники *сімдесят* і *вісімдесят* змінюються так само, як і *п'ятдесят* та *шістдесят*

• Числівники *40, 90, 100* у всіх відмінках, крім називного і знахідного, мають закінчення *-а*.

Відмінювання числівників сорок, дев'яносто, сто

Таблиця на наступній сторінці

Від-мінок	Числівник		
Н.в	сорок	дев'яносто	сто
Р.в	сорока	дев'яноста	ста
Д.в	сорока	дев'яноста	ста
Зн.в	сорок	дев'яносто	сто
Ор.в	сорока	дев'яноста	ста
М.в	на сорока	на дев'яноста	на ста

321 *Запишіть, замінюючи цифри словами, числівники поставте у відповідному відмінку.*

1. Замість (40) хвилин лютчики літали біля (90). 2. Пташка колібрі робить від (30) до (100) махів на секунду. 3. Човен гойдався на хвилях в метрах (100) від берега. 4. Тренер із (40) спортсменами прибув на місце змагань.

Зразки відмінювання числівників – назв сотень

Від-мінок	Числівник		
Н.в.	двісті	сімсот	дев'ятсот
Р.в.	двохсот	семисот	дев'ятисот
Д.в.	двомстам	семистам	дев'ятистам
Зн.в.	двісті (двохсот)	сімсот (семисот)	дев'ятсот (дев'ятисот)
Ор.в.	двомастами	сьомастами (сімомастами)	дев'ятьомастами, (дев'ятьмастами)
М.в.	на двохстах	на семистах	на дев'ятистах

• У числівників на позначення сотень (двісті – дев'ятсот) відмінюються обидві частини, які у всіх відмінках пишуться разом.

322 *Прочитайте числівники разом з іменниками. Провідмінійте виділені словосполучення.*

П'ять діб, вісімнадцять кімнат, вісім учнів, сорок зошитів, сто книжок, п'ятдесят копійок, триста шістнадцять аркушів, чотириста дев'яносто студентів, вісімсот школярів.

- Числівники **нуль, мільйон, мільярд** відмінюються як іменники II відміни, а числівник **тисяча** – як іменник I відміни.
- Слова **кілька, декілька, кільканадцять** є числівниками і відмінюються як числівники **два, три, чотири, п'ять**.
- Якщо слова **мало, багато** виступають у словосполученні з іменниками, які є назвами конкретних предметів, що піддаються лічбі, тоді вони є числівниками: **мало учнів, багато парт**. Числівник **багато** відмінюється як числівник **три** або **п'ять**.
- В українській мові не відмінюються числівникові слова: **пів, півтора, півтори, півтораста, мало, немало, чимало** та здрібніло пестливі форми: **двійко, двоєчко, трійко, четвірко, п'ятірко**.

323 Слухайте уважно слова, які зачитає вчитель/вчителька. Якщо ви почуєте кількісний числівник, то нахиліть голову вперед, якщо порядковий – відкиньте назад.

ЛГ

Сто, перший, вісім, двадцять, сороковий, двадцять сьомий, чотири, шостий десята, п'ятдесят, шістсот, п'ятнадцять, четверо, сімдесятий, багато.

324.1 Перепишіть текст. Запишіть числа й скорочення словами, поставивши числівники в потрібному відмінку.

1. Найбільшим морем, що омиває Україну, є Чорне море, яке має площу близько 350 тис. км. Особливістю моря є зараженість його вод, починаючи з глибини 150-200 м, сірководнем. 2. Унаслідок виверження морського грязевого вулкану в Темрюцькій затоці Азовського моря в серпні 1988 року на відстані 240 м від берега утворився острів площею близько 2700 м² та заввишки в південній частині 2,8 м над рівнем моря (*Україна в цікавих фактах*).

324.2 Виконайте одне із завдань.

1. Складіть речення з числівниками **багато, кілька, декілька**, уживаючи їх у непрямих відмінках.
2. Складіть невелику розповідь з теми «Чорне море», уживаючи кількісні числівники.

Гостінний – primitor de oaspeți.
Бухта – golf mic.
Виверження – erupție (a unui vulcan).

§ 44. Відмінювання порядкових числівників

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Знання людині, що крила пташині.
Народна творчість*

Автор першої у світі Конституції – український політичний і громадський діяч Пилип Орлик. 5 квітня 1710 р. його обрали гетьманом Запорізького війська. У цей же день Пилип Орлик оголосив «Конституцію прав і свобод війська Запорізького». У США Конституцію прийняли в 1787 р., у Франції та Польщі — тільки в 1791 р.

325 *Запишіть словами числівники, які є в тексті. До якого розряду вони належать?*

326.1 *Відгадайте загадки.*

1. Один усю роботу робить, другий господаря молоком поїть, третій хату стереже. 2. Дуб-довговік, на ньому дванадцять гілок, на кожній гілці по четверо гнізд, а в кожному гнізді по семеро яєць, і кожному яйцю ім'я є. 3. Двоє купаються, а третій водин брат – усі в один ряд зв'язані стоять. 6. У тридцяти двох воїнів один командир.

• *Порядкові числівники змінюються за родами, числами й відмінками. Вони відмінюються як прикметники твердої групи, а числівник **третій** – як прикметник м'якої групи.*

• *Відмінкові закінчення порядкових числівників чоловічого й середнього роду збігаються, за винятком форм називного й знахідного відмінків.*

326.2 *Випишіть числівники, згрупувавши їх у три колонки: а) прості; б) складні; в) складені. Поясніть правопис.*

Шістдесятий, восьма, тридцять другий, кільканадцята, перший, сотий, триста сьома, тридцятий.

- *Порядкові числівники, як і прикметники, пов'язуються з іменником у тому ж роді, числі, відмінку: перше запитання, перші морози.*
- *У складених порядкових числівниках відмінюється лише останнє слово.*

Зразки відмінювання порядкових числівників

Відмінок	Чоловічий і середній рід	Жіночий рід	Множина
Н.в	третій, третє	сімнадцята	сорокові
Р.в	третього	сімнадцятої	сорокових
Д.в	третьому	сімнадцятій	сороковим
Зн.в	третій, третє (третього)	сімнадцята, сімнадцятої	сорокові, сорокових
Ор.в	третім	сімнадцятою	сороковими
М.в	на (у) третьому	на (у) сімнадцятій	на (у) сорокових

327 *Зробіть висновок про відмінювання простих і складних порядкових числівників, користуючись таблицею.*

Зразки відмінювання складених числівників

Відмінок	Складений кількісний числівник	Складений порядковий числівник
Н.в	сто вісімдесят дев'ять	сто вісімдесят дев'ятий
Р.в	ста вісімдесяти дев'яти	сто вісімдесят дев'ятого
Д.в	ста вісімдесятьом дев'ятьом	сто вісімдесят дев'ятому
Зн.в	сто вісімдесят дев'ять, ста вісімдесяти дев'яти	сто вісімдесят дев'ятій, сто вісімдесят дев'ятого
Ор.в	ста вісімдесятьма дев'ятьма	сто вісімдесят дев'ятим
М.в	на (у) ста вісімдесяти дев'яти	на (у) сто вісімдесят дев'ятому

328 *Спишіть речення й визначте рід, число та відмінок порядкових числівників.*

1. Минає рік, і другий минає, і четвертий, і десятий (Т. Шевченко).
2. Біля одного весла стояли двоє хлопців, а другим вправлявся сам дідусь (Ю. Смолич).
3. Роман мовчав. Ніколи він не зачіпав ні однієї дівчини ні словами, ні жартами (І. Нечуй-Левицький).

329 Провідмініайте письмово в однині словосполучення *третья літня ніч, перші холодні заморозки*. Обміняйтеся зошитами й перевірте правильність виконання завдання.

Слід розрізняти порядкові числівники й прикметники з числовим значенням. Якщо слово складається з двох числівників, то це складний числівник: *шестисотий, двохтисячний, стомільйонний, п'ятдесятидвохмільйонний*. Якщо з числівника та іменника, то це складне слово із числовим значенням – прикметник: *трьохелементний, двоокий, стовідсотковий*.

330.1 Згрупуйте слова у дві колонки: а) числівники; б) прикметники з числовим значенням.

П'ятнадцятий, п'ятиповерховий, двохсотий, п'ятитисячний, восьмирічний, тризначне, шістдесятити, семиденний, двоскладне, чотиримісячний, тризубий, шестимільйонний.

330.2 Зробіть словотвірний розбір виділених слів.

• Порядкові числівники, як і прикметники, можуть мати повну нестягнену форму: *третья, четвертеє*.

331 Спишіть речення, підкресліть повну нестягнену форму прикметників та числівників.

1. Одна гора високая, а другая низька. 2. Спав годину, спав другу, ще й третю щасливу. 3. На третєє літо сокіл прилітає. (*Народна творчість*).

332.1 Прочитайте текст. Що нового ви дізналися?

Слово «школа» є в усіх слов'янських мовах. Було воно і в давньоруській мові. Прийшло до нас із Давньої Греції. У перших грецьких школах училися хлопчики з вільних родин. Спочатку їх навчали читати, писати й рахувати. Потім вони навчалися співів, музики, поезії. В інших школах пізніше здійснювалося фізичне виховання й загартування. Так готували майбутніх воїнів. Усі ці школи були приватними.

У Київській Русі перші школи з'явилися в кінці X століття. Навчалися там діти князів, придворних та купців... (*А. Коваль*).

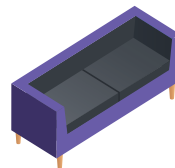

332.2 Виконайте одне із завдань.

1. Знайдіть у тексті числівники. Які з них є порядковими?
2. Випишіть речення з порядковими числівниками, дотримуючись орфоепічних норм.

Майже – aproape să.
Загартування – călirea organismului.
Тахта – otomană, divan.

§ 45. Правильне вживання числівників для позначення дат, часу (годин)

*Навчаюся!
Тренуюся!*

- Для позначення дат використовуються порядкові числівники в сполученні з іменниками, причому числівники в словосполученнях відмінюються, а іменники – назви місяців – уживаються в Р.в. одн.: **першого січня, по перше січня, до першого січня; друге лютого, другого лютого, до другого лютого.**
- У датах порядкові числівники вживаються у формі середнього роду, а назви місяців стоять незмінно в родовому відмінку (у цьому словосполученні пропускається слово (число): **перше (число) вересня, першого (числа) вересня, з першим (числом) вересня, (у) першому (числі) вересня.**

333.1 Провідмініяйте словосполучення.

9 березня, 28 листопада, 17 жовтня.

333.2 Поясніть написання числівників. Уведіть словосполучення в речення.

334.1 Запишіть цифри словами, утворюючи числівники на позначення дат та часу.

Дати: 01.09, 28.10, 01.01, 18.03.

Час: 09.15, 22.30, 08.45, 21.05.

334.2 У формі якого відмінка ви поставили іменники?

- Тривалість у годинах позначається кількісними числівниками: змагання триває п'ять годин. А самі години називаємо порядковими числівниками: перша година, третя година, п'ята година (так само, як ряди парт у класі: перший ряд, другий ряд, третій ряд). При відмінюванні змінюються обидва слова: третьої години, о третій годині, перед третьою годиною.
- Числівники на позначення часу можуть використовуватися в різних сполученнях з іншими словами: 12.15 – дванадцята п'ятнадцять, дванадцята година п'ятнадцять хвилин, чверть на першу (тринадцяту); 14.45 – чотирнадцята сорок п'ять, чотирнадцята година сорок п'ять хвилин, за чверть третя (п'ятнадцята), сорок п'ять хвилин на третю (п'ятнадцяту).

335 Розгляньте малюнки, дайте відповідь на запитання «Котра година?» Котра година буде через 3 години, 6 годин, 10 годин, 14 годин?

336 Запишіть час, зазначений на годинниках, різними можливими способами.

337 Розкрийте дужки, записавши час словами.

1. Учора (07.30) ми приїхали до Києва. 2. (08.00) ми поїхали на річковий вокзал. 3. (08.30) сіли на пароплав. 4. (09.00) пішли снідати. 5. Зараз рівно (18.15). 6. (17.00) ми побачили Канів. 7. (19.15) група туристів пішла на Тарасову гору. 8. З (20.00) до (21.45) ми знову були на пароплаві.

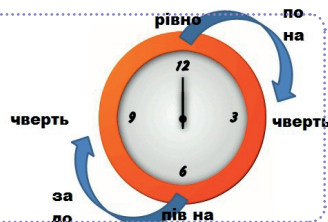

• Називаючи точний час, треба пам'ятати, що до 30 хвилин треба вживати прийменник **ПО** і **НА**, а після 30 хвилин – прийменники **ДО** і **ЗА**.

Наприклад: пів на сьому (годину), п'ятнадцять (хвилин) на восьму (годину), за десять (хвилин) третя (година). Можна: чверть на сьому і чверть по шостій, за двадцять сьома і двадцять до сьомої.

338 Складіть розмову-діалог, використовуючи опорні слова.

Котра година? Пів на першу. О дев'ятій годині. За п'ятнадцять друга.

Культура мовлення

Котра година?	Запам'ятайте!	О котрій годині?
01.01 – одна хвилина на другу	01.00 – перша година	01.00 – о першій годині
01.05 – п'ять хвилин на другу	01.15 – чверть на другу	10.00 – о десятій годині
01.25 – двадцять п'ять хвилин на другу	01.30 – пів на другу	10.25 – о десятій годині двадцять п'ять хвилин
01.48 – за дванадцять хвилин друга	14.00 – друга година дня	01.15 – о чверть на другу
01.58 – за дві хвилини друга	07.00 – сьома година ранку	01.30 – о пів на другу
	19.00 – сьома година вечора	

339 Відредагуйте речення.

I група. Столова в нашій школі починає працювати з девяти годин. Без п'ятнадцяти десять можна вже купити вкусну булочку. А піца продається на протязі всього дня. Закривається столова в чотири години.

II група. У нашій школі є басейн. У ньому постійно займаються учні. Навчитися плавати можна після двох годин дня. А записуватися потрібно тільки у вісім годин рана.

340.1 *Перепишіть текст, узгоджуючи порядкові числівники на позначення часу доби з іменниками. Усно визначте їхній рід, число, відмінок.*

У полі, на луках, на узліссі ростуть Петрові батоги. Вони прокидаються між 4 і 5 годинами ранку. Для шипшини ранок настає рівно о 6. Водяна лілія розкриває свої чашечки о 7 годині. Курячі очка розпускаються о 8.

Коли ж побачиш, що розпускаються червоні тюльпани або сині дзвоники кручених паничів, то знай: минула 8 година ранку. А от нагідки – справжні сплюхи. Вони прокидаються аж о 10.

Квітковий годинник – не новина. Уперше квітковий годинник улаштував у своєму рідному місті шведський учений Карл Лінней. Було це років 200 тому (За П. Утевською).

340.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Напишіть свій розпорядок дня, використовуючи числівники.

2. Подивіться на годинник і скажіть, котра година. Запишіть, котра година буде через 2 години, 3 години 30 хвилин, 5 годин. Використовуйте різні способи називання часу. Правильно ставте числівники в непрямих відмінках.

3. Складіть «Календар родинних свят», узявши за основу дати народження своїх родичів.

Хрۇмати – а ruguma, а сорѓаї.

§ 46. Буква ь на кінці числівників та перед закінченням у непрямих відмінках

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Не кажи – не вмію,
а кажи – навчусь!
Народна творчість*

341 *Прочитайте. З'ясуйте, у яких реченнях виділені слова означають конкретну кількість, а в яких є символом неосяжно великої кількості. Якими частинами мови є виділені слова?*

1. Об'єм мозку пітекантропа становив від восьмисот до тисячі кубічних сантиметрів (З підручника).
2. Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок,
Є тисячі ланів, але один лиш мій (В. Симоненко).

342 Лексичне значення слова «пітекантроп» з'ясуйте за тлумачним словником.

343 Користуючись таблицею «Знак м'якшення у числівниках», запишіть подані числа словами. Зробіть висновок про написання *ь* у цих числівниках?

Знак м'якшення пишеться в числівниках

5, 6, 9-20, 30	У кінці слова в Н.в. (п'ять)
3-6, 9-20, 30, 50-80	Перед закінченням у непрямих відмінках (трьох) але чотирма

- Знак м'якшення не пишеться в числівнику *чотири* в орудному відмінку перед закінченням: *чотирма*, але *чотирьох*, *чотирьом*.
- Знак м'якшення не пишеться в числівниках від *п'ятдесяти* до *вісімдесяти* і від *двохсот* до *дев'ятисот*, за винятком деяких непрямих відмінків, де м'який знак пишеться в середині слова: *восьмистам*, *дев'ятьмастами*.

344 Запишіть математичні вирази, використовуючи прийменники *від*, *до*. Зачитайте один одному та простежте, чи правильно вимовляє числівники ваш сусід (сусідка по парті). Позначте орфограму «Знак м'якшення в числівниках» у кінці та в середині числівників.

$$23 + 18 = 41; 84 - 45 = 39; 34 + 12 = 46; 70 - 10 = 60.$$

345 Перепишіть текст, цифри замініть словами, скорочення запишіть повністю.

На території України є близько 23 тис. водотоків, з них 2938 завдовжки від 10 км і більше та 116 завдовжки понад 100 км. Найбільшою рікою України є Дніпро, за величиною 3-я ріка в Європі. Довжина його дорівнює 2285 км, з них у межах України він тече протягом 1205 км. Чорне море щороку поповнюється 52 куб. км дніпровської води.

346 *Відгадайте загадки.*

1. Ішли юрбою: мати з дочкою, чоловік із дружиною, дочка із батьком, теща з зятем та бабуся з онукою. Скільки ж їх ішло? 2. В одній родині два батьки й два сини. Скільки чоловіків у родині?

347 *Слова-відгадки запишіть у всіх відмінках, крім знахідного й місцевого.*

348 *Перекладіть речення українською мовою, підкресліть числівники, поясніть їх написання.*

1. Cele trei bărci lungi negre și înguste au început a pluti pe fața tulburie a apei (Z. Stancu). 2. Aici la fântîna cea adîncă, de treisprezece stînjeni, și-a trăit multă vreme viața cel mai bun prieten al copiilor (M. Sadoveanu). 3. Ploaia aceea a Borzei a durat exact șaptezeci și două de ceasuri (M. Sadoveanu). 4. În cetățuie se aflau optsprezece plăieși (C. Negruzzi).

349.1 *Перепишіть текст. Числівники запишіть словами. Усно поясніть їх написання.*

Білий ведмідь може жити до 25 років. Вони плавають зі швидкістю 10 км за годину, можуть пропливти до 150 км. Вага більшості білих ведмедів від 300 до 600 кг. Найбільший був впольований на Алясці. Його вага була 1 тонна 2 кілограми, а зріст 3 метри 38 сантиметрів.

349.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Запишіть буквами числівники: 50, 60, 70, 80, 500, 600, 700, 800, 900. Поясніть їх правопис.

2. Складіть невелику розповідь на тему «Наш клас», використовуючи кількісні числівники в різних відмінках.

Хвилинка для відпочинку

ЩО ВИЛУПІТЬСЯ

- Якого роду слово «яйце»?—запитала вчителька в учня.
- Ніякого,— відповів той.
- Чому?
- Бо не знаємо, що з нього вилупиться: півень чи курка...

Мчати – а се duce cu iuțeală mare, а călări cu iuțeală mare.
Рухатися – а се mișca, а fi în mișcare; а circula; а merge; а се porni.

§ 47. Написання складних та складених числівників

Написання разом порядкових числівників з -сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Наука в ліс не веде, а з лісу виводить.
Народна творчість*

350.1 *Запишіть числівники у дві колонки: а) складні; б) складені.*

Чотирнадцять, тисяча дев'ятсот дев'яносто сьомий, шістнадцятий, чотириста, п'ятсот шість, мільйон сто тисяч, двадцять, сто шістдесят вісім.

350.2 *Зверніть увагу на написання:*

1. Складних числівників

- У складних числівниках у кінці першої частини знак м'якшення НЕ пишемо: **п'ятнадцять, шістнадцять, дев'ятнадцять, п'ятдесят, шістдесят, п'ятсот, шістсот, дев'ятсот.**
- Порядкові числівники на -сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний пишуться одним словом, і перша частина в них стоїть у родовому відмінку (крім сто): **трьохсотий, двохтисячний, двадцятип'ятитисячний, двохсотп'ятдесятимільйонний.**
- У порядкових числівниках, утворених від назв десятків, перша частина не змінюється: **п'ятдесятий, шістдесятий, вісімдесятий, сімдесятий.**

2. Відчислівникових складних слів

- На початку складних слів (прикметників, іменників) перші чотири числівники мають форми одно-, дво-, три-, чотири-: **двоповерховий, триярусний, чотирикутник.**

- Форми двох-, трьох-, чотирьох- уживаються лише перед голосними: **двохелементний, трьохактний, трьохопорний**.
- Усі інші числівники мають форму родового відмінка: **десятиденний, тридцятип'ятикілометровий, сорокакілограмовий, сімдесятирічний, п'ятисотрічний** (але: **дев'яносторіччя, столосий**).

Написання кількісних та порядкових числівників

- Разом пишуться складні кількісні числівники: із -надцять, -десять, -сот: **одинадцять, п'ятдесят, триста** (трьохсот, трьомстам).
- Окремо пишуться:
 - а) складені кількісні та порядкові числівники: **тисяча п'ятсот тридцять вісім, вісімдесят восьмий**;
 - б) порядкові числівники, до складу яких входять слова з половиною й подібні. Також пишуться окремо: **три з половиною тисячний загін**.
- Через дефіс пишуться порядкові числівники, написані цифрами й літерами: **7-й, 10-ої, 11-го, 35-мільйонний, 3-тисячний**.

351 *Запишіть повністю словами складні числівники.*

3-й, 85-тисячний, 200-мільйонний, 40-мільярдний.

352 *Поясніть творення й правопис поданих складних числівників. Складіть речення з виділеним словом.*

П'ятисотий, **стодвадцятип'ятитисячний**, дев'яностотисячний, **двохсотсімдесятип'ятимільярдний**.

353 *Поставте подані числівники у формі родового, давального та орудного відмінків.*

Четвертий, тисяча дев'ятсот п'ятий, вісімдесят дев'ятий, чотирнадцятий, двісті сорок перший, третій, шістдесят другий.

354.1 *Спишіть, замінивши цифри словами. Визначте відмінок числівників та їх роль.*

Піклування про природу завжди було найважливішою справою. Створюються заповідники, заказники, де охороняються рідкісні рослини, яким загрожує зникнення. В Україні рідкісні рослини охороняються у 3 біосферних заповідниках – Карпатському, Чорноморському, Новоасканійському, 11 державних заповідниках, 49 ботанічних заказниках, 40 ботанічних пам'ятників природи державного значення і 1468 – місцевого. Загальна площа усіх заповідних ділянок України становить близько 895 тисяч гектарів. Передбачається створити нові заповідники, національні парки (З журналу).

354.2 *Зробіть синтаксичний розбір першого речення.*

§ 48. Числівники у фразеологізмах

Засвоєння найпоширеніших фразеологізмів з числівниками

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Фразеологізми, їх приклади –
вічна мудрість і краса!
А чи знаєте ви ці скарби?*

Числівники утворилися протягом довгого історичного розвитку. Ось як, наприклад, здавна пояснюються основні числа: 1 (один) – символ єдності, цілості: Бог, Всесвіт, космос. 2 (два) – символ парності, бінарності: небо і земля, ніч і день, добро і зло та ін. 3 (три) – основа життя й мислення: на трьох китах, три виміри, три часи, три образи Бога – Трійця тощо. 4 (чотири) – символ сталості: чотири стихії, чотири сторони світу, чотири Євангелія, чотири пори року. 7 (сім) – символ святості, здоров'я, небесне число: сім чудес світу, сім днів тижня, сім смертних гріхів. 12 (дванадцять) – пов'язане з євангельськими притчами: дванадцять апостолів Христа, дванадцять страв, дванадцять місяців. Числівники часто зустрічаються в назвах фольклорних і літературних творів, у фразеологізмах, що збагачують нашу мову, роблять її образнішою.

355 *А навіщо ж нам вони, ці фразеологізми? Адже без них нібито й менше плутанини, і часто-густо фразеологічний зворот лише ускладнює форму речення, замінюючи одне слово цілою конструкцією. Наприклад, вираз «заткнути за пояс» можна замінити одним словом – «перевершити».*

356

Запишіть числівники у дві колонки. У першу – кількісні, у другу – порядкові. Поясніть значення фразеологізмів.

Бути на сьомому небі, п'яте колесо до воза, між двох вогнів, як дві краплі води, діло десяте, на всі чотири сторони, двома словами, пам'ятати до сьомих віників.

357 ***ХТО ШВИДШЕ!** Допишіть фразеологізми, використавши числівники.*

1. Лінивий двічі робить, скупий ... платить.
2. Одне погане слово скажеш – почувеш ...
3. Слухай сто разів, а говори ...
4. Раз промовиш де слід, і відвернеш ... бід.
5. Біда біду перебуде – одна мине, ... буде.

358 *Відгадайте загадки-жарту.*

У сімох братів по одній сестрі. Чи багато сестер?
 Ішли син з батьком та дід з онуком. Скільки їх?
 У двох матерів по п'ять синів, одне ім'я у всіх.
 Шість ніг, дві голови, один хвіст.

Одне просить дня, друге просить ночі, третє каже: «А мені все одно: що вдень, що вночі витріщати очі».

Яке слово складається з семи однакових літер?

359 *Поясніть фразеологізми, уведіть їх у речення та визначте синтаксичну роль.*

Під трьома замками тримати; у чотирьох стінах; бути на сьомому небі; одна нога тут, а друга там; наче три дні не їв; як дві краплі води.

Хвилинка для відпочинку

- Позич мені, будь ласка, 10 гривень.
- На жаль, у мене тільки п'ять.
- Ну, то позич п'ять, а п'ять будеш винний.

360.1

Запишіть у дві колонки кількісні та порядкові числівники. Поясніть значення фразеологізмів.

Ліпше десять приятелів, ніж один ворог. Де двоє б'ються, третій перемагає. Одна бджола мало меду наносить. Обіцяного три роки ждуть. П'ять днів нічого не робимо, а на шостий відпочиваємо. Гість першого дня – золото, другого дня – срібло, третього – мідь, бери шапку й додому їдь.

360.2

Виконайте одне із завдань.

1. Складіть твір-мініатюру «Одна голова добре, а дві – краще».
2. Випишіть із онлайн-словника фразеологізми з цифрами 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. П'ять фразеологізмів вивчіть напам'ять.

§ 49. Узгодження числівника з іменником

Розбір числівника як частини мови

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Рідна земля
І в жмені мила.
Народна творчість*

- Після числівника **один**, навіть якщо він входить до складених числівників, іменник ставиться в однині: 31 день, 71 кілограм, 1191 кілометр.
- При числівниках **два, три, чотири** (навіть якщо вони входять до складених числівників) іменник має форму називного відмінка множини, а при числівниках **п'ять та більше** – родового: три брати, чотири будинки, дев'яносто чотири відсотки; п'ять братів, шістдесят будинків, дев'яносто дев'ять відсотків.
- Якщо іменник стоїть перед числівниками **два, три, чотири** і вказує на приблизність, то він також ставиться в родовому відмінку множини: днів два, тижнів три, місяців чотири.
- У непрямих відмінках іменник і числівник стоять у тому самому відмінку: трьох братів, трьом братам, із трьома братами, шістдесяти будинків, шістдесяти будинкам, шістдесятма будинками, у шістдесяти будинках.

361.1 *Запишіть словосполучення, цифри замініть словами, поставивши їх у відповідному відмінку.*

(42) учителів, відпочивати з (2) дітьми, коробка з (130) олівцями, зал для (375) глядачів, напис на (269) мішках, розмовляти з (80) відвідувачами.

361.2 *Визначте, у якому числі й відмінку стоять іменники після числівників два, три, чотири; п'ять і більше.*

Два столи, дві парти, два вуха, три дні, три години, чотири учні, чотири учениці.

П'ять столів, п'ять парт, п'ять вікон, шість місяців, десять годин, тридцять учнів, тисяча кілометрів.

362 *Визначте, у якому числі й відмінку виступає іменник після складеного числівника, останнім словом якого є один, два, три, чотири.*

Тридцять один учень, дві тисячі шістсот один кілометр, шістдесят два кілограми.

363 *З першими двома словосполученнями складіть речення. Якими є складені вами речення – простими чи складними?*

364.1 *Провідмініайте числівники нуль, тисяча, мільйон. Розкажіть про особливості відмінювання цих числівників. Чи мають вони рід і число?*

364.2 *Запишіть у родовому і місцевому відмінках кількісні числівники, позначені цифрами.*

4 (місяці), 7 (дочка), 25 (кілограм), 40 (глядачі), 91 (кілометр), 208 (автомашина), 3 мільярди (рік), 36 мільйонів (люди), 150 (будинки).

*Після числівників **тисяча, мільйон, мільярд** іменник стоїть незмінно в родовому відмінку множини: **тисяча років, тисячі років, тисячею років, мільйон гривень, мільйона гривень, мільйону гривень, мільйоном гривень.***

365 *Поєднайте числівники з іменниками, запишіть утворені словосполучення в місцевому відмінку. Поясніть правопис.*

5 (книга), 23 (поверх), 4 (сторінка), 6 (прислів'я), 12 (учень), 9 (зошит), 7 (пензлик), 23 (учитель), 102 (кущ), 88 (підручник).

366 *Провідмініяйте числівники шістдесят сьомий, шістдесят сім. Складіть і запишіть із ними речення.*

367 *Передайте зміст речень фразеологізмами, у яких би були числівники. Підкресліть числівники, поясніть орфограми.*

1. Людина, яка виконує дуже незначну роль у суспільстві, у якій-небудь справі. 2. Дуже далеко. 3. Становище, коли небезпека загрожує з двох боків. 4. Дуже швидко сходити куди-небудь. 5. Дуже схожий.

Довідка: п'яте колесо до воза, за тридев'ять земель, між двох вогнів, одна нога тут, друга там, як дві краплі води.

Хвилинка для відпочинку

- Мамо, я сьогодні зробив дуже добру справу.
- Що ж ти зробив, синку?
- Двоє запізналися до поїзда. Я нацькував на них нашого пса, і вони так тікали від нього, що встигли на потяг.

Розбір числівника як частини мови

Послідовність розбору

1. Слово в тексті.
2. Частина мови.
3. Початкова форма (називний відмінок).
4. Розряди числівників за значенням: означено-кількісний (кількісно-цілий, кількісно-дробовий, кількісно-збірний), неозначено-кількісний, порядковий.
5. Групи за будовою: простий, складний, складений.
6. Відмінок (усі, крім півтора – півтори, півтораста).
7. Рід (усі порядкові та півтора – півтори, обидва – обидві, один – одна – одно, два – дві, тисяча, мільйон, мільярд...).

8. Число (усі порядкові).
9. Синтаксична роль.
10. Вимова і написання.

Зразок усного розбору

Загальна кількість сучасних мов світу досягає трьох тисяч.

Трьох тисяч – числівник, початкова форма – три тисячі, означає кількість: досягає (скільки) трьох тисяч. Морфологічні ознаки: кількісний, ціле число, складений, ужитий в родовому відмінку, у реченні входить до складу додатка трьох тисяч.

Зразок письмового розбору

Трьох тисяч – числівник, поч.ф. - три тисячі, кільк., ціле число, складен., Р. в., додаток.

368.1 *Перепишіть речення. Числівники запишіть словами, визначте розряд, будову, усно поясніть написання.*

Зелене царство Землі налічує до (200000) видів рослин, з яких близько (20000) росте в Україні. Найвища рослина на земній кулі – ліаноподібна пальма, стовбур якої виростає до (300) метрів. У відкритому океані сила удару хвилі сягає (40) тонн на квадратний метр.

368.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Розберіть числівники як частину мови.
2. Напишіть твір-роздум «Без числівника і ні туди і ні сюди».

Тестові завдання за темою "Числівник"

1. Усі числівники в рядку

А десять, десятеро, десятка, десятий

Б три, третій, тридцять, триста

В двоє, другий, двічі, дванадцять

Г п'ятдесятий, п'ятдесят, п'ятдесятиріччя, п'ятнадцятий

2. Словосполучення, утворені правильно, є в рядку

А два дні, три олівця, чотири пенали

Б чотири портфеля, п'ять робітників, десятеро хлопців

В три п'ятих метрів, троє казок, два кошки

Г п'ять сьомих кілометра, семеро курчат, дванадцять книжок

3. Збірний числівник є в рядку

А Будувало дванадцять лицарів Софію.

Б Школярики стоять по три, чотири.

В Я міг на тисячу, лишаю на п'ятак.

Г У погляді двійко іскрин виграє.

4. Дробові числівники є в рядку

А три четвертих, одна друга, половина

Б дві п'ятих, тридцять сотих, дві десяти

В чотири восьмих, чотириста два, п'ять сотих

Г п'ятеро, п'ять десятих, десять сотих

5. Порядкові числівники означають

А кількість, що складається з певного числа частин цілого

Б кількість предметів як сукупність, єдине ціле

В порядок предметів при лічбі

Г кількість предметів у цілих одиницях

6. Порядковим є числівник

А сімнадцять

Б сімдесят

В сімдесят три

Г семитисячний

7. Складений кількісний числівник 378 поставте у формі родового та орудного відмінків однини.

8. Складіть речення з однорідними членами з будь-яким порядковим числівником на -тисячний.

9. Зробіть морфологічний розбір числівників.

Тридцять восьмого, двадцятьма чотирма, шестисот двох, семеро, вісімдесятьох.

ЗАЙМЕННИК (Pronumele)

§ 50. Загальне значення. Морфологічні ознаки Синтаксична роль

*Прочитайте!
Це цікаво!*

Птахи – це окраса природи ...

Януш Корчак написав таку дивну історію про займенник: «Я вам розповім зараз про одне малюсінке слово, таке розумне, що просто не віриться. Отаке маленьке слівце: хто? Постукали в двері, ти запитуєш: «Хто це?» А не будь цього малятка «хто», ти повинен був би запитати: «Це Казик стукає? Або Менека? Або тітка? Або гончар? Або продавець посуду?» А той все відповідав би: «Ні, ні, ні». І ти міг би так три години поспіль запитувати і не вгадав би. Став би мокрий, як миша, розсердився, не їв і не пив би, а все запитував. А так: «Хто там?» – і в цьому коротенькому слові сидять усі імена всіх на світі людей. ХТО – це займенник».

369 *Дайте відповіді на запитання.*

1. До якого типу тексту належить ця історія? Чи є в тексті ознаки розмовного стилю? 2. Чому займенник у тексті названо розумним словом? 3. Спробуйте визначити рід, число, відмінок займенника. Чи вдалося це зробити для кожного займенника?

370 *Прочитайте уривки з відомих вам поезій М. Вінграновського.*

І з гори
Він бачив, хто що хоче:
Налив грозою грім яри,
Умив озерам очі.

– Ви зрозуміли, хто це – він? Чи можете ви впевнено назвати його ім'я?

Діток твоїх би до хати,
Я научу їх писати:
Небо. Дніпро. Горобець...

– Чиїх діток кличе до хати автор? Чому цього не можна визначити з уривка? Прочитавши вірші повністю, ви дізнаєтесь, що слово «він» ужито замість слова грім, а слово твоїх – замість ластівчиних.

Виділені слова без читання тексту вірша тільки вказують на особу чи ознаку героїв поезій, а конкретно нічого про них не розказують.

- ! Такі слова, що вживаються замість іменників (*він* замість *зрім*), прикметників (*твоїх* замість *ластівчиних*), числівників, є окремою частиною мови і називаються **займенниками**.
- **Займенник (Pronome)** – це самостійна частина мови, що вказує на ознаки або кількість, але не називає їх. Займенники відповідають на питання *хто? що? який? чий? скільки?*

371 Прочитайте речення, у яких виділено займенники. Поставте до них запитання. Визначте, замість якої частини мови вжито кожен займенник.

Синичка дзьобала сало, прив'язане до вікна, а потім сала не стало, та все прилітала *вона* (Д. Павличко). Була зима – найкраща, найулюбленіша *моя* пора року (Л. Смілянський). Інша зіронька личко ховає в покривало прозорее срібне. О, *скільки* у рідній зграї не долічиться гусак! (Л. Коврига).

372 Прочитайте речення. Знайдіть у них займенники, випишіть їх та поставте до них запитання. Якими членами речення є займенники?

І пригадався мені один мрійник. Той птах швидкий, моторний, той повільний, важкий (Б. Антоненко-Давидович). Попливла б я на схід сонця (*Леся Українка*). У срібне царство цвіркунів од вітру голубого упав інжир і розімлів, і не сказав нічого. Його понюхала оса своїм жовтеним носом. Його надибала роса і всілась над ним росо. Бо хто ж то знає, скільки йому років і скільки він живе тисячоліть?.. (М. Вінграновський).

- ! Займенники в реченні найчастіше можуть бути підметами, означеннями, додатками. Займенники змінюються за відмінками.
- Деякі змінюються за родами.

373 ХТО ШВИДШЕ? Згадайте, що таке прислів'я та приказки. Виконайте завдання

Варіант 1. Прочитайте виразно прислів'я та приказки. Запишіть. Визначте відмінок (якщо можливо – рід, число) займенників.

- Нема тієї драбини, щоб до неба дістала.
- Хто полю годить, тому жито родить.
- Природа одному мати, другому – мачуха
- Заступи природу дверима, то вона тобі вікном увійде.

Варіант 2. Поставте займенники в потрібну форму та запишіть речення.

(Який) пташка, (такий) й пісня. Кожна птиця знайде (свій) Гриця. Сонце на (все) однаково світить. Кому місяць світить, (той) і зорі всміхаються. Аби на (я) місяць світив, а зорі будуть.

! Для того, щоб висловлювання було гарним, правильним, треба уникати невиправданих повторів слів. Пов'язувати речення без повторів допомагають займенники.

374 Речення, неправильно утворені, «засмічені» зайви-ми повторами, незрозумілі, потребують виправлення. Цей процес називається «редагування». Відредагуйте речення. Замініть повторювані слова займенниками.

Дуже цікаві пташки – міські та сільські ластівки. Ластівки прикріплюють свої гніздечка до стін, над вікнами, у повітках. Бувають і берегові ластівки. Гнізда ластівок можна побачити біля річок у неглибоких норах, у високих берегах. Неглибокі нори пташки викопують самі.

375 Уважно слухайте слова, які зачитає вчитель/вчителька. Якщо ви почуєте іменник, то присядьте, а якщо займенник, то підніміть руки вгору.

Соловей, жайворонок, я, свій, лелека, він, дехто, яструб, ваш, дятел, синиця, ніякий, лебідь, хто, баклан, цей, сова, кожний.

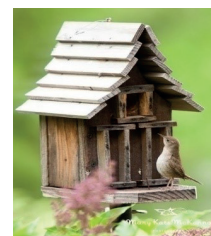
376 Переробіть речення так, щоб висловлювання стало зрозумілим.

1. Ластовенятко підлетіло до цуценяти, воно було дуже налякане. (Хто налякався – пташка чи песик?)

2. Павло попросив Михайла сфотографувати квіточку вишню своїм фотоапаратом. (Чіім фотоапаратом – Павла чи Михайла?)

3. Собака весело стрибав поруч із хазяїном, у нього від весняного повітря блищали очі. (У кого блищали очі – у собаки чи в хазяїна?)

4. Ми побачили новенькі шпаківні – вироби школярів, що висіли на деревах. (Хто висів на деревах?)

§ 51. Розряди займенників

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Книги читаєш – як на крилах літаєш...
Народна мудрість*

В американському місті Канзас-сіті збудували незвичайну бібліотеку. Нею дуже пишаються мешканці цього міста. Ця бібліотека не проста будівля, а неабиякий сюрприз для гостей. Книгозбірня виглядає як гігантська книжкова полиця, на якій стоять деякі популярні в США книжки. Що за книги будуть стояти на фасаді бібліотеки, вибирали самі мешканці Канзас-сіті. Почесне місце посідають такі книжки: твір Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» та «Пригоди Гекльберрі Фінна» Марка Твена. У Буенос-Айресі (Бразилія) 10 вагонів метрополітену переробляють на бібліотеки. Голландці мають бібліотеку – величезну скляну піраміду. А в Німеччині просто на вулиці Берліна мешканці влаштували «книжковий ліс» – книги зберігаються в стовбурі дерева, кожен перехожий може обрати собі щось для читання. Не відмовляють нікому.

377 *До якого стилю мовлення належить цей текст? Про який процес свідчать наведені факти? Знайдіть синонім до слова «бібліотека». Яким способом утворений синонім?*

378 *Прочитайте речення. Доберіть потрібні займенники. Поставте їх у необхідну форму. За потреби скористайтеся довідкою. Запишіть речення.*

Однією з найменших книг є томик віршів Т. Г. Шевченка «Кобзар», ... створив мікромайстер Микола Сядристий. ...книга складається із 12 сторінок, ... – площею 0,6 квадратного міліметра. Перегортати сторінки можна тільки загостреним кінцем людської волосини. Книга зшита павутинкою, з пелюстки безсмертника зроблена обкладинка. На ... – портрет поета та зображення хати, ... він народився. Довідка: який, цей, кожен, він.

- Деякі займенники мають синоніми. Наприклад, можна сказати так: книга, яку я прочитав; книга, що я прочитав; книга, що її я прочитав; книга, котру я прочитав.

Розряди займенників за значенням

Особові	Зворотний	Присвійні
я, ми, ти, ви, він, вона, воно, вони	себе	мій, твій, свій, наш, ваш, його, її, їхній
Вказівні	Питальні	Відносні
той (отой), цей (оцей), такий, стільки	хто? що? який? чий? котрий? скільки? (використовуються в питальних реченнях)	хто, що, який, чий, котрий, скільки (використовуються для зв'язку частин складного речення)
Заперечні	Неозначені	Означальні
ніхто, ніщо, ніякий, нічий, нікотрий, ніскільки	дехто, дещо, деякий, хтось, щось, якийсь, абихто, абищо, абиякий, хто-небудь, що-небудь, будь-хто, казна-що, хтозна-що	весь (увесь), всякий (всяк), кожний (кожен), жодний (жоден), інший, сам, самий

379 Чому розрядам займенників дано саме такі назви? Якщо у вас є припущення, поділіться ними з однокласниками та вчителем/вчителькою.

380 Розкажіть сусідові (сусідці) по парті про свою улюблену книгу. Пам'ятайте, що в розповіді треба назвати автора, назву книги, коротко викласти тему (про що книга), зазначити головних героїв. Бажано розповісти про те, що вразило вас у цьому творі найбільше. Правильно використовуйте займенники різних розрядів.

381 ХТО ШВИДШЕ? Дайте відповіді на запитання.

1. Які два особові займенники заважають автотранспорту?
2. Що треба зробити з руками, щоб утворилися три особові займенники?
3. До якого особового займенника треба додати іменники кір, кут, майка, щур, щоб отримати нові іменники?
4. Хто син мого батька, а мені не брат?

382.1 Прочитайте текст. Випишіть із нього займенники, визначте їхні розряди.

Кажуть, що існує три види подарунків: «Хороший подарунок, поганий і книга». У цьому є здоровий глузд. Адже книгу не можна назвати поганим подарунком, бо в ній міститься дуже багато цікавого та корисного.

Ще з давніх-давен люди поважали знання. Але кóло тих, хто ними володів, було дуже вузьке. Це було викликано тим, що всі знання передавалися з уст в уста.

Саме завдяки книгам ми вчимося, пізнаємо ті частини світу, у яких нам не доводилося бувати. І якою б начитаною людиною не була, завжди, читаючи книгу, вона для себе знаходить щось нове, щось цікаве.

Книги завжди будуть потрібні людині, і навіть Інтернет, який може дати відповідь на всі запитання, ніколи не зрівняється зі звичайною книгою. І прихильників книг завжди було і буде вдосталь, бо вони зберігають для людства чарівний світ добра й краси, можуть навчити великих таємниць, окрилити мрією.

382.2 Виконайте одне із завдань.

1. Створіть рекламу (3-4 слайди) про необхідність читання художньої літератури. Використайте займенники різних розрядів.
2. Напишіть есе «Чи є майбутнє в книжки?», уживаючи займенники.

Загóстрений на кінці – *ascuțit la vîrf*.
Вдóсталь – *îndeajuns, atît, cît e necesar*.

§ 52.Особові займенники

Буква н в особових займенниках 3-ої особи після прийменників. Відмінювання особових займенників

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Учитель творить людину!
В. Сухомлинський*

Наша мова була б нудна і довга, коли б у ній не було займенників. Хоч займенників у мові дуже мало, їхня роль надзвичайно важлива. Уявити мовлення без займенників, наприклад особових, неможливо. Без займенника Я мовець не зміг би назвати сам себе, без займенників ТИ, ВИ не міг би назвати співрозмовників, а без займенників ВІН, ВОНА, ВОНО, ВОНИ не зумів би передати інформацію про інших людей або будь-які предмети. За частотою вживання займенники посідають третє місце (після іменника й дієслова).

383.1 *Прочитайте вірш. Випишіть особові займенники. Визначте, на яку особу вони вказують.*

Сповідь

Я щоранку заходжу в клас.
На дитячих обличчях – усміх.
Що я варта діти без вас?
Ви – натхнення моє, мій успіх.
За плечима сивіють роки,
Але й досвід прийшов з літами.
Що я варта без вас, малюки?
Я в безмежнім боргу перед вами.
Щоб любові вогонь не згас,
Щоб віддати дітям серце і душу,
Я щоранку заходжу в клас,
Я – учитель, я вчити мушу (Т. Рузінська).

383.2 *Запишіть особові займенники, яких немає у вірші. Чи відповідає зміст вірша заголовку? Свою думку обґрунтуйте. До займенників належать невеликі за розміром слова. Чому займенник самостійна частина мови, а не службова?*

Хвилинка для відпочинку

Батько сину:

- Двійку виправив?
- Виправив!
- Ану покажи!
- От!
- Ну хто так виправляє?! Дай сюди!

384 ХТО ШВИДШЕ? Випишіть особові займенники. Укажіть їх особу, число, рід (якщо є).

Мною, дружбі, ти, їх, вітром, у небі, нам, під, над, її.

Зразки відмінювання особових займенників

	1-особа		2-а особа		3-я особа		
	Однина	Множина	Однина	Множина	Однина		Множина
Н.в	я	ми	ти	ви	він, воно	вона	вони
Р.в	мене	нас	тебе	вас	його (нього)	її (неї)	їх (них)
Д.в	мені	нам	тобі	вам	йому	їй	їм
Зн.в	мене	нас	тебе	вас	його (нього)	її (неї)	їх (них)
Ор.в	мною	нами	тобою	вами	ним	нею	ними
М.в	(на) мені	на (у) нас	(на) тобі	(на) вас	(на) ньому(нім)	(на) ній	(на) них

385 Придумайте та запишіть 3-4 речення про свою вчительку (вчителя), використовуючи особові займенники. Визначте їх відмінки.

386 Поставте займенники, що в дужках, у потрібному відмінку. За потреби звертайтеся до поданої вище таблиці.

Спитав у (він), передав через (вони), глянув (вона) у вічі, перед (ми), сміявся з (він), бачилась з (вона), в'ється над (воно), зв'язок з (ми).

- Форми займенника третьої особи (він, вона, воно, вони) після прийменників уживаються з приставним **н**: до нього, за неї, з них.
- Орудний відмінок має форму з **н** і без прийменника: ним, нею, ними.

387.1 Перепишіть речення. Визначте граматичні ознаки особових займенників.

1. У країну знань нас впевнено ведуть учителі.
2. Знання, які дають нам учителі, запам'ятаються на довгі роки.
3. Ключ до всіх багатств світу у нього, шкільного наставника.
4. Вони ввечері йдуть додому, щоб завтра знову повернутися до дітей.
5. Учителю, ти вчиш нас пізнавати світ і в ньому виживати...

387.2 *Визначте синтаксичну роль особових займенників, відповідно їх підкресливши.*

Особовий займенник у називному відмінку в реченні є підметом, у непрямих відмінках – додатком.

388 *Використовуючи особові займенники, складіть діалог «Учитель для нас – авторитет», обравши особу реального вчителя вашої школи.*

- У листуванні вжитий стосовно однієї особи займенник **ВИ** (а також присвійний займенник **ВОНИ**) за традицією пишеться з великої літери: Запрошуємо **Вас** на святкування ювілею школи.
- З великої літери пишеться будь-який займенник, що стосується Бога.
- У риторичних звертаннях до шанованої або значно старшої особи поширена форма на **ТИ**.

389.1 *Прочитайте виразно текст. Спишіть його. Поясніть написання особового займенника Ви.*

Учителю мій дорогий! Я пам'ятаю Ваші уроки: Ви могли пояснити найскладнішу задачу, незрозуміле правило, найзаплутаніше рівняння. Ви розповідали про все не нудно й сухо, а так, що Ваші уроки хотілося відвідувати знову і знову, бо заняття не були схожі на звичайне викладання матеріалу. Кожного разу ми здійснювали з Вами цікаву й захопливу подорож сторінками підручників!

Пам'ятаю я і Ваше ставлення до нас, Вашу любов до книги, навчання, музики.

Спасибі Вам за все, Учителю! (І. Маркова).

389.2 *Чому, на вашу думку, особовий займенник ви може писатися і з великої літери, і з малої (Ви, ви, Вас, вас)?*

390 *Уважно слухайте текст, який зачитає вчитель/вчителька. Якщо ви почуєте особовий займенник в однині, то повертаєтесь направо, а якщо почуєте особовий займенник у множині, то повертаєтесь наліво.*

ЛГ

Ми, вони, вам, нами, мною, тебе, його, ним, їх, її, ви, я, вас, вона.

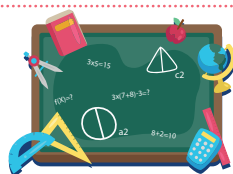
391.1 *Прочитайте речення й відредагуйте їх, записавши правильний варіант.*

1. Чому Ви не прийшов учора? 2. Ви хворий? 3. Ви задоволений відповіддю? 4. Який Ви невеселі! 5. Який Ви добрий! 5. Чи задоволений Ви своїм виступом? 6. Чому Ви промовчав?

391.2 *Напишіть текст вітальної листівки своїй учительці (учителеві) з написанням займенника Ви з великої літери.*

Опріч – în afară de.
Рівняння – ecuație.

§ 53. Присвійні, вказівні, означальні займенники, їх відмінювання

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Мудрим ніхто не родився,
а з книжок навчився.
Народна мудрість*

392.1 *Виразно прочитайте прислів'я та приказки. Визначте розряди знайомих вам займенників. Які з займенників для вас – граматичні незнайомці?*

Всяка травинка на своєму корені росте. Щастя знає, **кого** шукає. Син **мій**, а розум у нього **свій**. Милуєшся сам **собою**, як чорт писанкою. Перш **ти мене** підвези, а потім **я на тобі** поїду. **Який** на тебе гедзь напав? **Хто** має розум, має і слово. Яке дерево – **такий** клин, який батько – такий син. Моя хата скраю – **нічого** не знаю. Не **той** злодій, хто краде, а **той**, хто дарує. Не грайся з вогнем, бо попечеш **собі** руки.

392.2 Розділіть незнайомі займенники відповідно до таких ознак:

- ті, що відповідають на запитання *чий? чия? чиє?*
- ті, що відповідають на запитання *який? яка? яке?*
- ті, що вказують на предмет, ознаку чи кількість предметів.

392.3 За таблицею визначте розряд вписаних займенників.

ПРИСВІЙНІ	ВКАЗІВНІ	ОЗНАЧАЛЬНІ
<p>Означають приналежність предмета (особи) іншій особі: <i>мій, наш, ваш, його, її, свій</i>. Відповідають на запитання ЧИЙ? ЧИЯ? ЧИЄ? ЧІЙ?</p>	<p>Вказують на предмет чи ознаку (<i>ця хата</i>); схожість ознак (<i>таке село</i>); кількість, названу раніше (<i>стільки метрів</i>).</p>	<p>Означають узагальнену ознаку предмета (особи): <i>весь, уся, всі, сам, кожен, жоден, інший</i>. Відповідають на запитання ЯКИЙ? ЯКА? ЯКЕ?</p>
 <p>Моя <i>кицька.</i></p>	 <p>до того <i>лісу</i></p>	 <p>Усі діти</p>

393 Утворіть по черзі від особових займенників присвійні за зразком.

Зразок : Я (чий?) – мій , моя, моє, мої
 Ти – ...
 Він – ...
 Вона – ...

Ми – ...
 Ви – ...
 Вони – їхній, ...

- !** • Займенник **їх** є родовим або знахідним відмінком множини від особового займенника **вони**. Цей займенник буває іноді й у функції присвійного займенника, тотожного до займенника **їхній**. Щоб уникнути зайвого паралелізму, краще в усній і писемній мові додержуватись присвійного займенника **їхній**. Займенник **їх** є родовим або знахідним відмінком множини від особового займенника **вони**.

394 Визначте, яка форма займенника є правильною, та запишіть речення, обравши потрібну форму.

Жили собі чоловік і жінка. Були вони дуже бідними. Хата (їх, їхня) зовсім розвалилася. Мали ці люди багато дітей. Найрозумнішою вважалась (їх, їхня) старша дочка. Працювали бідняки, як воли, але щастя обходило (їх, їхніх) стороною.

Зразки відмінювання присвійних, вказівних та означальних займенників

Н.в	мій	вся (уся)	та	ці	стільки	все (усе)
Р.в	мого	всієї	тієї (тої)	цих	стількох	всього
Д.в	моєму	всій	тій	цій	стільком	всьому
Зн.в	мого	всю	ту	ці (цих)	стільки (стількох)	все
О.в	моїм	всією	тією (тою)	цими	стільком	всім
М.	на моєму (моїм)	(на) всій	(на) тій	(на) цих	(на) стількох	(на) всьому (на всім)

395 *Запишіть правильну форму займенників, визначте розряд. Укажіть особу й число в особових займенниках.*

До (нашого, свого) роду – хоч через воду. У (його, нього) не розживешся і серед зими льоду. Хоч кілка на голові теши, а він (своє, своїм). Дай землі, то і (він, вона) тобі дасть. Прислів'я, мов комариний носок, а мудрості в (нім, ньому) озеро. Шануй батька і матір твоїх – і добре (їм, тобі) буде, і добре житимеш на землі. Добрі діти – батькам вінець, злі діти – (їм, нам) кінець.

396 *Прочитайте молдовський текст, усно перекладіть його, випишіть займенники молдовські та через тире подайте їх українські відповідники (не в початковій, а в тій же, що в тексті, формі).*

ABC

1. Unde ridică... odată ochii pe zmeu și trîntindu-mi-l, îl bagă în pămînt pînă în gît (L.Ispirescu). 2. Luînd pe cîte un drăcușor de cornițe, mi ți-l ardea cu palcele, de-i crăpa pielea (I.Creangă). 3. Măria-sa ne-a mîngîiat apoi pe noi, ne-a-ndemnat să ascultăm de dascălul nostru și a plecat cu suita (I.L.Caragiale). 4. Macii i-au înfundat ograda, i-au spetit gardurile, i-au înnăbușit toate drumurile și cărările (I.Druță). 5. Nu-mi mai e dor de nimic, numai de tine mi-e dor (G. Vieru). 6. Întăi judecă-te pe tine și apoi judecă-i pe alții (Folclor).

397 Прочитайте речення і відредагуйте їх, записавши правильний варіант.

1. Марічка співала у дівочій групі. Її виступи дуже подобалися школярам.
2. Друг запропонував мені відвідати свою дачу.
3. У своєму творі Богдан Лепкий писав про емігрантів.
4. Сестра записана Олесею у своєму свідоцтві про народження.

Хвилинка для відпочинку

Мати дочці:

- Чому ти так пізно повернулася додому?
- Я була в Марійки – допомагала їй робити уроки.
- Та вона ж відмінниця!
- Я допомагала Марійці робити мої уроки.

398 Укажіть, які виділені займенники є особовими, а які присвійними.

Боярин загадав першу загадку, та батько не знав, як її розгадати. Чоловік боявся, що багатій вижене його з села. Але його розумна дочка не стала плакати. Вона заспокоїла батька і звеліла сказати, що нема нічого кращого за мир між людьми. І що ж – її розгадка була правильною! (З молдовської народної казки «Мудра біднякова донька»).

399 Висловіть письмово вашу особисту думку щодо питання «Чому на Землі буває день і ніч?», уживаючи вивчені розряди займенників.

§ 54. Відмінювання зворотного займенника себе

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Народ вчить, як на світі жить.
Прислів'я*

- **Зворотний займенник** себе вказує на відношення кожної з трьох осіб до самої себе. Цей займенник завжди відноситься до суб'єкта дії: *Не хвали сам себе, хай народ похвалить тебе. Підеш тією стежкою, глянеш кругом себе і скрізь бачиш зелене море верб...*

400 *Запишіть фразеологізми, у яких ужито зворотний займенник, підберіть для кожного тлумачення з правої колонки. З'ясуйте відмінок зворотного займенника в кожному фразеологізмі. Із одним фразеологізмом складіть речення.*

Знайти себе	Запевняти, переконувати когось у чомусь
Бити себе в груди	Заспокоїтися після пережитого
Опанувати себе	Чітко визначити свої наміри, життєву мету
Не знаходити собі місця	Робити значний внесок у певну справу чи навпаки, зробити щось недобре
Спалити за собою	Незалежна, вільна у своїх діях, вчинках людина

401 *ХТО ШВИДШЕ? Хто швидше напише три займенники з двома е?*

402 *Запишіть речення, укажіть особові та зворотний займенники, визначте їхні граматичні ознаки та синтаксичну роль.*

Пам'ятайте, як учив мудрий Василь, зібравши круг себе юнаків: при старших годиться мовчати, премудрих слухати, старшим підкорятися...

Найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов: простий, чи знатний, чи посол; якщо не можете пошанувати його дарунком, то пригостіть його їжею та питвом, бо він, мандруючи далі, прославить вас у всіх землях доброю чи злою людиною.

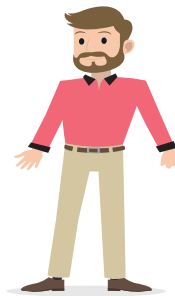
(Із «Повчання Володимира Мономаха дітям»).

403 *Складіть есе «Моя родина», використовуючи особові та зворотний займенники.*

404.1 *Розгляньте, як відмінюється зворотний займенник.*

- Н. -
- Р. себе
- Д. собі
- З. себе
- О. собою
- М. на собі

404.2 *Скажіть, що особливого ви дізналися про займенник СЕБЕ?*

405 Чи можна визначити особу, число, рід зворотного займенника себе?

! Зворотний займенник не має форми називного відмінка. Він не має також форм роду і форм множини. Відмінюється він так само, як і особовий займенник другої особи ти. У давальному і місцевому відмінках наголошується останній склад: подарував собі, відчуває на собі, в орудному – (передостанній)задоволений собою.

406.1 Прочитайте стійкі словосполучення. Поясніть їх значення. Визначте відмінки зворотного займенника.

Сам собі пан; виходити з себе; бути самим собою; кусати собі лікті; постояти за себе; набивати собі ціну; узяти себе в руки; спалити за собою мости; рвати на собі волосся; викликати вогонь на себе.

406.2 З трьома фразеологізмами складіть речення і запишіть.

407 ХТО ШВИДШЕ? Знайдіть продовження прислів'я.

Без розрахунку жить ...

Хто людям добра бажає...

Шануй сам себе ...

Любиш жарти над Хомою ...

Чого собі не зичиш...

Коня кують...

Живуть між собою...

шануватимуть і люди тебе.

і другому не бажай.

а жаба й собі лапу підставляє.

себе губить.

як голубів пара

люби над собою.

той і собі має.

408.1 Спишіть речення, уставляючи замість крапок займенник себе в потрібному відмінку.

1. Я візьму з ... найніжніше, найпростіше, найнепомітніше. Легіт нечутний степовий, що несе на *своєму* крилі подих весни, пахощі й барви скромних лугових квітів (О. Бердник). 2. Любов до ... – шлях до здоров'я. (Народна мудрість).

408.2 Виконайте одне із завдань.

1. Зробіть фонетичний розбір виділених слів.
2. Пригадайте прислів'я, фразеологізми із уживанням зворотного займенника **себе** та запишіть їх.
3. Складіть зв'язний текст за одним із вибраних вами прислів'ям чи фразеологізмом.

Лéгіт – vînt uşor, vîntuleţ, adiere.

§ 55. Питальні й відносні займенники, їх відмінювання

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Май завжди в глибині серця
корінь любові й доброти...
Святий Августин*

Наприкінці 19 – на початку 20 століть відомими меценатами в Україні були релігійні інституції й діячі. У Києві центром доброчинності був православний Свято-Покровський монастир. Монахиня із знатного царського роду була зцілена молитвами і на знак вдячності Богові заснувала у Києві монастир та створила при ньому численні доброчинні організації: лікарні для бідних, аптеку, церковну школу для дівчат, майстерні, притулки для сиріт, бідних дітей та одиноких.

409 *Визначте за допомогою тлумачного словника лексичне значення слів **меценат, спонсор, благодійник, доброчинність**. Уведіть їх у речення. Чим відрізняється меценат від спонсора чи добродійника?*

- Займенники *хто, що, який, котрий, чий, чия, чие, чий, скільки* бувають:
 - а) питальними, коли містять у собі запитання і вживаються у складі питальних речень, наприклад: *Хто(?) серця чистого добро злогою чорною поборе? (М. Рильський).*

б) відносними, коли вони виступають у ролі сполучних слів між частинами складних речень і одночасно є членами речення, наприклад: Людина, **яка** творить добро, – прекрасна.

- Займенники хто, що вказують на назви істот та неістот і не мають форм роду й числа.

410.1 Прочитайте речення. Як ви розумієте зміст другого і четвертого речень? Дайте відповідь на запитання (шосте речення).

1. Що ж таке доброта? Доброта – це вміння співчувати іншій людині, відгукуватися на її горе, яке може спіткати кожного з нас, це милосердя до тих, хто потребує допомоги, це добре ставлення до всіх людей. Усе своє життя, починаючи з дитинства, людина пізнає, що таке «добре», а що таке «погано» (З журналу). 2. На світі лише той наймудріший, хто найдужче любить людей і життя (В. Симоненко). 3. Добре жить тому, чия душа і дума добро навчилася любити (Т. Шевченко). 4. Хто людям добра бажає, той і собі має (Народне прислів'я). 5. Хто творить добру і милосердну людину? 6. Яке значення має доброта та милосердя в нашому житті?

410.2 Знайдіть і выпишіть питальні й відносні займенники. Поясніть, як ви міркували? Що допомогло вам визначити розряд за значенням цих займенників?

411 Розгляньте таблицю «Відмінювання питальних і відносних займенників». З'ясуйте, що для вас уже відоме? Що нове? Відмінювання яких займенників викликає труднощі?

Відмінювання питальних і відносних займенників

Н.	хто	що	який	чий, чиє	чия	котрий	скільки
Р.	кого	чого	якого	чийого	чиєї	котрого	скільки
Д.	кому	чому	якому	чийому	чий	котрому	скільки
Зн.	кого	що	якого	чийого, чиє	чию	котрого	скільки
Ор.	ким	чим	яким	чиїм	чиєю	котрим	скільки
М.	(на) кому	(на) чому	(на) (якому)	(на) чиєму, чиїм	(на) чиї	(на) котрому	(на) скільки

412.1 Прочитайте текст, питальні й відносні займенники випишіть та провідмінійте.

Горбатенька дівчинка

Клас розв'язував задачу. Учні схилились над зошитами. Коли це у двері хтось тихо постукав.

– Відчини двері й подивись, хто там стукає, – мовив учитель.

Чорноокий хлопчик, що сидів за першою партою, живенько відчинив двері. До класу зайшов директор школи з маленькою дівчинкою. Тридцять п'ять пар очей впилися в незнайому дівчинку. Вона була горбатенька. Учитель затамував подих і повернувся до класу. Він дивився у вічі пустотливих школярів і мовчки благав: хай не побачить дівчинка у ваших очах ні подиву, ні насмішки.

У їхніх очах була тільки цікавість. Вони дивилися на незнайому дівчинку й лагідно всміхалися. Учитель полегшено перевів дух.

– Цю дівчинку звать Оля, – сказав директор. – Вона приїхала до нас здалеку. Хто поступиться їй місцем на першій парті? Бачите, яка вона маленька?

Усі шість хлопчиків і дівчаток, що сиділи за передніми партами, піднесли руки: – Я....

Учитель був тепер спокійний: клас витримав іспит (В. Сухомлинський).

412.2 Виконайте завдання за текстом.

1. Яка основна думка тексту?
2. Чому вчитель побоювався реакції учнів?
3. Уявіть себе в цьому класі. Що ви відчуєте, подумаєте і як себе поведете?

413 Прочитайте речення. Спробуйте з'ясувати, у якому з них вжито займенник **що**, а в якому – сполучник.

1. Милосердя, що наповнює наші серця, виховує в нас потребу допомагати іншим, не бути осторонь людського горя.
2. Ми віримо, що добро завжди сильніше від зла.

- Якщо слово **ЩО** можна замінити синонімічним займенником **ЯКА**, то це займенник. Він виступає у реченні підметом (перше речення).
- Якщо слово **ЩО** такій заміні не підлягає (бо порушується зміст речення), то це сполучник. У такому випадку не можна до нього поставити запитання від інших членів речення, тому що воно не пов'язане граматично з іншими словами (друге речення).

414 *ХТО ШВИДШЕ? Із поданими займенниками складіть пари речень так, щоб в одному випадку це був питальний займенник, а в іншому – відносний.*

Хто, що, який, чий, чиє, котрий, котре, скільки.

415 *Складіть діалог «Якби я був добрим ангелом світу», використовуючи питальні та відносні займенники.*

416 *Спишіть. Визначте, до якої частини мови належить виділене слово..*

1. Тож свою полюбімо Україну, що так гордо тримає чоло (В. Цимбалюк).
2. Ми знаємо, що наша футбольна команда переможе (З газети).
3. Хто вам сказав, що я слабка, що я корюся долі? (Леся Українка).
4. Аж не віриться, що тут колись був розсадник плодкових дерев (З газети).
5. Ох, певне, лихо серцем почувала, що на мене, мов хмара грізна, йшло (Леся Українка).

417.1 *Виразно прочитайте текст. Визначте лексичне значення слів канонізований, блаженний.*

Мати Тереза Калькутська (Агнес Гонджа) з'явилася на світ 27 серпня 1910 року. Її сім'я належала до албаномовних аромунів, що мешкали в македонському місті Скоп'є. У 18-річному віці Мати Тереза залишила рідне місто і поїхала до Ірландії, щоб вступити в чернечий орден «сестер Лорето». У черниці вона постриглася в 1931 році. При цьому Агнес Гонджа отримала ім'я канонізованої в 1927 році черниці Терези.

У 1948 році Мати Тереза заснувала громаду Ордена милосердя в Індії. Ця організація займалася створенням шкіл, лікарень, притулків для бідних верств населення. При цьому представники громади не звертали уваги на віросповідання людини та її національність.

У 1965 році Орден милосердя Матері Терези став міжнародним. Організація почала надавати допомогу також у випадках стихійних лих.

У 1973 році Мати Тереза була удостоєна Темплтоновської премії, ставши її першим лауреатом. А за 6 років вона отримала Нобелівську премію миру, як зазначалося, «за діяльність, спрямовану на допомогу стражденим людям». Померла Мати Тереза 5 вересня 1997 року. На момент смерті їй було 87 років. У 2003 році її зарахували до лику блаженних в католицтві.

417.2 Виконайте одне із завдань.

1. За текстом про Матір Терезу складіть пари речень із займенниками так, щоб в одному випадку це був питальний займенник, а в іншому – відносний.

2. Дізнайтеся з Інтернету про життєвий подвиг Матері Терези, створіть презентацію, продемонструйте її перед класом.

Страждання – suferință, chin, pătimire, durere; amar, calvar.
Зарахувати – a înscrie, a înmatricula; a trece în cont.

§ 56. Неозначені і заперечні займенники

Їх творення і відмінювання

Дефіс у неозначених займенниках

НЕ в заперечних займенниках

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Руху правила єдині,
Знати їх усі повинні.
В. Прушковська*

У деяких селах та містах школи стоять біля дороги. Учителі постійно нагадують учням про правила руху зі школи додому.

Якись учні уважно дослухаються до слів дорослих, хтось під час важливої розмови гав ловить, а даремно! Уже декілька разів були випадки, коли який-небудь учень нехтував правилами безпечної поведінки на дорогах, і це ставало реальною загрозою здоров'ю і життю.

418.1 Прочитайте текст. Проаналізуйте виділені займенники за такими запитаннями:

Чи можете ви сказати, про які саме села чи міста йдеться в реченнях? Чи вдається вам після читання тексту назвати, хто конкретно з учнів уважно ставиться до вимог безпеки?

418.2 Поміркуйте, чому в тексті не названо конкретних ознак села, школи, учнів.

- ! Займенники, що вказують на неозначену (невідому) особу, предмет (абищо, будь-хто, що-небудь, хтось), ознаку (деякий, будь-чий, яка-небудь), число (скільки-небудь, котрийсь) називаються **неозначеними**.
- Неозначені займенники утворюються додаванням до питальних чи відносних займенників префіксів *де-* (*дехто, деякий*), *аби-* (*абихто, абичий*), *будь-* (*будь-що, будь-який*), *хтозна-* (*хтозна-хто*) або суфіксів *-сь* (*хтось, щось*), *-небудь* (*скільки-небудь, чий-небудь*).

419.1 Прочитайте текст. Випишіть з нього неозначені займенники.

А чи знаєте ви, що у світі є країни, у яких не існує світлофорів? Будь-кому це важко уявити, бо пересування вулицями перетворюється без цих вірних помічників дорожнього руху на якийсь хаос. Як не намагайся вберегтися від машин, а з ким-небудь усе одно може статися лихо.

Де ж уперше подбали про безпеку руху? Це сталося в Англії 1868 року. Біля будинку парламенту англійці облаштували світлофор, яким керували вручну. Він мав два кольори й підсвічувався вночі газовим балоном. У 1914 році в американському місті Клівленд з'явився і триколірний світлофор, щоб абикому було зрозуміло, як безпечно переходити дорогу. Сьогодні вже нікого не здивуєш «розумним» світлофором, який відраховує час і голосом керує переходом. У наші дні існує визнане всім світом свято – День світлофора.

419.2 До якого типу мовлення належить цей текст? Складіть простий план тексту. Назвіть мовний засіб, яким пов'язані виділені курсивом речення.

419.3 Розкажіть сусіду (сусідці) по парті, про що ви дізналися з наведеного тексту. Придумайте кожен свій заголовок до тексту і поставте один одному по два запитання до прочитаного.

420 *Напишіть невеличку розповідь про те, як ви навчилися безпечно добиратися до школи, зі школи у власному селі чи містечку, уживаючи неозначені або заперечні займенники.*

! У неозначених займенниках префікси *будь-*, *казна-*, *хтозна-* *бозна -*, та суфікс *-небудь* пишуться через дефіс: *будь-котрим*, *хтозна-якої*. Префікси *де-*, *аби-* та суфікс *-сь (-ся)* пишеться із займенниками разом: *дечим*, *абияким*, *щось*. Якщо після префіксів стоїть прийменник, то вся сполука пишеться окремо в три слова: *аби з чим*, *де на чому*, *будь для кого*.

421.1 *Запишіть сполуки із займенниками в правильній формі.*

Аби/що балакав, бозна/з/якою метою, де/кому передав, будь/про/що співав, казна/скільких років, чому/небудь навчився, хтозна/в/чому винен, де/з/ким прогулявся, кого/сь зустрів, якій/небудь сусідці, аби/для/чого записав, що/сь розбилося.

421.2 *Визначте відмінок займенників. Складіть речення з трьома сполуками і з'ясуйте, якими членами речення виступають займенники.*

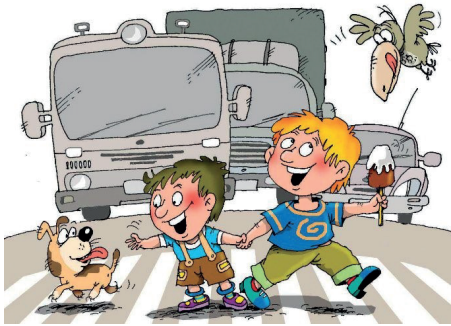
! • Неозначені займенники відмінюються так само, як питальні (відносні), від яких вони утворені.

Зразки відмінювання неозначених займенників

Н.в	Який?	Абиякий	Хто	Хтось	Скільки	Скільки-небудь
Р.в	Якого?	Абиякого	Кого	Когось	Скількох	Скількох-небудь
Д.в	Якому?	Абиякому	Кому	Комусь	Скільком	Скільком-небудь
Зн.в	Якого?	Абиякому	Кого	Когось	Скільки	Скільки-небудь
Ор.в	Яким?	Абияким	Ким	Кимось	Скількома	Скількома-небудь
М.в	На якому?	На абиякому	На кому	На комусь	На скільких	На скільких-небудь

422 *ХТО ШВИДШЕ? Поставте займенники в потрібну форму. Запишіть речення.*

Продовження вправи на наступній сторінці

1. Хлопець не квапився перебігати дорогу: він поглядом шукав (якась) зебру. 2. На вулиці з машинами будь уважний та зібраний, в (абихто) розуму не позичай. 3. Бешкетування побіля траси може призвести до (яка-небудь) аварії. 4. Переїжджаючи дорогу на велосипеді, пам'ятай: у (будь-який) випадку ти маєш злізти з велосипеда та переходити дорогу пішки, тримаючись за руль.

423 *Сформулюйте власну пораду про те, як слід безпечно переходити вулицю, поділіться з однокласником (однокласницею) своїм варіантом, розігравши невеличкий діалог «Корисні поради». У діалозі використовуйте вивчені займенники.*

424 *Згадайте, як батьки вас щодня навчають правил особистої безпеки:*

Нікому не відчиняй дверей, коли в хаті ти один, особливо незнайомим. Ні з ким не розмовляй по телефону про те, що є у вашому домі, де батьки зберігають речі. Нікому не довіряй паролі від власної сторінки в Інтернеті чи електронної пошти.

- Заперечні займенники вказують на повну відсутність предмета або його ознаки, кількості: нікому, ні про яких, ніскільки.
- Вони відмінюються як питальні й відносні займенники, а частки залишаються незмінними.

Зразки відмінювання заперечних займенників

Н.в	ніхто, ніщо, ніякий
Р.в	нікого, нічого, ніякого
Д.в	нікому, нічому, ніякому
Зн.в	нікого, ніщо, ніякий (ніякого)
Ор.в	ніким, нічим, ніяким
М.в	ні на кому (кім), ні на чому (чім), ні на якому (якім)

425.1 З'ясуйте групу за значенням і відмінок займенників.

Кого, яким, що, скількох, чия, чому, хто, чийому, ким, чиє, котрого.

425.2 Утворіть від них: а) заперечні займенники; б) неозначені займенники.

426 Складіть групами за картинками текст-пораду (3-4 пункти) про безпечну поведінку взимку на льоді та влітку в лісі, використавши займенники.

427 Доберіть до слів синонімічні фразеологічні звороти із заперечними й неозначеними займенниками. Користуйтеся довідкою.

Робити з великим напруженням; завжди; досить непогано; безперечно; ніщо; незважаючи ні на що.

Довідка: не жаліти нічого; нічого не скажеш; нічого собі; ніяка сила; будь-якою ціною; у будь-яку хвилину.

Заперечні займенники в непрямих відмінках уживаються з різним наголосом залежно від значення: *нікому води подати (немає нікого)* – *нікому не вдалося цього зробити (жодній особі); нічого вам сказати* – *нічого вони не вдіють*.

428 *Запишіть займенники, розділивши їх на три групи: ті, що пишуться разом, окремо та через дефіс.*

(Ні)хто, ні(в)кого, де(з)чим, кимо(сь), чий(небудь), будь(з)чим, хто-зна(до)чого, (хтозна)чий, хтозна(від)чого, (аби)хто, аби(з)чим, (аби)чий, чим(небудь), (аби)якого, (аби)що, аби(до)чого, (де(з)ким, (де)котрий, (де)яким, ні(до)кого, ні(з)ким, ні(з)яким, (ні)кого, (ні)чим.

429.1 *Перепишіть текст, правильно записуючи слова.*

Блискавка – велетенс..ка ел..ктрична іскра високої напруги. Але не/бе..пека велика навіть тоді, коли блискавка вдарить неподалік від нас. Ні/хто не має нехтувати правилами бе..пеки під час грози. Не/ховайтеся від дощу ні/під/якими самотніми деревами, особливо могутніми. Опинившись біля річки, ставка, озера – не/купайтеся! Блискавка, що впала у воду навіть у десятках метрів від вас, може бути не/бе..печною. Не/знімайте під час грози взуття. У відкритому степу ні/в/якому разі не лягайте на землю! Не/ховайтеся під дубами: учені з..ясували, що на дуб, смереку, тополю припадають удари блискавки, а на березу та клен – ніколи, якщо вони ростуть не поодиноці.

429.2 *Поясніть правопис займенників. Підкресліть граматичні основи речень.*

Напруга – 1) încordare; 2) sfortare, efort; 3) техн. tensiune; н. *електричного струму* voltaj.

Бешкетувати – a face scandal, a face tărăboi, a face gălăgie.

§ 57. Написання прийменників із займенниками окремо Розбір займенника як частини мови

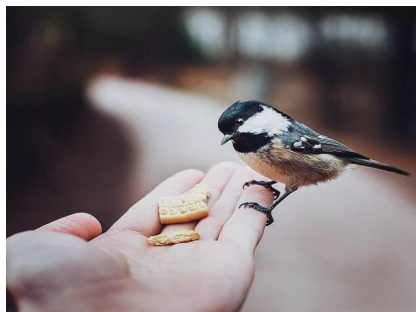

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Яке призначення людини?
Бути нею!
С. Єжі Лец*

Багато людей нерідко ставлять собі питання як це – бути Людиною? Яка ж насправді – справжня людина? Але відповідь завжди неодноманітна, адже кожен бачить людину по-різному.

У поняття «людина» закладений глибокий сенс. З точки зору етики право називатися «Людиною» потрібно заслужити. Людина здатна мислити, вибирати спосіб життя, контролювати свою силу, робити правильний вибір – саме це і дає нам право називатися справжньою людиною, людиною з великої літери «Л». Людина може сама вибирати і створювати свої ідеали та формувати свою особистість. Вона сама вибирає ким бути – жалисливою, доброзичливою, привітною, справедливою, або ж зрадником, безсердечним, домагатися своїх цілей «йдучи по трупах». Крім того, людині властиво розвиватися, удосконалюватися і передавати свій досвід майбутньому поколінню (За К. Вовк).

430.1 *Уважно прочитайте текст. До якого стилю він належить?*

430.2 *Випишіть із тексту займенники, визначте їхній рязряд.*

430.3 *Пригадайте, які займенники називаються неозначеними? Як вони пишуться з прийменниками?*

431 *Визначте всі займенники, при відмінюванні яких після прийменників з'являється приставний Н.*

Ти, мій, він, їх, цей, вона, її, мене.

432 *Запишіть речення, визначте прийменники і займенники. Поясніть написання займенників із прийменниками.*

У (нього/його) немає ні хвилини вільного часу. Для (його/нього) це завдання не цікаве. Моя сестра старша за (її/неї) на сім років. Ми були біля (його/нього) майже дві години).

433 Складіть і запишіть речення із займенниками: а) при яких є прийменники: до мене, від тебе, біля себе, до когось; б) які вживаються без прийменників: мене, тебе, себе, когось. Обміняйтеся зошитами, перевірте правильність виконання завдання. Результатами вашої роботи поділіться з класом.

! У непрямих відмінках до займенника 3-ої особи після прийменника додається *Н*, а в орудному відмінку *Н* наявне й у займенниках без прийменників: дружити з *ним* (*нею*), поїхати до *нього* (*неї*), пишатися *ним* (*нею*).

434 **ХТО ШВИДШЕ!** Запишіть слова, знімаючи ризики. Поясніть ваш вибір.

Аби/з/ким, де/кого, будь/з/чим, казна/в/кого, /казна/кого, хтозна/до/чого, ні/про/що, ні/що, ні/в/чому.

Розбір займенника як частини мови

1. Частина мови.
2. Початкова форма (називний відмінок однини).
3. Розряд за значенням.
4. Особа (в особових займенниках).
5. Число (якщо є).
6. Рід (якщо є).
7. Відмінок.
8. Синтаксична роль.

Зразок

Біля школи у нас ростуть дерева.

(У) нас – займенник, поч.ф. - ми, особовий, 1-а особа множини, Р.в, додаток.

435.1 Прочитайте виразно вірш. Випишіть із нього займенники. Зробіть їх морфологічний розбір.

Що таке людське життя, як його прожити,
Щоб на старості років та й не пожаліти?
Пролетить швиденько час, мій шановний друже,
Швидко висохне вода у старій калюжі.
З часом пізнається світ, пізнається доля,

Пізнається і життя – на те твоя воля.
Будь людиною простою, май хорошу душу.
Бо людина – це є ти. Обійди калюжу.
Якщо є сторонній шлях, піди по сухому,
Тільки скривдити себе не давай нікому.
Полюби усіх навколо, це тобі потрібно,
І твоє звання – людина – ти відстоюй гідно.

435.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Дайте відповідь на запитання: то для чого людина живе на світі?
2. Напишіть твір-мініатюру «Шануймося, бо ми того варті».

436 *Створіть презентацію «Правопис займенників»*

Тестові завдання за темою "Займенник"

1. *Займенниками є всі слова рядка*

- А ви, всякий, що, ніяк, жоден
Б вони, мій, скільки, хто, котрий
В деколи, чий, наші, їх
Г моя, скільки? абияк, ти

2. *Займенник співвідноситься з*

- А дієсловом, іменником, прислівником
Б прикметником, прислівником, іменником
В числівником, прийменником, прикметником
Г іменником, числівником, прикметником

3. *З'ясуйте, яким членом речення виступає виділений займенник*

Усяка травичка на **своєму** корені росте.

- А підметом
Б додатком
В означенням
Г обставиною

4. *З'ясуйте скільки займенників у цьому уривку*

Вона була красуня з Катеринівки.
Було у неї п'ятеро вже нас.
Купляла нам гостинчика за гривеник,
Топила піч і поралась гаразд.

А 4

Б 2

В 3

Г 5

5. Усі займенники є особовими в рядку

- А я, мені, мене, мій
- Б твій, ти, тобою, тебе
- В ви, ваш, вам, вас
- Г мене, тобі, вам, ти

6. Присвійний займенник є в кожному рядку, ОКРІМ

- А взяти його зошит
- Б схвалити мій проект
- В запросив її в кіно
- Г знає своє місце

7. Разом треба писати всі займенники рядка

- А будь/з/ким, де/хто, ні/який
- Б що/небудь, аби/який, хтозна/що
- В аби/до/кого, ні/кому, казна/яка
- Г ні/скільки, де/який, аби/чий

8. Через дефіс треба писати всі займенники рядка

- А аби/кому, ні/скільки, хтозна/кого
- Б бозна/що, будь/кого, ані/кому
- В що/небудь, казна/чому, який/небудь
- Г ні/з/чого, бозна/кому, чий/небудь

9. Немає орфографічної помилки у словосполученні

- А залишитися ні з чим
- Б де-які питання
- В які сь незрозумілі дії
- Г гніватися хтозна чому

10. До одного розряду належать усі займенники в рядку

- А ніхто, скільки, ніщо, ніскільки
- Б мій, наш, вони, ваш
- В абияка, який, скільки-небудь, чий
- Г інший, сам, всякий, весь

11. Неозначені займенники творяться від

- А особових
- Б присвійних
- В вказівних
- Г відносних

12. Виділені займенники належать до одного розряду в усіх реченнях, ОКРІМ

- А Що не забуду я ніколи?
- Б Намалюю квіти, що ростуть у лузі.
- В Хто наш народ? Яка у нього доля?
- Г Та до кого ж я літатиму?

§ 58. Дієслово (Verbul)

Загальне значення, морфологічні ознаки та синтаксична роль

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Дієслово – слово діє,
Народилось і зоріє:
Розвивається і квітне,
Слово любе, слово рідне.
Л. Лужицька*

Дієслово «говорити» налічує кілька десятків синонімів, може, й сотня набереться. Принаймні я зібрав уже понад шістдесят. А ось «слухати» має усього кілька відтінків – прислухатися, наслухати, дослухатися тощо...

Чому? Обумовлено мудрістю життя. Бо не завжди варто слухати те, що варнякається, патякається чи жебонить (П. Сорока).

437.1 *Прочитайте вірш. Знайдіть у ньому всі слова, що називають дії. Випишіть їх та зазначте поряд запитання, на які ці слова відповідають.*

В мові є слова моторні,
Невсидючі та проворні:
Завжди в клопотах і в дії,
Жить не можуть, щоб не діять!
Все питають: Що робити?
Чи прибрати, чи зварити,
Чи уроки готувати,
Чи лягати в ліжко спати?»
«Спіть! – сказала Мама-мова.
А вони щось роблять знову!
Гляньте, скільки дій зробили:
Стихли, оченьки стулили,
Не пустують, не кричать...
А що роблять?
Звісно, сплять!
Лиш одньому не спиться,
Бо над ним літа жар-птиця.

437.2 *Пригадайте, як називається частина мови, що означає дію і відповідає на запитання, які ви поставили до вписаних слів.*

438 *Випишіть слова, що означають стан, поставте до них запитання. Пам'ятайте, що і слова, які означають дію, і ті, які означають стан, належать до дієслів.*

Старенькій недужиться. Вже й розвиднілося, а їй усе з ліжка не встається. Як розплющить очі, то здається, що зараз би встала й усю роботу переробила, а почне вставати – одразу в очах темніє, а млість із грудей аж до горла підступає, й дзвонами в голові розкочується (П. Ключенко).

• **Дієслово (Verbul)** – самостійна частина мови, що означає дію або стан предмета і відповідає на запитання що робити? що зробити? Наприклад: читати, радіти, міркувати.

• **Дієслова мають такі граматичні категорії:** час, число, особу, рід, вид, спосіб. У реченні дієслово найчастіше є присудком, рідше – іншим членом речення, наприклад: Я люблю Україну.

439 *Розгляньте таблицю «Форми дієслова». Використовуючи зазначені матеріали, проаналізуйте: а) які форми дієслів незмінні; б) які форми можуть змінюватися за часами й особами; в) які форми вживаються в реченні тільки в ролі присудка.*

Назва форми	Загальне значення	Відповідає на питання	Морфологічні ознаки	Синтаксична роль
неозначена форма (інфінітив)	дія, стан як процес	що робити? що зробити?	вид, перехідність/неперехідність	будь – який член речення
власне або особове дієслово	дія, стан предмета	що роблю? що зроблю? що зробив?	вид, перехідність / неперехідність, спосіб, час, число, особа або рід	присудок
дієприкметник	ознака предмета за дією	який? яка? яке? які?	активний/пасивний стан, вид, час, число, рід, відмінок	означення, частина складеного присудка
безособова форма на -но, -то		що зроблено?	незмінна форма	присудок (у безособовому реченні)
дієприслівник	додаткова дія	що роблячи? що зробивши	вид	обставина

440 Прочитайте, визначте, до яких форм дієслова належать виділені в прислів'ях слова.

1. Добре того *навчати*, хто хоче все *знати*. 2. Мудрим ніхто не *вродився*, а *навчився*. 3. Учись, на інших *дивлячись*. 4. Свою роботу вимірюй зробленим ділом. 5. Що *написано* пером, того не виволочиш волом. 6. Не хвалися, у поле *йдучи*, а хвалися, врожай *везучи*. 7. Хто що *знає*, тим і заробляє.

441 Розподіліть подані дієслова на 5 груп залежно від форми (неозначена, особова, дієприкметник, дієприслівник, безособова форма на -но, -то) й запишіть.

Граючись, сміюся, їхати, розкрито, зеленіє, зрубаний, нагороджений, вивчатиму, росте, розказати, співаючи, прийти, знайдено, зайшовши, думати, засіяний, підписаний, пишучи, прочитаний, зварено.

Ключ: У кожній групі однакова кількість слів.

442 Які дієслівні форми, на вашу думку, трапляються в мовленні найчастіше?

443.1 Прочитайте синоніми до дієслова говорити. Дізнайтеся, які синоніми до цього дієслова можуть дібрати ваші рідні, знайомі.

443.2 Оберіть чотири дієслова із поданої «хмари слів» і складіть із ними речення. Визначте синтаксичну роль дієслів.

ГАРЧАТИ БАЗКАТИ СКРИПІТИ
БОВКАТИ ЩЕБЕТАТИ СЕЛГОТИТИ БАЗКАТИ ЧЕРГОТИТИ СИЧАТИ
ВЕСТИ РІЧ ЛОПОТАТИ ЦОКОТИТИ ПРОРІКАТИ ЦОКОТАТИ СУТОРІ
ЦВЕНЬКАТИ ТЯПИ ШВАРГОТАТИ ПОВІДАТИ ПРОРОНИТИ РУ
ЗИТІСКУВАТИ ТЯПИ ШВАРГОТАТИ ПОВІДАТИ ПРОРОНИТИ РУ
ПРОБОВКАТИСЯ БАЛАКАТИ ДЖЕРГОТИТИ ДЖЕРГОТИТИ ДЕЙКАТИ
ПРОЦІДЖУВАТИ ВИПАЛИТИ ГОВОРІТИ
ГАЛАЙКОТАТИ ПОДЕЙКУВАТИ РОЗМОВЛЯТИ ВИД
ВИЦІДЖУВАТИ ГАТИ ЯЗΙΚОМ ПРС
ДУВАТИ ШВАРКОТИТИ РОЗБАЗІКУВАТИ ГОМОНІТИ ВИСЛОВ
И ВИТІСКАТИ ШВАРКОТИТИ ПРОКАЗУВАТИ КОЗАТИ ГАЛАЙКАТ
ХОТАТИ ПРОБАСИТИ ПРОГРИМІТИ БЕСІДУВАТИ ДЖЕРКОТА
ПАТИ ГРИМОТАТИ КАРБУВАТИ БЕЛЬКОТАТИ ВИМІ
ГРИМІТИ ОБРОНИТИ ГАЛАКАТИ СУГНИТИ СТОГНАТИ ЛЕПЕТА
ЧЕКАНИТИ МИМРИТИ ВІЩАТИ РЕКТИ
ХРИПІТИ МОВИТИ ЦІДИТИ ТЯГНУТИ
ШИПІТИ БАЯТИ

443.3 З'ясуйте значення такої життєвої мудрості «Говорити – срібло, а мовчати – золото».

444 Обговоріть питання: чи можна назвати дієслово «найсильнішою» частиною мови? Якщо можна, то чому? Своїми висновками поділіться з класом.

445 Запишіть речення українською мовою. За потреби скористайтеся перекладним словником. Що означає та на яке запитання відповідає кожне дієслово? Підкресліть дієслова як члени речення.

Călinul este planta cea mai îndrăgită la ucraineni. El crește în fiecare curte și este apreciat ca un simbol al purității, al sănătății. Planta înflorește primăvara, din luna mai pînă în luna iulie. Cînd apar fructele, frunzele își schimbă culoarea, din verde în roșu. Fructele sînt grupate în formă de ciorchine și au culoarea roșie. Iarna, cînd totul este acoperit cu zăpadă, fructele călinului seamănă cu niște picături roșii de sînge, – iată de ce la ucraineni călinul simbolizează puterea vieții.

446.1 Перепишіть текст. Визначте в кожному реченні дієслова; укажіть, на які запитання вони відповідають.

Батьки та педагоги неоднозначно сприймають комп'ютерні ігри. Одні вважають, що вони впливають на дитину лише негативно. Прихильники такої думки впевнені, що сидіння перед монітором погіршує зір, спричиняє втому.

Інші вважають, що в комп'ютерних іграх немає нічого поганого, навіть навпаки, добре підібрані ігри стимулюють розвиток дитини.

446.2 Виконайте одне із завдань.

1. Наведіть три переконливі аргументи на користь комп'ютерних ігор.
2. Створіть презентацію (4-5 слайдів) «Комп'ютерні ігри: за і проти».

Розплющити – 1) a întredeschide; 2) (*despre metal*) a strivi, a turti.

Знедужати – a se îmbolnăvi, a se simți rău, a da într-o boală.
 Пригáта – îngrăditură, stavilă.
 Набухáти – a se umfla, a îmboboci.
 Суцвіття – inflorescență.

§ 59. НЕ з дієсловами

*Прочитайте!
 Це цікаво!*

*Книги – це ріки,
 що напоюють моря.
 Ярослав Мудрий*

Книга – одне з найбільших чудес, створеною людиною. З тих пір, як люди навчилися писати, свою всю мудрість вони довірили книгам. Книги відкривають нам світ, допомагають уявити минуле, заглянути в майбутнє.

Довіряючи всі свої знання і досвід книгам, люди навчилися зберігати їх. Скарбницями книг називають бібліотеки. У перекладі з давньогрецької мови слово «бібліотека» означає приміщення, де зберігаються книги («біблію» – книга, «тека» – сховище). Бібліотеки з'явилися з незапам'ятних часів. Давні єгиптяни називали їх «аптеками для душі» тому, що книги робили людську душу благородною, а розум сильним.

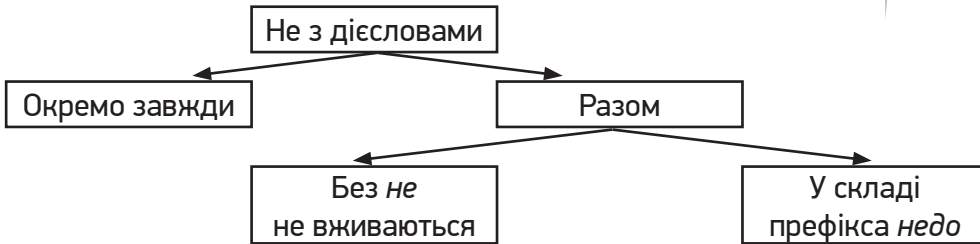
447 Пригадайте правила вживання частки не з іменниками, прикметниками, числівниками, дієсловами.

- **Не з дієсловами пишемо завжди окремо, якщо не є часткою:** не прийшов, не сказав, не відвідав.
- **Не пишемо разом, якщо не є частиною кореня:** нехтувати, ненавидіти, непритомніти, незчутися, неволити, непокоїти, нездужати (хворіти)
 - Написання деяких дієслів з не залежить від їхнього лексичного значення. Порівняйте:

разом	окремо
нездужати (хворіти)	не здужати (не могли)
непокоїтися (хвилюватися)	не покоїтися (не бути похованим)
неславити (ганьбити)	не славити (не прославляти)
- **Префікс недо-** пишемо завжди разом: недобачати, недочути, недописати (порівн. Він не дописав листа).

448 Доповніть схему прикладами. З'ясуйте, за яких умов НЕ пишеться разом або окремо з дієсловами.

449.1 Прочитайте прислів'я. Обґрунтуйте написання не з дієсловами.

Де розумом не дійду, то в книжці знайду. Мудрим ніхто не родився, а з книжок навчився. З книгою дружити – в роботі не тужити. Книга не зрадить, а лише порадить. Добрій пораді ціни немає. З книгою жити – вік не тужити. Книги не говорять, а правду звіщають. Книги не люблять, коли їх шанують, а люблять, коли їх читають. Книги читати – не дурня валяти, а розум і серце розвивати (*Народна творчість*).

449.2 Порівняйте: Добрій пораді ціни немає. Добра порада не має ціни. Зробіть висновки.

450 Утворіть від наведених дієслів за допомогою частки не нові дієслова. Запишіть їх у дві колонки за поданим нижче зразком.

Разом	Окремо
Недочувати	Не чути

Може, спочивати, їсти, лежати, здоровиться, здужати, славити, боятися, довантажити, доопрацювати, волити, розповісти.

Хвалинка для відпочинку

Мовний ребус

- Як на твою думку, – питає вчителька, – слово «штани» – в однині чи в множині?
- Я так думаю, що верхня частина у них одинина, а нижня – множина.

451 **ХТО ШВИДШЕ!** У горизонтальні рядки впишіть дієслова в неозначеній формі, що пишуться з часткою не разом.

1										
2										
3										
4										
5										
6										
7										

Ключ:

1. Неволити.
2. Непокоїти.
3. Нехтувати.
4. Незчутися.
5. Ненавидіти.
6. Нестямитися.
7. Непритомніти.

452 *Перепишіть речення, розкриваючи дужки. Обміняйтеся зошитами для взаємоперевірки. Будьте готові обгрунтувати свій вибір.*

1. Я лукавити словом (не)вмію (*Г. Чубач*). 2. Я (не)навиджу підлість і сірість (*В. Беля*). 3. (Не)кидай власної мети, щоб за чужою десь іти (*І. Франко*). 4. У нас (не)ма зерна неправди за собою (*Т. Шевченко*). 5. Нашу душу і славу нікому (не)стерти (*І. Коваленко*). 6. Глухий, що (не) дочує, те вигідає (*Народна творчість*).

453.1 *Перепишіть, уставляючи пропущені літери. Поясніть написання дієслів з НЕ.*

1. Ж..ття не має ціни, а воля дорожча за ж..ття (*Античний вислів*).
2. Безбатченку, тине збагнеш, чим дише слово «Батьківщина» (*Є. Маланюк*).
3. Ненавиджу душі дволикі (*Я. Тичина*). 4. Вітерець із бер..га непокоїв море (*О. Донченко*). 5. Кличу тебе серденьком – ти недочува..ш (*Г. Куліш*).
6. Вона багато дечого недобачала (*Марко Вовчок*). 7. Ті слова, що я знайду, більш ніхто знайти не зможе (*І. Коваленко*).

453.2 *Позначте в словах вивчені орфограми.*

453.3 *Підкресліть у реченнях граматичні основи. Визначте прості та складні речення.*

454.1 *Перепишіть прислів'я, на місці крапок уставляючи дібрані з довідки дієслова. Позначте в словах орфограму «Не з дієсловами». Поясніть написання дієслів з НЕ.*

1. Чесної праці вітер не 2. Уміння в рюкзаку не 3. Не ... карася то й коропа не 4. Без праці калач не 5. За один раз не дерева враз.
6. Уміла рука не 7. Хто береже своє, той не ... на чуже.

Довідка: Розвіє. Піймав. Виглядай. Схибить. Заробиш. Носити. Заздрить. Зітнеш.

454.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Підготуйте зв'язну розповідь у науковому стилі «Не з дієсловами».
2. Складіть зв'язне висловлювання «Книга – твій порадник і друг, частіше бери її до рук», уживаючи дієслова, які пишуться з часткою не разом і окремо.

Схибити – а greși, а proceda greșit.

§ 60 . Неозначена форма дієслова (інфінітив)

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Зраненій душі добре слово – ліки.
Григорій Богослов*

Чи існують мови без дієслів?

У всіх мовах Східної та Південно-Східної Азії – китайській, в'єтнамській, бірманській, тайській, лаоській і багатьох інших – прикметники неможливо відрізнити від дієслів. Там значно простіше сказати «листя зелене», ніж «зелене листя».

Без іменників і дієслів немає жодної мови. Це вперше помітив і описав у книзі «Мова» французький учений Жорж Вандрієс. Не існує також мов без числівників, займенників, прислівників, сполучників.

455 *Спишіть прислів'я. Обговоріть з товаришем (подругою по парті) їх значення. Підкресліть дієслівні форми і випишіть ті з них, які тільки називають дію чи стан, але не мають значення способу, часу, числа, роду.*

Ледарем жити – тільки небо коптити. Книги читати – розуму надбати. Не знавши броду, не лізь у воду. Довго спати – щастя прозівати. Життя прожити – не поле перейти. Хто на інших яму копає, той сам туди попадає. Щоб людину пізнати, треба з нею пуд солі з'їсти. Лежати – не ціпом махати. Або славу здобути, або вдома не бути! Не плюй у криницю, бо прийдеться водиці напиться. Жити – Вітчизні служити. Батьків шанувати – біди-горя не знати (*Народна творчість*).

! **Неозначеною формою, або інфінітивом (Infinitivul), називається така форма дієслова, яка позначає дію або стан предмета узагальнено, без вказівки на час, особу, рід, число.**
Наприклад: Буду мріяти й жити на крилах надій (Д. Луценко).

456 Прочитайте дієслова в неозначеній формі. Чи вказує ця дієслівна форма на час, коли відбуваються дії, на осіб, які виконують ці дії, на число? На основі спостереження зробіть висновок про особливості неозначеної форми дієслова.

Думати, прочитати, допомогти, обкошувати.

! **Неозначена форма дієслова відповідає на запитання що робити? або що зробити? Морфологічним показником неозначеної форми є суфікс -ти, а в поезії й фольклорі ще й -ть.**

457 Чому інфінітив називається початковою формою дієслова? Яка початкова форма дієслова в молдовській мові? Що спільне і що відмінне має ця форма в українській і в молдовській мовах? Наведіть приклади.

458 Запишіть молдовські словосполучення. Перекладіть їх українською мовою. Підкресліть дієслова неозначеної форми в обох варіантах і поясніть їх правопис. Зробіть висновки.

ABC

A afla o nouitate, a ara cîmpul, a se afla la serviciu, a se grăbi la școală, a se îndoii de vînt, a îndoii o foaie, a întîlni un prieten, a se întîlni cu un prieten.

Підмет Читати для нього – справжня насолода.
Присудок Я хотіла побачити свого друга.
Означення У мене не було бажання (якого?) сперечатися.
Додаток Олег запропонував (що?) пограти у футбол.
Обставина Ігор прийшов (з якою метою?) привітати друга.

459 Прочитайте речення. Яким членом речення в кожному з них є дієслова в неозначеній формі.

1. (Що?) жити – (що воно є?) добро робити. 2. Я тобі наказую (що?) мовчати. 3. Чубенко подивися на годинник і дав наказ (який?) зупинитися (Ю. Яновський). 4. Молодша дочка покликала Василю в садок (з якою метою?) рвати вишні.

Хвилинка для відпочинку

Максимку, я піду в магазин, а ти підмети в хаті.

- Не можу, я дуже зайнятий.
- Чим це ти так зайнятий?
- Та треба твір написати «Як я допомагаю своїм батькам».

460 Прочитайте текст. Випишіть дієслова в неозначеній формі, поясніть різницю в значеннях слів «відкривати», «відчиняти», «розгортати».

Українською мовою відчиняти можна двері, вікна, браму, ворота, кватирку, тобто те, що потребує певного фізичного зусилля рук людини. Якщо йдеться про початок функціонування певного закладу або про те, що стало відомим для всіх, то слід казати «відкривати». Коли мовиться про книжку або зошит, то треба казати «розгорнути» (Б. Антоненко-Давидович.)

461 Відредагуйте речення.

Треба відкрити вікно. На нашій вулиці планують відчинити нову крамницю. «Відкрийте книжки і прочитайте параграф», – сказала бабуся.

462 Обговоріть тезу «Щоб привітно і щиро вітатися з людьми, необхідно так само й ставитися до них. Чи можна цьому навчитися, чи можна виховати рису – привітність?».

463 *Доберіть до наведених дієслів з довідки синоніми. Усно поставте запитання до дієслів.*

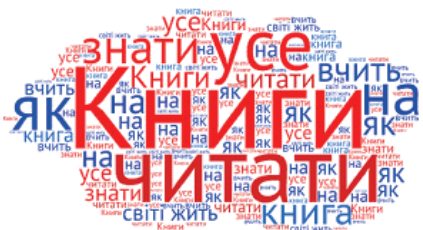
Дивитися, казати, бажати, просити, шуміти.

Довідка: розповідати, умовляти, галасувати, спостерігати, хотіти, розглядати, благати, повідомляти.

464 ***ХТО ШВИДШЕ!** Доберіть до наведених дієслів антоніми. Запишіть слова парами.*

Говорити, забирати, світати, відпочивати, знайти, плакати.

465 *Випишіть із поданої, «хмари слів» два прислів'я про значення книги. Яку дієслівну форму мають ужити вами дієслова, на яке запитання вони відповідають?*

466.1 *Перепишіть речення. Підкресліть дієслова неозначеної форми. Визначте їхню синтаксичну роль.*

Розважливість має прикрасити життя твоєї душі. Лихі приятелі можуть призвести до згуби. Коли я не зможу рідній Вітчизні прислужитися, то намагатимусь ніколи їй не нашкодити. Люди перестають думати, коли вони перестають читати. Навчися слухати, і ти зможеш отримати користь навіть із пустопорожньої розмови.

466.2 *Напишіть есе «Гарні слова творять дива», уживаючи дієслова неозначеної форми.*

Коптіти – a afuma.

Смуток – tristețe, întristare, jale, mîhnire, amărăciune.

Павутина – păianjenis.

Галасувати – 1) a face gălăgie, zarvă, zgomot; 2) a striga, a vui.

§ 61. Особові форми дієслова

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Немає магії
сильнішої, ніж магія слів.
Анатоль Франс*

Словом можна вбити й оживити, поранити й вилікувати, посіяти тривогу й безнадію й одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку і сльозу, породити віру в людину й заронити зневіру, надихнути на працю і скувати сили душі (В. Сухомлинський).

467.1 *Прочитайте подане вище речення. Яка його основна думка? Наведіть приклади саме такого вміння володіти словом.*

467.2 *Випишіть дієслова із тексту. Утворіть від них всі вивчені форми дієслова.*

Зразок: оживити – оживляю, оживляючий, оживляючи, оживлено

468 *Які є особові займенники? Порівняйте подані дієслова. На які запитання вони відповідають? Яке з них має закінчення, а яке – не має? Яке дієслово вжито в неозначеній формі, а яке – в особовій? Чим відрізняються ці дві форми?*

1. Треба косити траву. 2. Батько косить траву.

- Граматична категорія дієслова, яка виражає відношення дії до мовця, називається категорією особи. Дієслова можуть виступати у трьох особових формах: першій, другій і третій.
- У реченні особові дієслова є присудками: Кожна пташка будує своє гніздо. Бджола прилетить, де мед. (Народна творчість).
- У розмовному та художньому стилях мовлення можуть уживатися дієслівні форми третьої особи однини без особових закінчень і суфіксів: біга, зна, доганя.

Особа	Однина	Множина
1-ша	слухаю	слухаємо
2-га	слухаєш	слухаєте
3-тя	слухає	слухають

469.1 Змініть дієслова за особами в однині та множині, запишіть. Виділіть особові закінчення.

Пишу, малюю, думаю, хочу.

469.2 З одним дієсловом (на вибір) у формі 2-ї особи однини складіть і запишіть речення. Підкресліть дієслово як член речення.

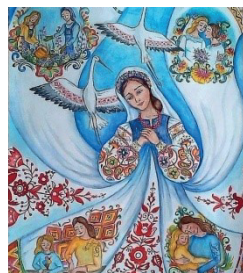
470.1 Спишіть речення, розкриваючи дужки. Підкресліть особові дієслова як члени речення. Визначте особу цих дієслів.

1. Кожна любов цвіте й ві(д,т)цвітає, а любов мат(е,и)рі – вічна (О. Дучиминська).
2. Кожна ненька для своїх дітей простягає щастя на долонях (Р. Котик).
3. Я вас люблю великою любов(')ю, моя старенька мамо, тату мій (Д. Павличко).
4. Коли усміхається мама, то ніжності л(л,ь)ється ріка (Р. Котик).

470.2 Запишіть виділені слова фонетичною транскрипцією.

471 Поясніть другу (подрузі) по парті, як ви розумієте такий вислів «Молитва матері з дна моря рятує».

472 Прочитайте міні-усмішки, які складаються лише з особових дієслів. Чи допомагає нагромадження дієслів передати динаміку дії?

Моя яблунька

Побачив. Зрадив. Купив. Приніс. Викопав. Посадив. Полив. Доглядаю. Чекаю. Зацвіла. Милуюся. Достигли. Пригощаю.

Бабуся

Находилася. Наробилася. Стомилася. Прилягла. Задрімала. Заснула.

473 *Напишіть міні-усмішку, яка складалася б лише з особових дієслів на одну з таких тем: «Смачна картопелька», «Я посадив», «Святковий пиріг», «Цікава книжка». З'ясуйте, хто з ваших однокласників використав найбільшу кількість особових дієслів.*

Хвилинка для відпочинку

Учень відповів на 12 балів. Учитель попросив щоденник.

- Я забув удома, – відповів хлопчик.
- Візьми мій! – запропонував сусід по парті.

474 *Відредагуйте речення й запишіть. Підкресліть дієслова як члени речення.*

1. Син безмежно любить і вірить своїм батькам. 2. Сашко протиставляє себе з тими однокласниками, які не хочуть навіть за книжку братися.

3. Сергійко щиро подякував Дмитра за допомогу. 4. Я обурююся на тих, хто прагне жити нечесно.

475.1 *Прочитайте. Доведіть, що це текст. Визначте його стиль і тип мовлення. Поясніть, що означає вислів «Тримати камінь за пазухою».*

КАМІНЬ ЗА ПАЗУХОЮ

Були собі двоє селян – Молодий і Старий. От запросив Старий селянин Молодого в гості. **Прийшов** Молодий селянин до сусіда. Правою рукою тисне сусідову руку, вітається, а ліву за пазуху сховав: камінь тримає. Бачить Старий селянин камінь за пазухою в Молодого, та мовчить. Посадив він гостя за стіл...

– Пригощу тебе медом, – **каже** Старий селянин. – Але от звичай у нас такий. Із діжки дорогому гостеві наливають меду в тарілку, він бере тарілку й несе до рота обома руками. Як совість у гостя чиста – жодна крапля меду не розіллється. Зблід Молодий селянин, та що **поробиш** – звичай. Налив Старий повну тарілку меду, **поставив** перед сусідом. Вийняв Молодий селянин ліву руку з пазухи, ледве хотів доторкнутися обома до тарілки, а камінь вислизнув з-під сорочки, упав і розбив тарілку з медом.

Ось що буває, коли тримаєш камінь за пазухою (*За В. Сухомлинським*).

475.2 Виконайте одне із завдань.

1. Випишіть із тексту особові дієслова теперішнього часу. Зазначте в дужках число й особу кожного з них.
2. Доберіть усно синоніми до виділених дієслів.

Одухотворити – a însufleți.

§ 62. Дієприкметник, безособові форми на -но, -то Дієприслівник

*Прочитайте!
Це цікаво!*

У хаті, як у віночку;
Хліб випечений, як сонце.
Народна творчість

Значення дії може в українській мові поєднуватися з означальним чи обставинним значенням. Тоді утворюються особливі форми дієслова: дієприкметник або дієприслівник.

476

Прочитайте пари словосполучень. Визначте, у чому полягає відмінність?

Світла кімната – освітлена кімната.
Черствий хліб – зачерствілий хліб.
Біла хата – побілена хата.

- **Дієприкметник (Supin)** – це форма дієслова, яка поєднує в собі дієслівні ознаки й ознаки прикметника.
- Дієслівні ознаки дієприкметника: значення дії, вид, перехідність (такі дієприкметники називаються пасивними) чи неперехідність (такі дієприкметники називаються активними).
- Прикметникові ознаки дієприкметника: вказує на ознаку предмета, має рід, число і відмінок, у реченні відіграє роль означення або іменної частини складного присудка.

477 Прочитайте текст, випишіть виділені слова та визначте, на які запитання вони відповідають. Визначте рід, число та відмінок виписаних слів, а також вид і час.

Важко уявити українську хату без рушників. «Дім без рушників, як сім'я без дітей», – говорить прислів'я. Рушник вишитий розкішним рослинним орнаментом. Калинові кетяги розташовані по краях, вінки з барвінку розміщені вище, а виноградними лозами прикрашена середина білого полотна. Поєднані рослини нікого не залишають байдужим. Мереживо на рушнику виконане вручну, його візерунок тематично пов'язаний з орнаментом вишивки.

478 Від поданих дієслів утворіть дієприкметники. Уведіть їх у самостійно складені прості речення «Обереги мого життя».

Берегти, вишивати, малювати, садити, рости, нанизати, виховувати, знати, міцніти.

479 У поданих реченнях знайдіть дієслова, які можна замінити дієприкметниками. Запишіть новоутворені речення. Визначте вид, число, рід і час утворених дієприкметників.

1. Рушник, який вишила мама.
2. Верба, яку посадив мій прадідусь.
3. Традиції, які зберегли й донесли до сучасників наші пращури.

480 Які форми в системі молдовського дієслова можуть зіставлятися з українським дієприкметником?

481 Прочитайте речення, визначте безособові форми на – но, – то. Поясніть їх уживання.

1. Скільки складено пісень, легенд, переказів про рідну батьківську хату (В. Скуратівський). 2. Посаджено першу яблуньку. 3. Пшеницю вже скошено. 4. Листоношу було кинуте на пісок (Ю. Яновський). 5. Серед лісу ставок прикрашено очеретом (Остан Вишня).

482.1 Утворіть від поданих дієслів, якщо це можливо, дієслівні форми на *-но*, *-то*. З трьома із утворених форм побудуйте речення, перекладіть речення молдовською мовою, зберігши значення безособовості дії.

ABC

Сказати, збити, показати, виконати, привезти, розробити, посіяти, затвердити, створити, схвалити, написати, прочитати, відповісти, зіграти.

482.2 Які форми дієслова в молдовській мові за граматичним змістом найближчі до українських форм дієслів на *-но*, *-то*? Наведіть приклади в реченнях для порівняння.

483 Запишіть речення, визначте дієслова та їх форми.

Настала зима. Легенькі сніжинки, граційно кружляючи в блакитному небі, тихо падають на землю. Наче тополиний пух, вони тулилися край дороги, западаючи між корінням дерев.

484 Назвіть дієслова-присудки в записаних реченнях. Знайдіть слова, що їх пояснюють та вказують на додаткову дію. На які запитання відповідають ці слова? Яка форма дієслова відповідає на ці ж питання?

! Дієприслівником (*Gerunziu*) називається особлива незмінна форма дієслова, яка означає додаткову дію або стан основного дієслова-присудка. Відповідає на запитання *що роблячи?* *що зробивши?*

• Дієприслівник має такі ознаки:

а) *від дієслова*: вид (доконаний і недоконаний), час (теперішній і минулий), залежні слова.

б) *від прислівника*: незмінність, залежить від дієслова-присудка, роль в реченні – обставина.

• Вид дієприслівника залежить від виду дієслова.

• Дієприслівник незмінна форма, тому він не має закінчення.

• У суфіксах дієприслівників *-учи*, *-ючи*, *-ачи*, *-ячи*, *-ши*, *-вши* завжди пишеться буква *И!*

485 Запишіть подані форми дієслів у три колонки: а) дієприкметники; б) дієприслівники; в) безособові форми на *-но*, *-то*. На які запитання відповідають ці дієслівні форми? Що виражають?

Намалювавши, роздягнувшись, написано, розмальований, записаний, підписавшись, доставши, вирізано, пройшовши, розбито, піднятий, зрубаний, розквітлий, куплено, засвітившись, зігріто, засвічений, нагороджений, збудований, відчинивши, перебудувавши, нудьгуючи, вишито, заклеєний.

486 *Перекладіть текст українською мовою, підкресліть дієприкметники хвилястою лінією, а дієприслівники – штрихпунктирною.*

ABC

1. Тrecînd prin parc, l-am întîlnit pe Ion. 2. Averea cîştigată pe nedrept nu sporeşte. 3. Fînul adunat se pune în căpiţe. 4. Aurul este văzut strălucind rînă şi prin noroiul drumurilor.

487 *Виконайте одне із завдань.*

1. Підготуйте повідомлення в науковому стилі з тем «Дієприкметник (Дієприслівник)» як особлива форма дієслова» або «Безособові дієслівні форми».

2. Складіть діалог про підготовку до родинного свята, використовуючи дієслівні форми на –но, –то.

3. Складіть міні-висловлювання «Звичай і традиції моєї родини», використавши не менше двох дієприкметників та двох дієприслівників.

Стіглий – сорт

§ 63. Доконаний і недоконаний вид

*Прочитайте!
Це цікаво!*

Мені без книг не навчитися,
знань не дістати,
Тільки книжки мені допоможуть
людиною стати.
М. Гафурі

Слова дитини

Спостережено, що спочатку дитина, яка вчиться говорити, засвоює іменники (як назви предметів, істот) та прикметники (як властивості цих предметів, істот), а тільки згодом – дієслова (як назви дій). Перші 10-12 слів, які можна почути від півторарічної дитини, вона засвоює на основі звуконаслідування. Згодом дитина засвоює слова завдяки постійному вправлянню м'язів гортані, язика, губ. Потім починається свідоме засвоєння слів і їх використання (з підручника).

488 Порівняйте дієслова двох видів. Які з них відповідають на запитання *що зробити?*, а які – на запитання *що робити?* Чому, на вашу думку, ці два види дієслів мають такі назви?

Докоаний вид
написати
долетіти
збудувати

Недокоаний вид
писати
летіти
будувати

489 Прочитайте. Визначте дієслова, до кожного з них поставте запитання. Які з дієслів означають дію, що вже завершилася, які – дію, що ще триває?

1. Вишивають зорі в тишині узори, над Дніпром чорніють у задумі гори (В. Сосюра). 2. Під ранок зірки поволі осипалися з неба і засвітилися на лузі ромашками (М. Павленко).

Кожна дієслівна форма виражає значення докоаного або недокоаного виду.

- Дієслова докоаного виду означають дію, завершену в минулому або із вказівкою на її завершеність у майбутньому та відповідають на запитання *що зробити?* *що зроблю?* *що зробив?* *що зробиться?*

- Дієслова недокоаного виду означають незавершену дію, без вказівки на її результат у минулому, теперішньому і в майбутньому та відповідають на запитання *що робити?* *що роблю?* *що буду робити?* *що зроблю?*

- Деякі дієслова утворюють видові пари від інших основ: ловити – піймати, брати – узяти.

• Деякі дієслова не мають видових пар: сподіватися, розмовляти, розговоритися, насидітися.

490 *Перепишіть, виділяючи в кожному з дієслів усі значущі частини слова. Визначте вид кожного дієслова.*

Читати – прочитати. Сіяти – засіяти. Підсмажити – підсмажувати. Заманити – заманювати. Витерти – витирати. Вирядити – виряджати. Скликати – сликати.

491.1 *Доберіть до наведених дієслів дієслова протилежного виду. Запишіть дієслова парами. Якими значущими частинами різняться дієслова кожної пари? Виділіть ці частини.*

Бачити, розуміти, перевезти, передати, перемагати, здобути, перевірити, припинити, рятувати, розкрити.

491.2 *Дві пари спільнокоренових дієслів різного виду уведіть до самостійно складених речень.*

Хвалинка для відпочинку

«Кмітливий»

Учитель вирішив перевірити учнів на кмітливість:

– Хто хоч один раз обпікся, той завжди боїться вогню. Скажи що-небудь схоже.

Учень відповів:

– Кого один раз вимили, той боїться води!

492 *Спишіть речення, підкресліть у них граматичні основи. Визначте вид дієслів*

Книга – одне з найбільших чудес, створених людиною. З тих пір, як люди навчилися писати, свою всю мудрість вони довірили книгам. Книги відкривають нам світ, допомагають уявити минуле, заглянути в майбутнє.

493

Напишіть есе за темою «Моя дружба з книжкою». Розкажіть, про що цікаве ви дізналися з книжки (книжок, журналів). Нехай героями вашого твору будуть книжки, газети, журнали. Користуйтеся діалогами, прямою мовою. Широко вживайте дієслова доконаного і недоконаного виду.

Воронéнький – (despre cai) negru sa pana corbului.

Скисáти – a se acrí, a se înăcrí, a se oțeti; a-și pierde curajul.

Печéра – peșteră, cavernă, grotă.

§ 64. Часи дієслова. Минулий час

Зміна дієслів у минулому часі

Наголос у деяких дієслів минулого часу (була, несла, брала)

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Христос воскрес – радійте, діти,
Біжіть у поле, у садок,
Збирайте зіллячко і квіти,
Кладіть на Божий хрест вінок!
Леонід Глібов*

494 *Пригадайте, які три форми часу дієслів є в українській мові? Порівняйте з молдовською мовою. Зробіть висновки.*

495 *Прочитайте текст. Знайдіть дієслова, поставте до них запитання та визначте час.*

Найбільша писанка знаходиться в канадському містечку Вегревілл: 8 м завдовжки, 5 м завширшки, а важить це чудо близько 2 тонн. Не дивуйтеся, вона така важка, тому що збудована з уламків літаків (хоч як не дивно це звучить).

Подібно до флюгера, вона повертається за вітром, а видно її в радіусі кількох кілометрів. Створили це диво на згадку про перших українців, котрі приїхали на територію Канади багато років тому.

Великдень особливий для всіх, принаймні тому, що родина нарешті може зібратися і почастуватися за святковим столом. Не забувайте, що це одне з найрадісніших свят, адже воно символізує початок нового життя. Бережіть традиції та звичаї святкування Великодня.

496 *Доповніть свої знання про Великодні традиції, скориставшись посиланням*

497 *Прочитайте речення. З'ясуйте, у якому з них ідеться про дію, що відбувається в момент розповіді про неї, у якому – до моменту розповіді про неї, а в якому – після розповіді про неї. На основі спостережень розкажіть про особливості вживання кожної часової форми дієслова.*

1. Коли приходить весна українці беруться за давнє-предавнє ремесло – розписування писанок.

2. Наші предки вірили, що писанка має магичну силу – приносить добро, щастя, захищає від усього злого. 3. Доки пишуть писанки, світ буде існувати. 4. Я писала писаночку, писала, писала, Щоби тая писаночка славу здобувала.

498 *Розгляньте таблицю «Часи дієслова». Підготуйте усну доповідь за питаннями: а) яку дію означають дієслова кожного часу; б) як змінюються; в) якого виду бувають; г) на які запитання відповідають. Наведіть приклади.*

Часи дієслів			
Часи дієслів	Коли відбувається дія	Якого виду буває дієслово	За чим змінюється
Минулий	до моменту мовлення	доконаний, недоконаний	за числами, родами (в однині)
Теперішній	у момент мовлення про неї	недоконаний	за числами, особами
Майбутній	після моменту мовлення	доконаний, недоконаний	за числами, особами

499 *Розгляньте таблицю і з'ясуйте, які дієслова минулого часу можуть змінюватися за родами. Які суфікси й закінчення мають дієслова минулого часу у формі чоловічого, жіночого і середнього роду та у формі множини.*

Однина			Множина
Чоловічий	Жіночий	Середній	чита-л-и писа-л-и
чита-в	чита-л-а	чита-л-о	
писа-в	писа-л-а	писа-л-о	

! Дієслова в минулому часі означають дію, яка відбувалася чи відбулася до моменту повідомлення про неї. До дієслів у формі минулого часу можна поставити запитання **що робив?** або **що зробив?**

500.1 ***ХТО ШВИДШЕ!** Утворіть і запишіть від наведених дієслів усі форми минулого часу. Виділіть суфікси.*

Сприйняти, думати, вишивати, малювати, повзти, нести, фарбувати, визволяти, перемогти, визволити, чистити, жити, пекти, принести, приносити, підвезти, підвозити, віддавати, класти, брати, бути, нести.

Зразок: Говорити – говорив, говорила, говорило, говорили.

500.2 *Прочитайте вголос утворені дієслова, правильно їх наголошуючи. За потреби скористайтеся орфоепічним словником.*

- !**
- В окремих односкладових дієсловах з основою інфінітива на приголосний суфікс *-в-* зникає. Наприклад: *нес-ти* → *ніс*, *вез-ти* → *віз*.
 - Деякі дієслова мають паралельні форми – і з суфіксом *-ну-* і без нього: *сохнути* – *сох*; *зів'янути* – *зів'яв* і *зів'янув*.

501 *Запишіть речення, змінюючи неозначену форму дієслова особовими дієсловами у формі минулого часу. З'ясуйте, які зміни відбулися в основі дієслів.*

Українські писанки (виконати) обрядову, ігрову, декоративну та інші функції. Зі святих писанок (починатися великодній обід), їх (дарувати) на знак поваги, любові й побажання добра. Писанки (бути) своєрідним оберегом у хаті, тому їх (зберігати) до наступної весни.

502 Обговоріть вислів українського письменника Олександра Довженка «Писанка – це неповторне багатство. Його треба берегти, як безцінний скарб. Нам слід пишатися ним перед усім світом». Висловіть свою думку, користуючись наведеною схемою.

Схема розгорнутої відповіді

Теза	→	Аргументи	→	Висновок
На мою думку...		тому що...		отже...
Я погоджуюся....		так як....		А це означає, що..
Я не згодна (згоден)...		по-перше (по друге)...		Таким чином...

503.1 *Перепишіть. Утворіть дієслова минулого часу. Запишіть, розкриваючи дужки.*

Обмін крашанками міцно увійшов у великодню традицію. З цим символом пов'язано таке повір'я: Марія Магдалина (вирішити) принести радісну звістку про воскресіння Ісуса римському імператору Тиверію. До нього не можна було приходити без дарів і Марія (вибрати) у подарунок куряче яйце, яке символізує життя. Почувши звістку, Тиверій (розсміятися) і (сказати): «Це так само неможливо, як і твоєму білому яйцю перетворитися на червоне»... але не (встигнути) він закінчити фразу, як яйце (стати) червоним.

503.2 *Створіть презентацію (4-5 слайдів) «Писанка – неповторне багатство українського народу», уживаючи дієслова різних форм.*

Довкблишній – *înconjurător, dimprejur; din împrejurime; din preajmă, învecinat.*
 Обрядовий – *ritual, de datină, sacramental, ceremonial.*
 Оздблювати – *a împodobi, a înfrumuseța, a găti, a decora, a orna.*

§ 65. Теперішній і майбутній час

Правопис -ться, -ся в кінці дієслів

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Добрим світ створив Творець,
Сонце – спільний наш отець,
А Земля, звичайно, – мати,
Треба Землю зберігати!*

504 Прочитайте виразно текст. Випишіть дієслова у дві колонки: у першу – дієслова, що називають дію, яка відбувається під час повідомлення про неї; у другу – дієслова, що називають дію, яка відбуватиметься чи відбудеться після повідомлення про неї. На які запитання відповідають дієслова кожної з колонок?

Природа вражає нас своєю красою та величчю. Проте людство дуже часто не звертає уваги на її чарівність та силу. Через це природа потерпає та нищиться. Тож пам'ятаймо, що ми і природа – нерозривна єдність, тому необхідно піклуватись про неї та насолоджуватись її красою! І якщо ми будемо дбати про неї, будемо примножувати її багатства, будемо мудрими й добрими у ставленні до природи, то уникнемо екологічного лиха.

505 Що означають дієслова теперішнього часу? Прочитайте ланцюжки слів; простежте, як утворюються дієслова теперішнього часу.

Плакати – плач-у, плач-еш, плач-е, плач-емо, плач-ете, плач-уть.

Думати – дума-ю, дума-єш, дума-є, дума-ємо, дума-єте, дума-ють.

Гратися – гра-ю-ся, гра-єш-ся, гра-єть-ся, гра-ємо-ся, гра-єте-ся, гра-ють-ся.

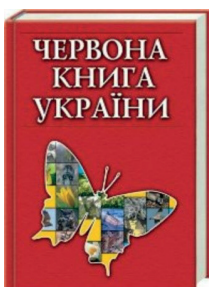
• Теперішній час (Timpul prezent) мають лише дієслова недоконаного виду, тобто такі, до яких у початковій формі можна поставити запитання **що робити?** Наприклад: думати – думаю, говорити – говорю, радіти – раджу.

• Дієслова теперішнього часу змінюються за особами і числами: думаю – думаєш – думає, думаємо – думаєте – думають.

506 Розгляньте таблицю і визначте особливості відмінювання дієслів теперішнього часу

Відмінювання дієслів теперішнього часу				
Однина			Множина	
1	Я	везу, читаю	Ми	веземо, читаємо
2	Ти	везеш, читаєш	Ви	везете, читаєте
3	Він(вона, воно)	везе, читає	Вони	везуть, читають

507 Знайдіть дієслова, поставте до них запитання. Чи можемо ми за допомогою запитань визначити час дієслів? А вид?

Червона книга України – це документ, у якому зібрані матеріали про сучасний стан рідкісних рослин і тварин у нашій державі. Вона знайомить нас з тими видами флори і фауни, які знаходяться під загрозою зникнення та потребують охорони та захисту.

Завдяки знання переліку рослин, які занесені до Червоної книги України, кожен з вас може дізнатися про ту чи іншу рослину, яка росте на теренах нашої держави і стати на її захист.

508.1 Прочитайте прислів'я, випишіть дієслова, позначте особу і час. Поясніть написання дієслів із -ться, -шся.

- Хто про землю дбає, вона тому повертає.
- Про землю піклуєшся – золотим зерном милуєшся.
- Чисто там, де не сорять.
- Як дбаєш про природу, так і маєш!
- Допомагай тим, хто турбується про природу.

508.2 Наведіть синонімічні прислів'я молдовською мовою. Усно перекладіть їх українською мовою. Порівняйте уживання дієслівних форм в обох мовах.

509 Прочитайте уважно текст, назвіть дієслова, усно визначте вид і час дієслів. Обговоріть питання: чи правильно вжито форму дієслова в другому реченні?

У нашій країні проводиться величезна робота по обводненню засушливих земель. Важливою ділянкою цієї роботи являється зрошення шляхом введення в дію дощувальних і поливних установок. Спеціаліст такої професії повинен досконало вивчити конструкцію сучасних дощувальних і поливних машин.

• В українській мові дієслово **бути** в теперішньому часі в усіх особах однини і множини вживаємо у формі **є**. Порівняйте:

Правильно

Неправильно

Є

1. Підприємство **є** юридичною особою.

1. Підприємство **являється** юридичною особою.

2. Вони **є** моїми найкращими друзями.

2. Вони **являються** моїми найкращими друзями.

• **Являтися** в українській мові вживається із значенням «з'являтися, примарюватися, снитися»

510

Чи вживається в українській мові слово виба-чаюся? Про це можна дізнатися за посиланням

Хвилинка для відпочинку

Спитайте про супутники

- Славку, скажи мені, скільки буде – чотири рази по чотири?
- Не знаю.
- У такому разі про що тебе спитати, щоб ти знав?
- Про супутники, прошу, спитайте.

• Дієслова майбутнього часу означають дію, що буде відбуватися після розповіді про неї.

• **Майбутній час (Timpul viitor)** має три форми: просту, складну і складену. Проста форма твориться тільки від дієслів доконаного виду (сказати – скажу, скажеш...).

• Складна форма майбутнього часу твориться від інфінітива відмінюваного дієслова додаванням залишків колишнього самостійного дієслова -му, -меш, -ме, мемо, мете, -муть (казати – казати-му, казати-меш...).

Складена форма майбутнього часу твориться від інфінітива відмінюваного слова долученням до нього форми майбутнього часу дієслова бути (казати – буду казати, будеш казати...).

511 *Утворіть усі форми майбутнього часу від поданих дієслів.*

Писати, передбачати, бігати, спати, слухати, летіти, умитися, заглядати.

512 *Випишіть дієслова майбутнього часу, визначте їх форму (проста, складна чи складена), усно утворіть від них форму теперішнього часу. Чи від всіх дієслів можна утворити теперішній час? Аргументуйте свої висновки.*

Щодня ми озираємось і бачимо навколо себе дерева, траву, квіти, птахів, комах, тварин. Це все природа, а людина – частина її. Без природи людина загине. Саме від людини залежить, чи збереже вона природу, чи зруйнує, адже забруднення повітря і води, глобальне потепління, деградація природних ресурсів, вирубка лісів – все це результат людської діяльності. Якщо люди й надалі знищуватимуть ліси, забруднюватимуть навколишнє середовище, масово вбиватимуть звірів, то баланс у природі порушиться й вона буде відповідати людям катаклізмами та катастрофами.

513 *З-поміж поданих дієслів виберіть такі, від яких твориться складна і складена форми майбутнього часу й утворіть їх. Окремо випишіть дієслова, від яких такі форми не творяться, усно поясніть чому.*

Аналізувати, вигадати, визнавати, гризти, глянути, допомагати, досягнути, зимувати, змити, кинути, косити.

514.1 *Перепишіть текст, підкресліть дієслова, визначте їх час і вид.*

У наші дні охорона природи стала невідкладною вимогою часу. Але вона немислима без щирої поваги і любові з боку всіх людей. Погане ставлення до природи призвело до того, що деякі рослини і тварини знаходяться під загрозою зникнення і потребують охорони. Понад двадцять років Міжнародна спілка охорони природи працювала над створенням Червоної книги. До неї занесені всі види рослин і тварин, що охороняються. В Україні також є Червона книга. Це дуже важливий державний і науковий документ.

514.2 Виконайте одне із завдань.

1. Знайдіть і запишіть прислів'я про природу, у яких вживаються дієслова в різних часових формах.

2. Підготуйте презентацію (3-4 слайди) з теми «Червона книга України».

Тривкий – durabil, trainic rezistent, stabil, fix, ferm.

Охолонути – 1) a se răci, a se răcori; 2) a deveni indiferent, a-și pierde însuflețirea

§ 66. Дієслова I й II дієвідмін

Букви е, и в особових закінченнях I та II дієвідмін

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Хто полюбить книгу,
той далеко піде у своєму розвитку.
Т. Г. Шевченко*

Книга Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки» стала найкращою українською книгою за версією вчителів з Євросоюзу.

Учителі із шкіл Болгарії, Польщі, Португалії, Іспанії, Чехії, Греції та Литви створили мапу найпопулярніших дитячих книжок у Європі.

У Великій Британії такою книгою був названий «Гаррі Поттер та філософський камінь» Джоан Ролінг, у Франції «Маленький принц» Антуана де Сент-Екзюпері, у Швеції – «Пеппі Довга панчоха» Астрід Лінгренд.

515 *Запишіть дієслова у дві колонки: у I – теперішнього часу, у II – майбутнього.*

Визначте закінчення. Які висновки можна зробити?

Хазяйнують, їздять, говорять, прочитають, вийдуть, терплять, летять, намагаються, плавають, сплять.

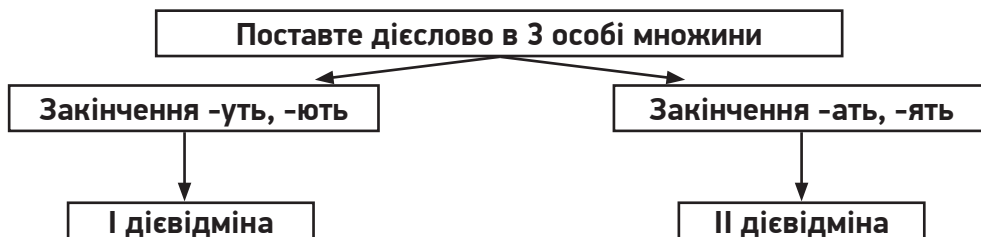
516 *Визначте вид, час і дієвідміну дієслів йти, шити, мчати, стояти. Продовжте їх відмінювання, виділяючи закінчення. Зіставте особові закінчення обох дієвідмін і випишіть елементи, якими вони відрізняються.*

Число	Особа	I дієвідміна	II дієвідміна
Початкова форма		йти, шити	мчати, стояти
Однина	1-а	йду, шию -у(-ю)	мчу, стою -у (-ю)
Множина	2-а	йдемо, шиєм -емо, -ємо	мчимо, стоїмо -имо, -їмо
	3-а		

- Дієслова в теперішньому часі (що роблю? що робиш? і т.д.) і в простому майбутньому (що зроблю? що зробиш? і т.д.) змінюються однаково.
- Зміна дієслів за особами і числами називається дієвідмінюванням (conjugare).
- За особовими закінченнями теперішнього часу і простої форми майбутнього часу дієслова поділяються на дві дієвідміни.
- Приналежність дієслова до I чи II дієвідміни прийнято визначати за формою 3-ї особи множини.
- Як показує зіставлення, визначальним у поділі дієслів на дві дієвідміни є голосні, що входять до складу особових закінчень.

Схема (алгоритм) визначення дієвідміни

- До першої дієвідміни належать дієслова, які в усіх особах, крім 1-ї особи однини і 3-ї особи множини, у закінченнях мають **-е- (-є-)**, а в 3-й особі множини закінчення **-уть (-ють)**: пишеш, пише, пишемо, пишете, пишуть; співаєш, співає, співаємо, співаєте, співають.
- До другої дієвідміни належать дієслова, які в усіх особах, крім 1-ї особи однини і 3-ї особи множини, у закінченнях мають **-и- (-ї-)**, а в 3-й особі множини закінчення **-ать (-ять)**: мовчиш, мовчить, мовчимо,

517 Прочитайте речення, знайдіть дієслова, випишіть форми теперішнього часу та простого майбутнього часу, виділяючи закінчення. Визначте вид, час, число, особу і дієвідміну дієслова та підкресліть голосні, що є показником дієвідміни.

Любов до книги починається з дитинства і продовжується все життя. Гарну книжку часто читаємо багато разів і кожен раз знаходимо в ній щось нове, цікаве, вражаюче.

Такими книгами є Біблія, «Кобзар» Тараса Шевченка та багато інших – вони ніколи не старіють, не надідають. Вони – наші найперші порадики. Тільки книжки перетворюють подив у допитливість. Тільки читання відкриє перед людиною розкіш інтелектуального життя (В. О. Сухомлинський).

518 *ХТО ШВИДШЕ?* Поставте наведені дієслова у третій особі множини теперішнього або майбутнього часу й запишіть у дві колонки: а) першої дієвідміни; б) другої дієвідміни.

Співати, спалити, робити, оббігти, помічати, варити, вживати, кинути, очистити, цвісти, дивитися, нести, змінити, змінювати, копати, горіти.

519 Визначте вид, час і дієвідміну дієслів писати, прочитати, передбачити і склеїти. Продовжте їх відмінювання, виділяючи закінчення. Зіставте особові закінчення обох дієвідмін і випишіть елементи, якими вони відрізняються.

520 Утворіть форми 2-ї особи однини й множини теперішнього чи простого майбутнього часу від наведених дієслів. Підкресліть голосні в закінченнях. Зробіть висновки.

Бачити, бігти, вірити, гнати, дорожити, змолоти, казати, побороти, розколоти, сповістити, хотіти.

! Не вкладаються в систему двох відмін форми теперішнього і простого майбутнього часу дієслів **дати, їсти, розповісти** та похідні від них префіксальні утворення типу **віддати, з'їсти, -вісти**. Вони відмінюються за окремим зразком.

Відмінювання дієслів <i>дати, їсти, -вісти</i>				
Число	Особа	Початкова форма дієслів		
Однина		дати	їсти	розповісти
	1	дам	їм	розповім
	2	даси	їси	розповіси
	3	дасть	їсть	розповість
Множина	1	дамо	їмо	розповімо
	2	дасте	їсте	розповісте
	3	дадуть	їдять	розповідать

521 Утворіть форми 2-ї особи однини і 3-ї множини від дієслів *виїсти, віддати, відповісти, додати, задати, з'їсти, оповісти, передати, переповісти, поїсти, продати*. Обміняйтеся зошитами для взаємоперевірки.

522 Спишіть прислів'я, ставлячи подані в дужках дієслова в теперішньому часі.

Книга (вчити), як на світі (жити).

Хто багато (читати), той багато (знати). Люди (перестати) мислити, якщо (перестати) читати. З книгою (подружитися), розуму (набратися). Книга добру (навчити), від дурного (відвернути). Золото (добувати) із землі, а знання – із книг.

523.1 Визначте дієвідміну поданих дієслів за неозначеною формою й запишіть у дві колонки: а) дієслова I дієвідміни; б) дієслова II дієвідміни.

Свистіти, деренчати, скреготати, полоти, оживляти, блискотіти, белькотати, тиркотіти, знепритомніти, зберегти, бурмотати, свистати, скреготіти, бажати, мигтіти, з'єднати, змінити.

Ключ. З других букв повинен скластися початок вислову П. Загребельного: «... бодай раз за життя».

523.2 Підготуйте усне повідомлення на одну із тем.

1. Дієслова I та II дієвідміни.
2. Букви *е, и* в особових закінченнях.

Стріха – streașină.
Убóгий – sărac, săgăcăcios, mizer; sterp.
Графіти – a linia, a trage linii.

§ 67. Способи дієслів (дійсний, умовний, наказовий)

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Ввічливість нічого не коштує,
але багато дає.
Народна мудрість*

Ввічливість у спілкуванні відіграє важливу роль. Висловлюючи подяку або повагу, людина проявляє себе з кращого боку. Прислів'я та приказки про ввічливість вчать людей чемності і манерам гарної поведінки. Ввічливе слово творить чудеса. Звертаючись до людини з гідністю, співрозмовник підкреслює її значимість і шанобливе ставлення до неї.

524 *Прочитайте речення. Знайдіть і випишіть у три колонки дієслова, що виражають: 1)*

реальну дію; 2) не реальну, а бажану, можливу дію; 3) спонукання до дії. Обміняйтеся зошитами для взаємоперевірки.

1. Без людської праці вся земля заросла б бур'яном (О. Довженко).
2. Книжку читай – розуму набувай. 3. Коли б знав, де впаду, то соломки б підстелив. 4. Візьмись за діло з розумом – і сніг запалає. 5. Не зарікайся всього робити, тільки зарікайся своє вухо відкусити. 6. Живи своїм розумом, але звіряйся з чужим.

	Дійсний спосіб	Умовний спосіб	Наказовий спосіб
Виражає	Дійсну, реальну дію	Бажану дію, можливу за певних умов	Спонування до дії (наказ, пораду, прохання, побажання)
Запитання	Що робить? Що зробить? Що зробив?	Що робив би? Що зробив би ?	Що роби? Що зроби?

Продовження таблиці на наступній сторінці

Змінюється	За часами, числами та особами або родами (мин. ч)	За числами, в одн. за родами	За числами та особами. В одн.-2-га особа, у мн.-1-ша і 2-га особи
Творення		Дієслово мин. ч +частки б,би	Можуть творитися за допомогою часток хай, нехай
Приклади	Працює, сміється, забуде, зробив	повідомив би, хотіли б, прийшла б	Говори, говорімо, хай говорить, нехай говорить

525.1 *Відновіть народні вислови, поставивши дієслова, що в дужках, у формі 2-ої особи однини дійсного способу.*

1. Як (дбати), так і (мати). 2. Як (працювати), так і (мати). 3. Як (робити), так і (ходити). 4. Як (шити), так і (пороти) (*Народна творчість*).

525.2 *Визначте вид дієслів (доконаний/недоконаний). Доберіть видові пари. Дослідіть, до яких дієслів не можна дібрати видову пару.*

526 *Утворіть і запишіть два речення з поданими дієсловами умовного способу: написав би, написала б. Зробіть висновки: коли треба писати частку би, коли б.*

527 *Уважно слухайте слова, які зачитає вчитель/вчителька. Якщо почуєте дієслова наказового способу – простягніть руки вперед, умовного способу – обійміть себе руками, дійсного способу – опустіть руки.*

Збагнув би, посоловив, сядь, цвенькала б, днювали, обідати, зрозумів би, нехай пишуть, приїдьте, присвоїв, покращила, прориваються, сидатиме, утворіть, чіплявся б, випік, палахкотів би, заміси.

Хвилинка для відпочинку

НА УРОЦІ

Учитель розказує учням:

– Місяць дуже великий. На ньому могли б розміститися мільйони людей.

Малий Петрик зітхнув.

– Чого це ти зітхаєш? – здивувався вчитель.

– А що робитимуть ті бідні люди, коли Місяць стане серпиком?

528.1 *Утворіть від поданих дієслів теперішнього часу форму наказового способу.*

Кличемо, наближаєтеся, малюєте, розвиваємо, плакаємо, принесемо, в'яжемо, радіємо, пишаємося.

528.2 *Перепишіть текст, знайдіть і підкресліть форми дієслів, надписом зверху уточніть спосіб: дійсний, умовний, наказовий.*

1. Мені баба казала, що я расту вві сні (О. Довженко). 2. Якби-то, думаю, якби не похилилися раби! То не стояло б над Невою оцих осквернених палат. Була б сестра. І був би брат, а то... (Т. Шеченко). 3. Іди пішки, Господь прийме твої труди і дасть тобі здоров'я (І. Крпенко-Карий). 4. А ти де спиш? А їсти там дають? (Л. Костенко). 5. Галино... ти пробач мені (О. Донченко).

§ 68. Творення дієслів умовного способу

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Геніїв між нами небагато...
В. Симоненко*

529 *Прочитайте вірш В. Симоненка. Визначте його стиль, основну думку. Випишіть інфінітиви, поставте до них запитання. Визначте, які дієслівні форми, крім інфінітивів, ужито автором у вірші. Випишіть дієслова умовного способу, поясніть їх написання.*

Вихвалять, і славити, й кричати,
 Роздувати фіміамів дим –
 Геніїв між нами небагато,
 То чому ж не поклоняться їм?
 Але я зібрав би всіх тиранів
 І сказав би, знявши капелюх:
 Я не буду вам співать пеанів
 І хвальбою лоскотати слух.
 Ви усі розумні та відверті,
 То ж скажіть по щирості мені:
 Хто й за що вам дарував безсмертя?
 Хто й за що продовжив ваші дні?
 Говоріть, кричіть, щоб всі узнали,
 Втямили нарешті до пуття:
 Смертні вам безсмертя дарували,
 Смертні вам продовжили життя!
 Щоб надійно крила соколині
 Вас у небі вічності несли,
 Мудрості своєї по краплині
 Смертні вам, як бджоли, віддали.
 Вас, як прапор, підніма людина
 В боротьбі за правду проти тьми.
 Генії! Безсмертні! На коліна
 Станьте перед смертними людьми!
В. Симоненко

• Дієслова умовного способу означають дію, яка могла б відбутися за певних умов, бажану дію або неможливу. Утворюються вони від дієслів минулого часу за допомогою частки *би* (*б*), яка може стояти при дієслові, а також може бути віддалена від нього: Без сонця *б* люди не жили. Після приголосних уживається частка *би*, а після голосних – *б*.

• Дієслова умовного способу змінюються за числами, а в однині – за родами; часу не виражають.

530 *ХТО ШВИДШЕ!* Допишіть речення, уводячи в кожне з них дієслово умовного способу.

Якби ми послушали вчителя, то
 Якби я не поспішав, то
 Якби я був директором школи, то
 Без теплого одягу ...

531 *Випишіть дієслова умовного способу.*

Чому мені, Боже, ти крилля не дав? Я б землю покинув і в небо злітав (М. Петренко). Якби мої думи німії та пісню стали без слова, тоді б вони більше сказали, ніж вся оця довга розмова (Леся Українка). А от без пісні, що співала мати, я навіть дня прожити б не зміг (В. Вихрущ). Хотілось би мені не біль і не тривоги, а радість і любов в широкий світ нести (Г. Кривда). І риба співала б, коли б голос мала (Народна творчість)

бра-ти	голи-ти	горі-ти	коло-ти	крикну-ти
брав би	голив би	горів би	колов би	крикнув би
брал-а б	голил-а б	горіл-а б	колал-а б	крикнул-а б
брал-о б	голил-о б	горіл-о б	колал-о б	крикнул-о б
брал-и б	голил-и б	горіл-и б	колал-и б	крикнул-и б

532 *Перепишіть речення, підкресліть дієслівні форми умовного способу, а форми інших способів випишіть окремо. Зверніть увагу, де знаходиться частка би (б).*

1. Я хотів би замкнути тебе в клітку золоту, щоб ніяке зло не сягало тебе (О. Донченко). 2. Що ж би ви думали? (П. Куліш). 3. Ну, хай би смикнув за вуха, хай погримав би раз чи два, – все одно він би тата слухав і ловив би його слова... (В. Симоненко). 4. Хотіла б я пісню стати у сюю хвилину ясну, щоб вільно по світу літати, щоб вітер розносив луну (Леся Українка).

533 *Утворіть форми умовного способу від дієслів бачити, везти, гризти, з'їсти, лізти, лягти, мести, могти, нести, пекти, повзти. Прокоментуйте їх утворення.*

Хвилинка для відпочинку

– Скажи, Петрику, який це буде час, коли скажемо: я миюся, ти миєшся, він миється, – запитав учитель.

– Неділя, Миколо Петровичу! – відповів учень. **А як відповісте ви?**

534 *Замініть неозначену форму дієсловом умовного способу й запишіть, розставляючи пропущені розділові знаки.*

1. Якби я не забула відеокасету ми з подругою (подивитися) цікавий фільм. 2. (Бути) в нас автомобіль я (вчитися) його водити. 3. Тебе я (слухати) довіку куме мій (Л. Глібов).

535.1 *Випишіть дієслова умовного способу. Поясніть написання часток *би, б*. Перекладіть виписані слова молдовською мовою, порівняйте обидва варіанти, зробіть висновки.*

Чи жила б Україна без кобзи-бандури? (І. Коваленко). Він би робив, та рукава болять (Народна творчість). Я б навіть сонцю одягнула вінок із житніх колосків! (Л. Рубан). Якби мені черевики, то пішла б я на музики. (Т. Шевченко). Як би я тепер хотіла у мале човенце сісти! (Леся Українка).

535.2 *Складіть і запишіть 4 – 5 речень на тему «Якби я став (стала) президентом», уживаючи дієслова умовного способу. По можливості, речення об'єднайте у зв'язний текст.*

§ 69. Творення дієслів наказового способу

Буква *ь* у дієсловах наказового способу

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Мова вдосконалює серце і розум
народу, розвиває їх.
Олесь Гончар*

536 *Подані дієслова запишіть у три колонки: а) дієслова дійсного способу; б) умовного способу; в) наказового способу.*

Повернися, укриють, читаєте, ходив би, несуться, світить, виступали б, подумав, не хотів би, повернися, раділи б.

537 *Поясніть, чому дієслова першої групи вважаємо формами дієслова дійсного способу, а другої – наказового.*

1. Кричимо́, пи́шемо, но́симо.
2. Кричімо́, пиші́мо, носі́мо.

! I. Дієслова наказового способу 1-ї та 2-ї особи творимо від основи теперішнього часу за двома зразками:

- a) за допомогою закінчень **и, імо, іть**: пиши, пишімо, пишіть.
- b) за допомогою нульового закінчення та закінчень **мо, те**: тримай, тримаймо, тримайте.

II. Дієслова наказового способу 3-ї особи однини і множини творимо описово за допомогою спонукальної частки **хай (нехай)**, яку додаємо до форм 3-ї особи однини і множини дієслів теперішнього або майбутнього часу. Наприклад: хай пише, хай пишуть, нехай прибіжить, нехай прибіжать.

538 *Утворіть від дієслів форму наказового способу в усіх можливих особових формах.*

Берегти, порадити, розказати, перевіряти, боротися.

539.1 *Відновіть прислів'я, розкриваючи дужки і ставлячи дієслова в наказовому способі. Виділіть закінчення.*

1. (Бути) спокійні, як порося в мішку.
2. (Драти) лико, поки спокійно.
3. Де тин нижчий, там і (перелазити).
4. (Ждати) у моря погоди.
5. (Знати) віл з волон, а кінь – з конем.
6. (Знати) кінь з конем, свиня зі свинею, рідня – з ріднею.
7. (Знати) годині ціну, хвилинам – рахунок (*Народна творчість*).

539.2 *Визначте число й особу дієслів.*

540.1 *Утворіть від поданих дієслів усі можливі форми дієслів наказового способу. Запишіть слова, виділіть закінчення.*

Телефоную, роздивляюся, перемагаю, лечу.

540.2 Складіть і запишіть речення з трьома утвореними формами одного з дієслів (на вибір).

541 Запишіть настанови для юнацтва у формі спонукальних речень, замінюючи для цього подані в дужках неозначені форми дієслова формами наказового способу. Підкресліть і обґрунтуйте орфограму «Не з дієсловами». Поясніть, як ви розумієте кожну настанову.

Зразок. (Берегти) таємниці – Бережи таємниці.

Настанови для юнацтва

1. Щодня (говорити) приємне трьом різним людям.
2. (Не скупитися) на «дякую» і «будь ласка».
3. (Ставитися) до всіх так, як хочеш, щоб ставилися до тебе.
4. Ніколи нічого (не робити) у гніві.
5. (Визнавати) свої помилки.
6. (Не братися) одразу за все.
7. (Знаходити) нових друзів, та (не нехтувати) старими.
8. Ніколи (не обманювати).
9. (Уміти) ввічливо відмовитися.

! У першій особі множини наказовий спосіб має закінчення **-імо, -мо**, а в другій – **-іть, (рідше -іте), -те**.

• Закінчення **-імо, -іть (-те)** приймають ті дієслова, які у другій особі однини мали закінчення **-и**, а закінчення **-мо, -те** відповідно ті, що мали нульове закінчення: **ведімо, говорімо та вірмо, кличмо, читаймо і ведіть, говоріть та вірте, кличте, читайте**.

• М'який знак у дієсловах наказового способу в кінці слова й перед наступним приголосним пишеться тільки після букв **[Ѡ'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [л'], [н']**: **сядь, покажіть, злязьте, стань, дозвольте, скинь, АЛЕ: ріж, постав, повірте**.

542 Спишіть слова, розкриваючи дужки. Підкресліть і поясніть орфограму «Буква ь у дієсловах наказового способу».

Вибач(ь), порад(ь)те, їж(ь), поклич(ь), заход(ь)те, подивис(ь), відріж(ь), насип(ь)те, виход(ь)те, подивіт(ь)ся, почист(ь)мо, залиш(ь), зваж(ь)те, замаж(ь), повір(ь), помнож(ь).

543 *Утворить форми наказового способу від наведених нижче дієслів і виділіть закінчення.*

Берегти, брати, будувати, виправити, відсунути, вказати, в'язати, гнати, гонити, довозити, довести, засипати, засипати.

544 *Перекладіть українською мовою, запишіть речення і підкресліть у них способів форми. Надпишіть над кожним дієсловом способу форму.*

1. La început a fost Cuvîntul... Timpul a măcinat pietrele, a tocit metalele, a şters majoritatea urmelor lăsate de omenire în copilăria sa. Şi doar cuvîntul s-a păstrat (N. Dabija). 2. Dacă ai pleca acum, ai ajunge la timp. 3. Aş dori să văd ţara mea natală ca o floare. 4. Băiete, ascultă totdeauna de părinţi (I. Ionescu). 5. La mine acolo, e frumos de tot: umbra deasă şi răcoroasă, şi apa aia care curge lin printre sălcii pletoase... Să vii odată să vezi (I. A. Brătescu-Voineşti).

545 *Дієслова поставте в другій особі однини наказового способу й запишіть у три колонки: а) із закінченням -и; б) з кінцевим твердим приголосним; в) з кінцевим м'яким приголосним. Простежте, щоб дієслово одного виду не було підмінене дієсловом іншого виду.*

Озеленити, орати, їхати, доводити, знищити, перемножити, обморозити, довести, зберегти, їсти, сидіти, зштовхнути, вдарити, тратити, озолотити, вибачити, класти, заощадити, возити.

546.1 *Прочитайте прислів'я, поясніть їхнє значення. Які норми моралі в них відображено?*

Не копай іншому яму, бо сам туди впадеш; учи дитину не штурханцями, а хорошими слівцями; не називай сяким, бо станеш таким; з добрим дружись, а лихих бережись; уміймо вибачати ворогам нашим.

546.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Випишіть дієслова наказового способу, визначте їхню особу та число.

2. Складіть і запишіть п'ять речень про необхідність дбайливого ставлення до природи, використавши дієслова наказового способу.

3. Підготуйте презентацію (5-6 слайдів) на тему «Людина і природа». Використайте в тексті не менше трьох дієслів назового способу.

Супроводжувати – a însoți, a conduce.
Зáздрити – a invidia, a-i părea rău de succesele cuiva.
Збуджений – 1) trezit; 2) excitat, iritat, agitat; 3) frământat emoționat.

§ 70. Безособові дієслова

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Із вознем погані жарти -
Жартувати з ним не варто.*

ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА

Вогонь – древній і корисний друг людини. Але, якщо необережно поводитися із ним, він може стати найстрашнішим ворогом. Наслідком неправильної поведінки є пожежі.

Слід пам'ятати, якщо пожежа трапилася, то потрібно не панікувати, а обов'язково звернутися до протипожежної служби.

547 Пригадайте, із чого складається граматична основа речення? Чи бувають речення з одним головним членом?

548 Перепишіть речення, підкресліть дієслова, що мають форму теперішнього часу й визначте особу цих дієслів. Усі дієслова мають особу?

Вечоріло, зелені поля бралися туманом, а діброви – сизою синню (М. Стельмах). 2. Хотілося додому повернутись... (Д. Луценко). 3. Човна прибило до якогось півострова, порослого очеретом і травою (Г. Тютюнник).

Продовження вправи на наступній сторінці

4. Летим(о). Дивлюся, аж світає, край неба палає, соловейко в темнім гаї сонце зустрічає (Т. Шевченко).

! Дієслово, яке означає дію, не пов'язану з дійовою особою, називається **безособовим (verb impersonal)**. Наприклад: вечоріє, смеркає, темніє.

• **Безособові дієслова означають:**

а) **явища природи:** розвидняється, сутеніє;

б) **стихійні явища:** замело, вигоріло;

в) **фізичний чи психічний стан людини:** нудить, кортить, не хочеться;

г) **уявлення про долю людини:** таланить, щастить, не судилося.

• **Безособові дієслова** не змінюються за особами, числами й не мають роду. Вони мають форму 3-ої особи однини теперішнього і майбутнього часу та форму середнього роду однини минулого часу.

• У реченнях безособові дієслова співвідносяться з присудками. Підметів при таких присудках не може бути.

549 **Випишіть спочатку речення, у яких безособові дієслова означають явища природи, а потім – у яких дієслова означають фізичний і психічний стан людини.**

1. Світає, Господи, світає... (Л. Костенко). 2. Смеркалося... огнем кругом запалало, – аж злякався я... (Т. Шевченко). 3. Сипало порошу листяну до ніг, дівчину хорошу я все ж уберіг (За В. Симоненком). 4. Зустрітися страх хочеться. 5. Назустріч зривався сніг і колов голками обличчя. Швидко вечоріло (О. Донченко).

! • **Безособове дієслово** ніколи не поєднується з підметом. Деякі дієслова можуть вживатися то як безособові, то як особові: Під лопаткою коле (виконавця немає) і Щось у боці коле. Правда очі коле.

550 **Перебудуйте подані речення так, щоб дієслова в них набули безособового значення. У ролі якого члена речення виступатимуть при цьому слова, що були підметами? Запишіть речення, підкресліть граматичні основи.**

1. Звечора всі вулиці засипало листя.
2. Назар не сидить на місці.
3. З моря повіяв холодок.
4. У садку пахне скошена трава.
5. Тепло війнуло в розчинене вікно.
6. Уже третій день іде дощ.
7. Пісок позаносив молоді посадки.

Деякі особові дієслова можуть набувати безособового значення. <i>Порівняймо:</i>	
Сполучення з особовим дієсловом	Сполучення з особовим дієсловом у безособовому значенні
пахне хліб темніє море морозить холодильник	пахне хлібом темніє в хаті мене морозить

551.1 *Складіть і запишіть по два речення з кожним дієсловом так, щоб в одному випадку воно було особовим, а в іншому – в значенні.*

Пахне, тьмяніє, мрячить.

551.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Складіть і запишіть текст-опис за малюнком (5-7 речень), використавши безособові дієслова, що означають явища природи, стихійні явища.

2. Підготуйте запитання з теми «Дієслово як частина мови» для мовознавчого брейн-рингу.

§ 71. Дієслова-синоніми

Їх використання для урізноманітнення мовлення

*Навчайся!
Тренуюся!*

*Процвітай, українська мово,
Заохочуй красою нас:
Що багатший твій слів запас, –
Легше вибрати влучне слово.
Дмитро Білоус*

552 Як називаються слова близькі за значенням? А протилежні за значенням? Які слова називаються багатозначними? Яка роль синонімів у мовленні?

553.1 Прочитайте текст за ролями.

СУПЕРЕЧКА

Корова, кінь і собака *говорять* між собою, кого хазяїн більше любить. Кінь *говорить*: «Хазяїн більше любить мене. Я йому плуг тягаю, дрова з лісу вожу. Сам хазяїн на мені в місто їздить».

А корова *говорить*: «Ні, хазяїн більше любить мене. Я всю його сім'ю молоком годую». Собака як заговорить: «Ні, мене. Я хазяйське добро стережу».

Почув чоловік цю суперечку і *говорить*: «Не сперечайтесь. Всі ви мені потрібні. Кожен хороший на своєму місці».

553.2 Що в прочитаному тексті вам не сподобалось?

553.3 Підберіть з довідки відповідні синоніми до виділених слів.

Засперечатись, сказати, зауважити, загарчати.

554 Допишіть речення.

Синоніми дозволяють зробити думку найбільш... Синоніми роблять мовлення... Слова з переносним значенням найчастіше вживаються в текстах.

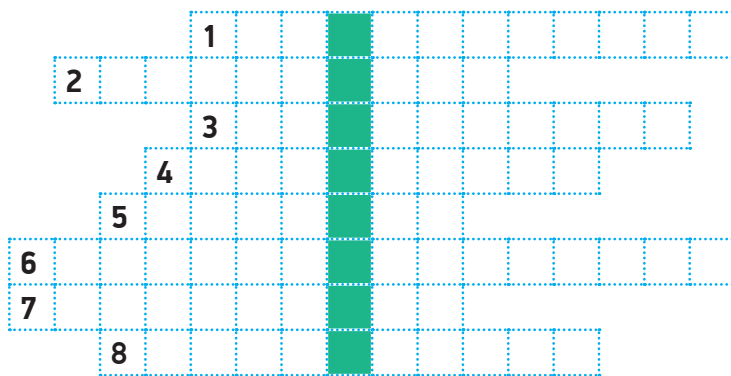
555 Чим відрізняються між собою дієслова *ходить, плентається, суне, крокує*?

556 *Перепишіть та запам'ятайте слова-синоніми.*

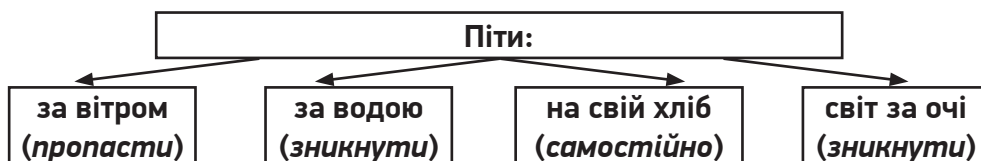
Іти – прямувати, простувати, крокувати, чимчикувати, тюпати, чесати, дрібнювати, ступати, шкандибати, кульгати, шкутильгати, кривуляти, плентатися, плестися, тягтися, пхатися, теліпатися, чвалати, чалапати.

557 *Розв'яжіть кросворд.*

1. Який вид має дієслово «публікує»?
2. Форма дієслова «модернізувати».
3. За характером особових закінчень теперішнього або майбутнього часу дієслова поділяються на дві...
4. У реченні дієслово найчастіше виконує роль...
5. Часова форма дієслова «навчав».
6. Які слова здебільшого утворюють видові пари дієслів?
7. Який спосіб має дієслово «говорімо»?
8. Розділ мовознавства, у якому вивчається дієслово?

558 *Уведіть у речення дієслово **піти** відповідно до поданого лексичного значення.*

559 *ХТО ШВИДШЕ?* Доберіть до слів «мороз» і «весна» дієслова таким чином, щоб вони були вжиті в переносному значенні.

560 *Гра «Голоси тварин».* Запишіть подані назви тварин. До кожної назви доберіть із довідки відповідні дієслова.

Собака ..., кінь ..., корова ..., коза ..., кішка ..., ведмідь ..., вовк ..., свиня ..., голуб ..., ворона ..., сорока ..., ластівка ..., горобець ..., жаба.

Довідка: кумкати, гавкати, воркувати (туркотіти), стрекотати, мукати, іржати, ревити, мекати (бекати), нявчати, вити, цвірінькати, рохкати, щebetати, каркати.

Розбір дієслова як частини мови

Послідовність розбору

1. Частина мови.
2. Початкова форма (інфінітив).
3. Постійні ознаки: а) вид; б) дієвідміна;
4. Змінні ознаки: а) спосіб; б) час (якщо є); в) число; г) особа (якщо є); г) рід (якщо є).
5. Синтаксична роль.

Зразок усного розбору

Як швидко плине час!

Плине – дієслово, початкова форма – плинути, недоконаний вид, належить до першої дієвідмини; вжите в дійсному способі, теперішній час, третя особа однини, у реченні виступає присудком.

Зразок письмового розбору

Плине – дієсл., п.ф. – плинути, недок. вид, I дієвідм.; дійсн. сп., теп. час, одн., 3 ос., присудок.

561 *Створіть рекламний ролик (сценку) «Перлини синонімії».* Ця реклама має переконати в тому, що синоніми роблять наше мовлення виразнішим і яскравішим.

Тестові завдання за темою "Дієслово"

1. Позначте рядок, у якому не всі слова належать до форм дієслова

- А працював би, купують, заспіваймо
- Б будемо говорити, обступаючи
- В розуміючи, надісланий, ховаючи
- Г учити, навчивши, учіння

2. Позначте рядок, у якому всі дієслова є інфінітивами

- А охопити, побачити, ішов
- Б говорити, спати, сміятися
- В сидіти, наїжачитися, діждалися
- Г малювала, стежити, махати

3. Укажіть рядок, у якому всі дієслова недоконаного виду

- А чекав, зустрічаю, буду декламувати, доглядати
- Б проводити, прочитав, глянула, призначати
- В вивчати, привітав, говорити, дивитися
- Г сказати, нести, ворушитися, скасувати

4. Позначте речення, у якому вжито дієслово у формі інфінітива

- А треба сумлінно виконувати свої обов'язки
- Б дивлюсь я на небо і думку гадаю
- В характер людини формується під впливом її оточення
- Г вони збережуть ваші речі

5. З'ясуйте, скільки особових дієслів у реченні

Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у травиці комашня, розітнулося в гущавині голосне щebetання.

- А 3
- Б 4
- В 2
- Г 5

6. Установіть відповідність між дієсловами та їх видо-часовими формами.

А доконаний вид, майбутній час	1 буду в'язати
Б недоконаний вид, майбутній час	2 перечитав
В доконаний вид, минулий час	3 працюватимемо
	4 змалюю
	5 підписав
	6 зроблю

7. Установіть відповідність між дієсловами та їх часовою формою

А минулий	1 сподіватимусь, буде малювати
Б теперішній	2 відпочинеш, полечу
В майбутній	3 працюють, ігнорує
	4 сконала, допомогли
	5 відвідав, утекли
	6 буду грати, лякатиму

8. Прочитайте речення, випишіть дієслово, визначте його час, вид, особу, число

І рано чесного труда душа торкнулась молода.

9. Перепишіть прислів'я, складену форму майбутнього часу замінивши на складну

Тримайся ниви, то хліб будеш мати. Хто добре вчиться, той добре буде працювати.

§ 72. Повторення

562 Дайте відповіді на запитання.

1. Що ви дізналися про слово, вивчаючи лексику, фонетику, будову слова, словотвір, морфологію? Наведіть приклади.
2. Що таке словосполучення? Наведіть приклади.
3. Яке слово у словосполученні називається головним, а яке залежним?

563 Запишіть. Замість крапок поставте необхідні літери. Зробіть синтаксичний розбір одного з речень.

Знання мовних скарбів – в..ликий культурний здобуток людини, показник її духовного розв..тку. Але воно не пр..ходить само собою. Цьому треба вчитися, цього треба навчати (Академік І. К. Білодід).

564 Перепишіть, підкресліть словосполучення типу «прикметник + іменник» чи навпаки у формі називного відмінка однини і виділіть закінчення, за допомогою яких слова пов'язуються в словосполучення. Вставте пропущені літери.

1. Вузкий глибокий Прут блиснув врешті з-за прибережних верб, а попід горами заз..л.. нів розкішний килим виноградників (М. Коцюбинський). 2. Посіємо хліб у ріллю вікову (А. Малишко). 3. Край наш славний і пр...красний, люб..мо його б..змежно (З газети). 4. Вечір надходить пр...красний після к..пучого дня (Ю. Яновський). 5. З..лений дубочок на яр пох..лився (Народна творчість). 6. Коли перед нами постає в усій красі травн..ва долина нарцисів, ми вір..мо, що потрапили в казку (З газети).

Хвилинка для відпочинку

Розгадайте ребус

Я

~~БО~~

Б

565 Пригадайте вивчене про самостійні частини мови й дайте визначення кожній частині мови, усно заповнивши порожні місця.

- Іменник – ..., означає ..., відповідає на запитання
- Прикметник – ... означає ... , відповідає на запитання...
- Числівник – ... означає ... , відповідає на запитання...
- Займенник – ... означає ... , відповідає на запитання...
- Дієслово – ... означає ... , відповідає на запитання...

566 Складіть зв'язну розповідь про самостійні частини мови. Прослухайте розповіді всіх членів групи. Визначте найкращу. Аргументуйте свою думку.

567 Запишіть наведені іменники у три колонки за родами. Обміняйтеся зошитами для самоперевірки. Усно перекладіть слова молдовською мовою. З'ясуйте, чи збігається рід в молдовській і українській мовах. Виділені іменники уведіть у речення.

Продовження вправи на наступній сторінці

Робітник, кравець, кранівник, вчитель, тракторист, українець, грузин, француз, казах, селезень, каркання, командир, рука, цвітіння, отара, бусол, береза, гармата, необхідність, пляма, дядько, льотчик, дівчина, щебетання, стадо, гурт, скрегіт, Тарас, Михайло, стежина, умова, ситуація, село, віхола.

568 *Уважно слухайте слова, які зачитає вчитель/вчителька. Почувши числівник, підніміть руки вгору, прикметник – розведіть у сторони, іменник – витягніть вперед.*

ЛГ

Стотисячний, семиденний, п'ятиденка, двадцятип'ятимільйонний, восьмирічка, століття, столітній, трьохтисячний, п'ятнадцятий, п'ятнадцятирічний.

569 *Випишіть іменники. Виконайте морфологічний розбір виділеного іменника.*

Розгулявся *сніговій*. Білим килимом вкрилася земля. Замело, закучу-гурило гірські стежки. І тільки одна протоптана. Вона веде до гори, де між струнких ялинок і старих дубів видно самотню могилу (*О. Донченко*).

570 *ХТО ШВИДШЕ! Випишіть іменники. Складіть з ними словосполучення.*

Зразок: Пронизливий вітер – рвучкий вітер

Подув пронизливий холодний вітер. Пішов весняний дощ. Сердитий вітер накинувся на нього. Підхопив, закрутив над селом. Всю ніч лютувала злива. Вона жбурляла краплини дощу у вікна, злилася й лякала дітей.

571 *Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання не з іменниками.*

1. Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли; у нас нема зерна (не)правди за собою (*Т. Шевченко*). 2. Згода дім будує, а (не)згода руйнує (*Народна творчість*). 3. Рушієм і мірою життя є добро, а (не)зло, дружба, а (не)зненависть і (не)поневолення (*О. Довженко*). 4. Людська (не)доля будила (не)розпач в мені, а бажання кращої долі, яснішої (*Леся Українка*).

572 *Прочитайте слова й словосполучення. Поміркуйте, що їх об'єднує. Складіть з ними зв'язний текст у художньому стилі. Дайте заголовок. Прочитайте перед класом.*

Продовження вправи на наступній сторінці

Веселий танок, старезний дуб, куш, голосисто співають, пролісок. Щедро дарує, листочки-рученята, немов, там, і, ніби, але, завітчана весна, свій, привітно усміхатися, привітне сонечко, легке повітря, закружляти в танці, розкривати очі, весна-красна, увітчане вбрання, дитя, яскраві пелюстки, розкривати очі.

573 *Перепишіть. Вставте н чи нн. Поясніть їх написання. Підкресліть прикметники м'якої групи однією рискою, а твердоді – двома.*

1. Ліс оповитий осі..іми чарами. 2. Багата півде..а природа вкрила кам'янисте косогір'я. 3. Над со..им селом високо вгорі розкинувся зоря..ий намет загадкового неба. 4. Щось незбагне..е було в тій величі (І. Цюпа).

574 *Прочитайте речення, назвіть числівники. Виділений числівник розберіть як частину мови.*

Вчився хлопець у 8 класі (А. Малишко). 2. Широке небо неначе кліпало тисячами блискучих очей (І. Нечуй-Левицький). 3. Один всю роботу робить, другий господаря молоком поїть, третій хату стереже (Народна творчість). 4. Уперше зворотний бік Місяця було сфотографовано в жовтні тисяча дев'ятсот п'ятдесят дев'ятого року (З газети).

575 *Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання НЕ з дієсловами. Визначте дієвідміну дієслів. Зробіть розбір виділеного дієслова як частини мови.*

1. Гука́ти в минуле – даремна турбота, гука́й у майбутнє – (хто)небу́дь почу́є (О. Підсу́ха). 2. Вона не терпіла (бу́дь)якого бру́ду (О. Гонча́р). 3. (Ні)яке дитя́че товари́ство хлопця́ не прива́блюва́ло (Я. Баш). 4. Тільки той не помиля́ється, хто (ні)до (чо́го) не торка́ється (Народна творчість). 5. Ми бі́дні не тим, що (ні)чо́го не ма́ємо, а тим, що (ні)чо́го не зна́ємо (Народна творчість). 6. Вже (хто)зна скі́льки часу́ мину́ло з то́ї пори (В. Куче́р).

576 *Перекладіть текст українською мовою, правильно узгоджуючи іменні частини мови з дієсловами.*

Mihai Eminescu – Luceafărul poeziei moldovenești – s-a născut în 2850 la Ipotești, județul Botoșani.

Продовження вправи на наступній сторінці

Tatăl viitorului poet avea o bibliotecă bogată pe care micul Mihai o citea cu interes încă pînă a păși pragul școlii. Din cărțile acestea el află despre faptele de vitejie ale poporului, despre lupta de veacuri pe care acesta a dus-o pentru libertate.

Copilăria și-o petrece la Ipotești. Atras de natura fermecătoare, copilul Mihai cutreiera pădurile și cîmpiile. Deseori poposea prin casele sătenilor, pe la stîni, unde ciobanii îi povesteau legende vechi și basme, îi cîntau doine și cîntece bătrînești.

Legătura cu natura, cu plaiul copilăriei și folclorul, cunoașterea de timpuriu a istoriei poporului au constituit baza dezvoltării artistice a poetului.

577 *Складість тестові завдання за темою "Повторення".*

Розвиток мовлення

§ 73. Повторення вивченого про спілкування і мовлення; види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо)

578 *1. Пригадайте, що називається мовою? 2. А мовленням? 3. Як пов'язані мова та мовлення? 4. Які існують дві основні форми мовлення? 5. Якою з них ви краще володієте? 6. Які ви знаєте види мовленнєвої діяльності?*

Інформацію про спілкування й мовлення, про види мовленнєвої діяльності можна отримати за посиланням

579 *Поясніть, про які види мовленнєвої діяльності йдеться в кожному з прислів'їв? До яких видів мовленнєвої діяльності ви вдалися в процесі роботи над вправою.*

Більше слухай, а менше говори. Страшне перо не в гусака, а в дурака. Він свій язик припинати не звик. Написав писака, не прочита читака. Мудрий уміє читати і рядки, і між рядками (*Народна творчість*).

580 *Запишіть текст, сформулюйте основну думку тексту, доберіть до нього заголовки, прокоментуйте орфограми та пунктограми.*

Мова – найважливіший засіб спілкування і пізнання. Вона перебуває у нерозривному взаємозв’язку з мовленням, яке неможливе без слів, словосполучень, речень, текстів і законів граматики.

Люди засвоюють мову з раннього дитинства, вслухаючись у мовлення батьків, родичів, знайомих. Завдяки мовленню мова розвивається і збагачується.

581 Розшифруйте QR-коди і створіть за ними різні ситуації спілкування.

582 Утворіть «хмару слів» до правил спілкування.

583 Підготуйте усне повідомлення з лінгвістичної теми «Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо)».

§ 74. Загальне поняття про основні стилі мовлення: розмовний, науковий, художній, офіційно-діловий, публіцистичний. Сфера використання, основні мовні засоби (на основі вивченого в початковій школі)

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Із слова починається людина,
Із мови починається мій рід.
Моя ласкава мама, єдина –
Щебече соловейком на весь світ.*

Наше мовлення має бути правильним не тільки з орфоепічного, лексичного і граматичного боку, але й із стилістичного. Тому формування стилістичних навичок є важливим для розвитку культури мовлення.

Продовження вправи на наступній сторінці

Залежно від призначення тексту – спілкування, повідомлення чи впливу на адресата – добираються й мовні засоби, здатні забезпечити досягнення мети. Так виникають різновиди висловлювань, які обслуговують різні сторони суспільного життя. Їх називають стилями, а науку, що їх вивчає, – стилістикою.

Інформацію про стилі мовлення можна отримати за посиланням

584 *Прочитайте подані уривки та визначте стиль тексту, стильові ознаки, мовні засоби та обставини мовлення.*

I. Був кінець осені. Земля промерзла, негустий сніжок сухо шурхотів по асфальту, зміївся під пронизливим вітром. Смеркало рано. Батьки повернулися додому вже поночі, змерзлі і якісь загадкові. У мамі під шубою щось попискувало. Виявляється, на ділянку прибилася з малям якась бездомна собака. Її нагодували. Песик був дуже кумедний. Назвали його Русиком. Він справді був чудовим.

II. Кут зору ока сови – 160 градусів. Голову птах може обертати на 270 градусів від фронтального положення. У нічній темряві сова бачить при освітленні 0,000002 люкса. Гострота зору інших птахів може дорівнювати до зору сови за умови наявності освітлення у 46000 разів потужнішого. Для порівняння: літнього дня сонце освітлює землю з силою 100000 люксів.

III. Наше слов'янське письмо пройшло довжелезний шлях, поки дійшло до нас. Поклав початок цьому один дуже давній і беручий народ – фінікійці, які жили за 30 століть до нас. Їхнє письмо запозичили й удосконалили стародавні греки.

IV. Громада хлопців – пастухів присіла під лозами, шукаючи захисту від сонячних лучів.

- Скучно так сидіти, – каже Андрій, – ходім бавитися.
- А чого би? – питають другі.
- Давай колесом підемо, – радить Стефан.

I три пари ніг замахали, наче вітряк травами, поміж худобу.

V. Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільнює від юридичної відповідальності (З Конституції України).

585 Прочитайте текст. До якого стилю він належить? Назвіть його ознаки. Доведіть своє твердження. Усно перекажіть текст, зберігаючи його мовні особливості.

Найцінніший духовний скарб

Життя людини без мови немислиме, бо засвоюючи цей найцінніший духовний скарб з молоком матері, дитина переймається любов'ю до рідної домівки, до рідного краю. Мова – це шлях, яким людина йде від коліски до усвідомлення себе громадянином. Людина, яка забуває рідну мову або відрікається від неї, втрачає найбільшу духовну цінність – зв'язок з матір'ю, з усім, що зводило її на ноги.

586 На основі вправи 1 (ст. 4) складіть тексти різних стилів.

587 Складіть науковий опис знайомої вам місцевості, використавши географічні, топонімічні й ботанічні назви.

§ 75. Повторення вивченого про текст, його основні ознаки, особливості будови тексту, використання мовних засобів зв'язку між його частинами

588 Пригадайте, що називається текстом? На які смислові типи діляться тексти залежно від їх змісту й будови? Назвіть основні ознаки тексту. За допомогою яких мовних засобів зв'язуються частини тексту?

Інформацію про текст та його основні ознаки можна отримати за посиланням

! Частина тексту зв'язуються за допомогою займенників, синонімів, повторів, спільнокореневих слів та сполучників.

589 Прочитайте висловлювання. Доведіть, що це текст. Дослідіть, що виражає заголовок – тему чи основну думку. Знайдіть у тексті ключове речення, що виражає основну думку. Проаналізуйте структуру тексту: виокреміть зачин, основну частину й кінцівку. Визначте види зв'язку речень у тексті.

НАЙВИДАТНІША СПІВАЧКА СВІТУ

Титул найвидатнішої співачки світу Соломія Крушельницька отримала ще за життя. Оперними партіями у її виконанні захоплювалися глядачі у величезній кількості європейських міст. Крушельницькій присвоєно звання «вагнерівської примадонни 20 століття». Співати на одній сцені з уродженкою маленького українського села вважали великою честью імениті виконавці 20 століття.

Критики відзначали, що Крушельницька просто народжена для сцени, її дивовижне сопрано володіло майже гіпнотичним ефектом. Голос Крушельницької здатний був розвеселити будь-яку засмучену людину або змусити плакати веселу, у залежності від виконуваної пісні. Дивовижний голос співачки на провідних світових сценах розповідав здивованій публіці про її рідну країну.

Згідно з оцінками критиків, успіх Крушельницької на оперних сценах був не чим іншим, як визнанням української музики та вокального мистецтва. У свої концерти Крушельницька обов'язково включала кілька номерів з українськими народними піснями. Ці пісні співачка виконувала завжди, коли публіка викликала її на біс.

На всі гастролі знаменита співачка брала з собою видання «Кобзаря» Шевченка. Любила Крушельницька виконувати покладені на музику Миколою Лисенком твори великого Кобзаря.

590 *Знайдіть лексичні й граматичні засоби зв'язку речень у тексті, скориставшись таблицею.*

Лексичні засоби зв'язку	Граматичні засоби зв'язку
Синоніми Повтор слова Уживання займенників Спільнокореневі слова Уживання родових назв замість видових Загальні назви замість власної Близькі за змістом слова	Вставні слова Сурядні чи підрядні сполучники Неповні речення

591 *Прочитайте. Доведіть, що це текст. Які ознаки має? Назвіть засоби міжфразового зв'язку.*

Роксолана

Роксолана (бл. 1505 – 15 квітня 1558) – Анастасія Лісовська. Але у XVI столітті її називали так: королева аланів. Уже перебуваючи в гаремі султана, вона вивчила турецьку мову та Коран. Згодом причарувала Сулеймана своєю мудрістю: адже з нею він міг обговорити важливі політичні процеси.

За 200 років існування Османської імперії проста наложниця вперше стала дружиною султана. Українка стала в Туреччині серйозним політичним гравцем. Вона приймала послів, а султан радився з нею щодо важливих державних справ.

592 *Знайдіть у мережі Інтернет цікаві відомості про княгиню Ольгу, Софію Окуневську, Євгенію Мірошніченко й підготуйте презентацію структури знайденого тексту.*

§ 76. Особливості опису приміщення Усний твір-опис приміщення на основі особистих вражень

593 Пригадайте, які типи мовлення вам відомі? Що називається описом? Які стилі мовлення використовуються в описах?

! Інформацію про текст та його основні ознаки можна отримати за посиланням

! • **Опис** – це висловлювання, у якому йдеться про ознаку предмета. Він може бути одноразовим або постійним. До опису можна поставити одне з таких запитань: **який? яка? яке? які?** В описі подаються ознаки всього предмета та (або) його частин.

• **Структурна схема опису має такий вигляд:**

- 1) загальне враження від предмета мовлення;
- 2) ознаки предмета мовлення;
- 3) оцінка предмета мовлення.

594 Прочитайте уривки. Який з них є описом зовнішнього вигляду споруди (екстер'єру), а який описує внутрішній вигляд приміщення (інтер'єр)?

I. Виросли міцні рублені будівлі, кроків на сорок завдовжки і кроків на двадцять завширшки. З чільного боку кожен курінь мав чотири вікна, а з причілка – два вузькі віконця та двері з напівкруглими поперечинами та різьбленими одвірками, пофарбованими в зелений або червоний колір. Висока триярусна стріха низько насувалась на вікна, і три димарі гордовито височили над нею. (З. Тулуб).

II. Курінь мав чотири великих квадратних вікна, одні низькі двері. Курінь не мав кімнат і переділок.

З сіней у хату виходила через стіну велика піч. На всю довжину куреня ставився стіл з однієї товстої дошки, прибитої цвяхами до вкопаних у землю стовпів. Навколо стола ставили вузькі лави. Уздовж стін, з трьох боків, настилали поміст із товстих дощок на стовпах, який заміняв козакам постіль. На «покуті», тобто у красному куті, були прибиті ікони, перед ними висіла багата лампада... (За Д. Яворницьким).

595 Як ви гадаєте, для чого використовуються описи приміщення? Навіщо письменники їх складають? Яким чином інтер'єри розповідають про життя і працю людей, допомагають зрозуміти внутрішній світ персонажів художніх творів? Подумайте й назвіть твори, у яких є описи приміщень. Назвіть авторів.

- Часто для опису приміщення користуються такою схемою:
- призначення помешкання;
 - його розмір, форма;
 - кольори оздоблення;
 - меблі та речі, що є в приміщенні (де їх розташовано та які вони);
 - «настрій» помешкання (урочистий, затишний, робочий, непривітний).

596 Зверніть увагу на те, як опис місця (де? – що?) поєднується з описом предметів (що? – яке?). Що «розповів» опис приміщення про людину, яка тут жила? Визначте стиль уривка, свою думку аргументуйте.

Кімната була велика, аж у четверо вікон. Ліворуч, під глухою стіною, стояло ліжко, неначе виплетане з тонкого заліза. За межами проти вікна – стіл. На столі – усяких виробок з дерева, глини, каміння. По обидва боки стола на круглих підставках стояли дві темні чоловічі постаті. Одна з них була в шапці і кожусі, друга – без шапки з кучерями.

По стінах – картин, аж очі розбігаються. Між двома вікнами чорна блискуча шафа. На ній постать чоловіка, що обперлася на шаблю, за ним – крилатий орел... (За Панасом Мирним).

597 Прочитайте. Визначте покладений в основу тип мовлення. З'ясуйте стиль мовлення, свою думку аргументуйте. Укажіть художні засоби, поясніть їх роль. Як характеризує описане свого господаря?

Це була невелика, зі смаком опоряджена кімната. На стіні висів портрет Шевченка з пишними козацькими вусами, в пальті і чорній смушевій шапці, а далі – фото господарів, рідних і знайомих.

Посередині кімнати, застеленої вузькими доріжками та килимами, стояв на тоненьких фігурних ніжках круглий стіл, кілька м'яких крісел, а під білою кахельною грубою – канапа. Зі стелі звисала велика порцелянова лампа, подарована молодим у день їхнього весілля (За М. Олійником).

598 Обговоріть питання: про що розповідається в тексті? До якого стилю він належить? У якій мовленнєвій ситуації можливе таке висловлювання?

599

1. Утворіть хмару слів «Кабінет української мови та літератури».

2. Підготуйте усний опис кабінету, використовуючи слова із хмари слів.

§ 77. Сполучення в одному тексті різних типів мовлення (розповіді й опису)

600

Пригадайте особливості опису предмета. Які стилі використовують для описів?

601

Прочитайте текст, визначте тему та основну думку, тип і стиль мовлення. Свою думку обґрунтуйте.

Рожево-сиза мла сповиває степ. Це ясноокий жовтень ступає по узлісся у вишитій багрянцем дрібнолистій сорочці. Неначе у разках намиста, калина мріє буйнолиста. А вітер стелить багатобарвну ковдру на стежки та поля. Високо в блакитному небі безперестанку плывуть темно-сині хмарини. Вже не чути веселих пісень дзвінкоголосих пташок. Все наповнюється життєдайними звуками Осені. Лиш поважно хитають високочолі сосни своїми вічнозеленими верхівками.

602

Прочитайте тексти. Визначте їх типологічну приналежність.

I. Костик зітхає: ну чого це брат ніколи не хоче обговорити з ним гру? Сам же казав, що він на футболі розуміється, як суддя міжнародної категорії. Потім Костик думає: Олег, звичайно, усе вже обговорив із тренером. На те ж він і тренер. І при цій дум легше: Олег добре знає, як йому грати. Отже, можна зовсім не хвилюватися за нього. Такі м'ячі з «дев'ятки» витягатиме, що стадіон тільки охатиме від захвату (М. Слабошпицький).

II. На полі вже починається розминка. Костя стає в Олега за воротами. Йому добре буде видно кожен братів рух. «Тільки, щоб я і слова не чув од тебе під час гри, – гукає йому Олег. І спритно ловить м'яча. – Щоб ти мене не відволікав!..» Наче б Костик сам цього не знає! Наче б він хоче Олегові заважати! Звичайно ж, мовчатиме, як риба. Нарешті обидві команди вибігають на центр поля. Привітання, оплески стадіону. А м'яч уже у грі (М. Слабошпицький).

603 З якою метою у другому тексті введено роздум?

604 Прочитайте уривок із повісті В. Близнеця «Женя і Синько». Визначте типологічну будову тексту: доведіть, що в ньому поєднано різні типи мовлення.

Коли Женя виходила на балкон, їй видно було весь двір. Перед їхніми вікнами стояла кочегарка – незграбна цегляна споруда з високою трубою чорною від диму. За кочегаркою стримів баштовий кран, а поряд поволі підіймалися стіни дев'ятиповерхового будинку, позираючи на сонце порожніми вікнами. На цьому майданчику, оточеному кочегаркою, купами цегли, а далі, за горожею, і розкинувся їхній двір.

У дворі збереглися сліди колишніх стареньких особнячків – залишки дикого винограду, квітників, кілька фруктових дерев, струхлявілі парканчики, уже де-не-де повалені, з діромахами вибитих дошок.

У дальньому кутку, закриваючи двір од північних вітрів, стояв новий багатоповерховий будинок, облицьований білою плиткою. В тому будинку, на другому поверсі, проживав Андрій Куцолоб, тобто Бен.

З Беном Женя познайомилась давно, чи не з дитячих колясок. А у нього вдома побувала пізніше, коли вони разом ходили до школи. Уже не пригадує, по що її послала мати до Куцолобів. Здається, позичити ключа, щоб закривати консервні банки. Не без деякого страху вона відправилась у сусідній будинок. Уже парадні двері свідчили, що тут проживає войовник-мілітарист: скло вибите, фанера порізана, стіни повидряпані до рудої цегли. Скрізь грізні написи.

Женя, тоді ще мала й простодушна, злякалася цих написів. А попереду було ще страшніше. Бенові двері – наче вхід у печеру розбійників. Чорний дерматин хтось порубав, здавалося, шаблею чи прострочив з кулемета – із дірочок і проріх виглядала біла скловата. Угорі намальовано череп з кістками й написано: *Fantomas*, а нижче пістолет, що стріляє вам у вічі, і гостинне запрошення: Ласкаво просимо! (В. Близнець)

605 Знайдіть у тексті опис будинку, де мешкав Бен (інтер'єр) і опис двору (екстер'єр). Перекажіть ці частини висловлювання. Яку роль виконує опис приміщення в художніх творах?

606 **ХТО ШВИДШЕ!** Згрупуйте заголовки текстів за типами мовлення.

5) Що таке канікули? 6) У чому сенс життя? 7) Чи може бути людина щасливою? 8) Олександр Довженко. 9) Роздуми художника. 10) На відпочинку в таборі. 11) Ярослав Мудрий. 12) На шляху до екологічної катастрофи. 13) Володимирський собор. 14) За селом. 15) Степ у передранішній тиші. 16) Батьківська хата.

607 *За якими заголовками можна визначити, що текст може поєднувати різні типи мовлення? Назвіть заголовки, у текстах яких має міститися: а) опис приміщення; б) опис природи.*

608 *Виконайте одне із завдань.*

1. *Випишіть з художньої літератури текст, в якому поєднано: а) розповідь з описом; б) розповідь з роздумом. Охарактеризуйте мовні особливості тексту.*

2. *Складіть узагальнювальну таблицю «Типи мовлення».*

§ 78. Ділові папери

Складання оголошення про подію, яка має відбутися

609 *Пригадайте, чи доводилося вам коли-небудь читати або складати оголошення. Про що в ньому повідомлялося? Поміркуйте, для чого потрібні оголошення? Чи згодні ви з твердженням, що оголошення, як правило, відповідає на запитання що? де? коли? чому? для чого? для кого?*

• **Оголошення (Avis)** – це документ, що містить повідомлення для широкого загалу. Особливістю оголошення є стислість формулювань і компактність.

Оголошення складається з таких реквізитів:

- заголовок;
- інформація про подію;
- інформація про дату, час і місце події;
- інформація про те, від чийого імені написано оголошення (можна зазначати адресу, телефон, сайт, електронну пошту того, хто проводить захід).

610 Прочитайте зразки оголошень. Визначте основні реквізити цих документів.

Оголошення

15 травня цього року в актовій залі загальноосвітнього навчального закладу №5 м.Одеси відбудеться концерт переможців пісенного конкурсу «Золоті ключі».

Початок о 16 годині

Адміністрація закладу

Оголошення Шановні учні!

21 квітня 2019 року о 13:30 відбудеться засідання літературної студії «Лебідь». Запрошуються учні, які мають хист до літературної творчості. Місце проведення заходу – кабінет української літератури.

Інформацію про студію «Лебідь» розміщено на сайті загальноосвітнього навчального закладу №4 м. Білгорода-Дністровського.

Керівник студії

611 Прочитайте оголошення. Які помилки допущено в ньому?

Оголошення

Старостам 5 – 7 класів треба зібратися завтра після 12 години.

612 Складіть оголошення в офіційно-діловому стилі про подію, яка має відбутися у вашій школі (місті, селі). Обміняйтеся зошитами для взаємоперевірки.

613 Користуючись орієнтовним планом, складіть усне оголошення за поданою ситуацією.

Уявіть, що у великому магазині загубилася дитина. Про це потрібно оголосити по гучномовцю. Складіть усне оголошення, у якому вкажіть прикмети дитини, за якими її можна було б упізнати.

Орієнтовний план

1. До кого ви звертаєтеся.
2. Про що повідомляєте.
3. Про що просите.
4. Кому повідомляєте.

614 Складіть оголошення про майбутню подію на одну з тем: а) проведення екскурсії до історичного музею, б) відвідання концерту відомого співака.

Текст для перекладу з молдовської мови на українську

Міščarea paraolimpičă în Ucraina începe în anul 1989, când în țară au fost create primele cluburi de educație fizică și de însănătoșire pentru persoanele cu dizabilități fizice. Mai târziu pe baza acestora s-au format 4 federații naționale sportive pentru persoanele cu dizabilități ale motrice, cu dizabilități de vedere, auz și intelect.

Pentru prima dată în Ucraina paraolimpiștii au participat la paraolimpiada din Atlanta, SUA, câștigând o medalie de aur, patru de argint și două de bronz. La paraolimpiada din Pechin, China, sportivii ucraineni au dobândit 74 de medalii: 24 de aur, 18 de argint și 32 de bronz.

La jocurile Paraolimpice din Vancuveer ucrainenii au dobândit 5 medalii de aur, 8 de argint și șase de bronz.

Прочитайте! Це цікаво!!!

У 2007 році ООН прийняла Конвенцію про права інвалідів, а в 2009 році цю Конвенцію було ратифіковано Верховною Радою України.

З цього часу в нашому суспільстві поступово відбуваються зрушення стосовно інвалідів не тільки в правовій сфері, але й в морально-психологічній.

Серед українців є люди, з обмеженими можливостями, з яких варто брати приклад. Рівненське подружжя **Сіваків Іван та Надія**, яке танцює на візках, і з чемпіонату світу привезло «золото». Це вже не перше їх «золото» на таких престижних змаганнях.

Даша Безкостна, хворіє на ДЦП, художниця. Замість пензликів – пальці ніг. Лише у такий спосіб покручене хворобою тіло дівчинки дає їй можливість творити картини дивовижної краси: «Рожевий фламінго», «Море любові», «Портрет мами».

Олена Акопян – українська спортсменка, чемпіонка та багаторазовий призер літніх паролімпійських ігор з плавання, дворазовий призер зимових паролімпійських ігор з лижних гонок та біатлону. Заслужений майстер спорту України (1998). Нагороджена орденом «За заслуги» I, II і III ступеня та орденом княгині Ольги II та III ступеня.

Юлія Ресенчук, дівчина з інвалідністю прикута до візка через автокатастрофу, є успішною бізнес-леді, очолює благодійний фонд, бере участь у модному показі як модель, знімається у зіркових фотосесіях.

Зміст

Вступ

§ 1. Краса і багатство української мови	4
---	---

Повторення та узагальнення вченого

§ 2. Словосполучення і речення	6
§ 3. Пряма мова. Діалог. Розділові знаки в них	8
§ 4. Будова слова. Найпоширеніші орфограми в коренях, суфіксах і префіксах	10
§ 5. Уживання слів у прямому та переносному значенні Розрізнення багатозначних слів та слів-омонімів Синоніми та антоніми, уживання їх для збагачення й увиразнення мовлення	12
§ 6. Звуки мови і знаки письма. Склад і наголос	15
§ 7. Уживання м'якого знака та апострофа	17

Морфологія. Орфографія

§ 8. Загальна характеристика частин мови	19
§ 9. Іменник(Substantivul): загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль Рід іменників. Іменники, що означають назви істот і неістот	22
§ 10. Загальні і власні назви Велика буква і лапки у власних назвах	25
§ 11. Рід іменників. Іменники спільного роду	29
§ 12. Число іменників Іменники, що мають форму тільки множини або тільки однини	33
§ 13. Відмінки іменників. Кличний відмінок в українській мові Уживання іменників у кличному відмінку при звертанні	37
§ 14. Типи відмін іменників	39
§ 15. Відмінювання іменників I відміни	42
§ 16. Відмінювання іменників II відміни	45
§ 17. Букви -а (-я), -у (-ю) в закінченнях іменників чоловічого роду II відміни в родовому відмінку	48
§ 18. Відмінювання іменників III та IV відмін	52
§ 19. Незмінювані іменники іншомовного походження Правильне вживання іншомовних іменників у мовленні	54

§ 20. Основні способи творення іменників Найчастіше вживані суфікси.....	56
§ 21. Букви е, и, і в суфіксах -ечок-, -ечк-, -ичок-, -ичк-, -інн(я)-, -енн(я)-, -н(я)-, -инн(я)-, -ив(о), -ев(о) Суфікси, що надають словам емоційного забарвлення Знак м'якшення у суфіксах -еньк-, -оньк-	59
§ 22. Не з іменниками	61
§ 23. Написання та відмінювання чоловічих та жіночих імен по батькові, зокрема молдовських	64
§ 24. Правопис складних іменників.....	68
§ 25. Правопис слів іншомовного походження	70
§ 26. Прикметник (Adjectivul) Загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	76
§ 27. Правопис голосних у закінченнях прикметників	79
§ 28. Якісні, відносні та присвійні прикметники	82
§ 29. Ступені порівняння якісних прикметників	87
Утворення ступенів порівняння прикметників. Наголос у формах вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників	87
§ 30. Прикметники твердої й м'якої груп, їх відмінювання	91
§ 31. Способи творення прикметників.....	95
§ 32. НЕ з прикметниками	98
§ 33. Префікси пре-, при-	101
§ 34. Найуживаніші суфікси прикметників	103
§ 35. Букви Н та НН у прикметниках	107
§ 36. Написання складних прикметників разом і через дефіс.....	110
§ 37. Написання прізвищ прикметникової форми	113
§ 38. Перехід прикметників в іменники	117
§ 39. Числівник (Numeralul). Загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.....	121
§ 40. Розряди числівників за значенням Числівники кількісні і порядкові	125
§ 41. Числівники прості, складні та складені	128
§ 42. Правильне вживання відмінкових форм іменників при кількісних числівниках (зокрема дробових і збірних)	130
§ 43. Відмінювання кількісних числівників	133
§ 44. Відмінювання порядкових числівників.....	139
§ 45. Правильне вживання числівників для позначення дат, часу (годин).....	142

§ 46. Буква ь на кінці числівників та перед закінченням у непрямих відмінках.....	145
§ 47. Написання складних та складених числівників. Написання разом порядкових числівників з -сотий,-тисячний, -мільйонний, -мільярдний	148
§ 48. Числівники у фразеологізмах Засвоєння найпоширеніших фразеологізмів з числівниками	150
§ 49. Узгодження числівника з іменником Розбір числівника як частини мови.....	152

ЗАЙМЕННИК (Pronumele)

§ 50. Загальне значення. Морфологічні ознаки Синтаксична роль	157
§ 51.Розряди займенників	160
§ 52.Особові займенники Буква н в особових займенниках з-ої особи після прийменників. Відмінювання особових займенників	162
§ 53. Присвійні, вказівні, означальні займенники, їх відмінювання	166
§ 54. Відмінювання зворотного займенника себе.....	169
§ 55.Питальні й відносні займенники, їх відмінювання.....	172
§ 56. Неозначені і заперечні займенники Їх творення і відмінювання .Дефіс у неозначених займенниках НЕ в заперечних займенниках	176
§ 57. Написання прийменників із займенниками окремо Розбір займенника як частини мови	181
§ 58. Дієслово (Verbul) Загальне значення, морфологічні ознаки та синтаксична роль.....	186
§ 59. НЕ з дієсловами	190
§ 60 . Неозначена форма дієслова (інфінітив).....	193
§ 61. Особові форми дієслова.....	197
§ 62. Дієприкметник, безособові форми на -но, -то Дієприслівник	200
§ 63. Доконаний і недоконаний вид.....	203
§ 64. Часи дієслова. Минулий час. Зміна дієслів у минулому часі Наголос у деяких дієслів минулого часу (була, несла, брала).....	206
§ 65. Теперішній і майбутній час Правопис -ться, -шся в кінці дієслів	210

§ 66. Дієслова I й II дієвідмін	
Букви е, и в особових закінченнях I та II дієвідмін.....	214
§ 67. Способи дієслів (дійсний, умовний, наказовий).....	218
§ 68. Творення дієслів умовного способу	220
§ 69. Творення дієслів наказового способу	
Буква ь у дієсловах наказового способу	223
§ 70. Безособові дієслова	227
§ 71. Дієслова-синоніми	
Їх використання для урізноманітнення мовлення	230
§ 72. Повторення.....	234
§ 73. Повторення вивченого про спілкування і мовлення; види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо)	238
§ 74. Загальне поняття про основні стилі мовлення: розмовний, науковий, художній, офіційно-діловий, публіцистичний. Сфера використання, основні мовні засоби (на основі вивченого в початковій школі)	239
§ 75. Повторення вивченого про текст, його основні ознаки, особливості будови тексту, використання мовних засобів зв'язку між його частинами	241
§ 76. Особливості опису приміщення	
Усний твір-опис приміщення на основі особистих вражень	243
§ 77. Сполучення в одному тексті різних типів мовлення (розповіді й опису).....	246
§ 78. Ділові папери	
Складання оголошення про подію, яка має відбутися	248

Навчальне видання
Свінтковська Світлана Андріївна
Гашибаязова Олександра Василівна
Пасат Олександра Олександрівна

Українська мова

Підручник для 6 класу з навчанням молдовською мовою закладів
загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Відповідальний за випуск Юрій Морщавка
Редактор Ігор Помазан
Дизайн Ольга Постнікова
Комп'ютерна верстка Михайло Чумак
Технічний редактор Микита Каліберда

Формат 70x100 1/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 16.
Наклад 456 примірників. Зам. № 9-3027.

ТОВ «ТО «Соняшник»
Адреса видавництва: 61115, м. Харків, а/с 3182.
<http://helianthus.com.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 5180 від 11.08.2016 р.

Віддруковано в КТ «Забеліна-Фільковська
Тетяна Сергіївна і компанія Київська нотна фабрика»
04080 м. Київ вул. Кирилівська, 51А